

Referans No: 464797

II. MAHMUD DÖNEMİ ASKERİ ISLAHAT SÜRECİSİNDE ORTAYA ÇIKAN KIŞLA
YAPILARI
VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

II. MAHMUD DÖNEMİ ASKERİ ISLAHAT SÜRECİSİNDE ORTAYA ÇIKAN KIŞLA
YAPILARI
VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

ÖZLEM ÖZEN
2502060031

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. BAHA TANMAN

İSTANBUL 2013

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Özlem ÖZEN

Numarası : 2502060031

Anabilim/Bilim Dalı : Sanat Tarihi Anabilim Dalı

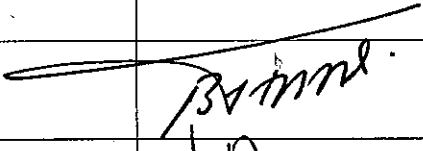
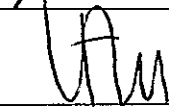
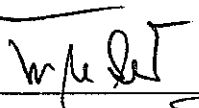
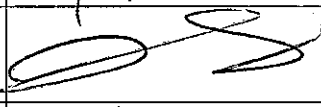
Danışman Öğretim Üyesi: Prof. Dr. M. Baha
TANMAN

Tez Savunma Tarihi :14.02.2013

Tez Savunma Saati : 14:00

Tez Başlığı : "II. Mahmud Dönemi Askeri Islahat Sürecinde Ortaya Çıkan Kışla Yapıları ve
İdari Özellikleri"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. M. Baha TANMAN		Kabul
2-Prof. Dr. Uşun TÜKEL		Kabul
3-Prof. Dr. Turgut SANER		Kabul
4-Doç. Dr. Zeynep TARIM ERTUĞ		Kabul
5- Doç. Dr. Tarkan OKÇUOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Filiz ÖZER		
2-Doç. Dr. Ahmet Kamil GÖREN		

ÖZ

Sultan II. Mahmud (1808–1839), 15 Haziran 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye* adıyla yeni bir ordu kurmuştur. Bu ordu, Yeniçeri Ocağı'ndan farklı bir askeri teşkilat yapısı sergiler. Kuşkusuz, Yeniçeri Ocağı'nın resmen ortadan kaldırılması bir ordu-devlet olarak varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nu doğrudan etkileyen birçok sonucu beraberinde getirmiştir.

Bu araştırma, kapsamı itibarıyla II. Mahmud'un *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye* ordusu için inşa ettirdiği kışla yapılarının mimari örgütlenmesini anlamaya çalışmaktadır. *Asâkir-i Mansûre* kışlalarının nasıl bir plan şeması ve yapı kurgusu sergilediğini ortaya çıkarmak yapılan tezin esas amacıdır. Bu amaç doğrultusunda İstanbul, Batı Anadolu ve Balkanlar'daki kışla yapılarından arşivde görsel malzeme veya planına ulaşılanlar incelenmiştir. Yapılan araştırma ile ulaşılan birtakım veri ve sonuçlar araştırmanın kapsamını genişleterek, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye* ordusunun “askeri yerleşkelerinin” salt fonksiyonel açıdan değil; sosyo-politik ve ideolojik açıdan da incelenmesi zorunluluğunu da doğurmuştur.

Anahtar kelimeler: II. Mahmud, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*, kışla, kışla mimarisi, banilik, Avrupa kışlaları.

ABSTRACT

Mahmud II. (1808-1839), eliminating the Janissary Corps in June 15, 1826, established a new army named as Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye. The new army exhibited a very different military organization. Of course, the elimination of the Janissary Corps had a great impact in existence of Ottoman Empire which was an army-state.

This research tries to understand the architectural organization and the plan of the newly built barracks for new army, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye. The main objective of the thesis is to reveal the plan and plot structure of the barracks of the Asâkir-i Mansûre army. For this purpose, barracks, whose visual material can be reached in archives, from Istanbul, Western Anatolia and the Balkans are researched. Some of the data and the results expanding the scope of research have led to the necessity of the examination of not only functional and architectural but also of socio-political and ideological aspects of “military bases”. Key words: Mahmud II, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, barracks, architecture of barracks, patronage, European barracks.

ÖNSÖZ

II. Mahmud'un Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusu için inşa ettirdiği kışla yapılarının mimari örgütlenmesini ve plan kurgusu bir tarihsel kontekste oturarak anlamaya uğraşan bu araştırma, tarih ve sanat tarihi disiplinlerinin buluşma noktasını da temsil etmektedir.

Yaklaşık 4 yıllık bir zaman dilimine yayılmış olan bu çalışmada; bana sonsuz destek olan tez danışmanım Prof. Dr. Baha Tanman'a, çalışmanın en başından itibaren ilgi ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Uşun Tükel ve Doç. Dr. Zeynep Tarım Ertuğ'a, içten teşekkür ederim.

Araştırmam süresince, her zaman yanımda olan, beni destekleyen ve sonsuz sabrıyla beni dinleyen sevgili arkadaşım ve meslektaşım Dr. İlona Baytar'a, Osmanlıca belgeleri okurken kendisine her danıştığım da bilgisiyle beni aydınlatan Üzeyir Karataş ve Dr. Mustafa Küçük'e, ayrıca Dr. Arzu Akkaya'ya ve Fransızca çevirilerim için sevgili dostum Meral Alguadiş'e teşekkür ederim

Beni bugünlere getiren, her zaman yanımda en büyük destekçim olan aileme, sabrı ve sevgisiyle, doktora tez sürecinin bitmesini bekleyen hayat arkadaşım Refet'e ve biricik kızım Maya'ya sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
RESİM LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
I. 18. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU	5
A. 19.Yüzyıla Girerken III. Selim ve Nizam-ı Cedid	7
B. III. Selim'in Eserleri: Levend Çiftliği Kışlası ve Üsküdar Kışlası (Ortası)	10
C. Nizam-ı Cedid Kışlalarının Mimari Örgütlenmesi	15
D. II. Mahmud ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye	20
II. KATALOG	26
A. İstanbul Kışlaları	26
1. Davudpaşa Kışlası	26
a. Konumu	26
b. Kışlanın İnşa Süreci	28
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	33

2. Rami Kışlası	37
a. Konumu	37
b. Kışlanın İnşa Süreci	39
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	43
3. Kuleli Kışlası	45
a. Konumu	45
b. Kışlanın İnşa Süreci	46
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	51
4. Selimiye Kışlası	54
a. Konumu	54
b. Kışlanın İnşa Süreci	55
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	57
 B. Batı Anadolu Kışlaları	 60
1. İzmir Kışlası	60
a. Konumu	60
b. Kışlanın İnşa Süreci	61
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	78
2. Karahisar Kışlası	81
a. Konumu	81
b. Kışlanın İnşa Süreci	82
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	82
3. Kütahya Kışlası	84
a. Konumu	84
b. Kışlanın İnşa Süreci	84
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	87
 C. 19.Yüzyıl Başında Balkanlar'ın Durumu ve Balkanlar'daki Kışlalar	 88
1. İşkodra Kalesi Kışlası	91
a. Konumu	91
b. Kışlanın İnşa Süreci	92
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	96

2. Liş Kalesi Kışlaları	98
a. Konumu	98
b. Kışlanın İnşa Süreci	99
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	100
3.Niş Kalesi Kışlası	102
a. Konumu	102
b. Kışlanın İnşa Süreci	103
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	105
4. Selânik Kışlası	107
a. Konumu	107
b. Kışlanın İnşa Süreci	109
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	113
5. Sofya Kışlası	116
a. Konumu	116
b. Kışlanın İnşa Süreci	117
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	119
6. Varna Kışlası	121
a. Konumu	121
b. Kışlanın İnşa Süreci	122
c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri	125
III. AVRUPA İMPARATORLUKLARINDAN İNGİLTERE VE FRANSA'DA KIŞLALARININ MİMARİ TARİHİ: PARALEL BİR BAKIŞ	126
A. İngiliz Kışlalarının Mimari Örgütlenmesi	127
B. Fransız Kışlalarının Mimari Örgütlenmesi	145
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	146
KAYNAKÇA	164

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
A. AMD.	Bab-1 Asafî Defterleri
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.AS.	Cevdet Askeri
C.BLD.	Cevdet Belediye
C.BH.	Cevdet Bahriye
C.HR.	Cevdet Hariciye
DBİA	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
D. BŞM. BNE. d.	Bâb-1 Defterî Başmuhasebe Kalemî Bina Emini
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
HAT.	Hatt-ı Hümayûn
İMVL.	İradeler Meclis-i Vala
Y.A.HUS.	Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı

RESİM LİSTESİ

Resim 1 Levend Çiftliği Kışlası gravürü.	18
Resim 2 Üsküdar Kavak Sarayı'nın Jean Baptiste tarafından çizilmiş gravürü.	20
Resim 3 Maltepe Askeri Hastanesi.	32
Resim 4 Davudpaşa Kışlası.	34
Resim 5 Davudpaşa Kışlası.	36
Resim 6 Rami Kışlası.	44
Resim 7 Kuleli Kışlası'nın Thomas Allom tarafından çizilen gravürü.	52
Resim 8 Kuleli Kışlası.	52
Resim 9 Selimiye Kışlası.	56
Resim 10 Selimiye Kışlası.	59
Resim 11 İzmir Kışlası.	64
Resim 12 İzmir Kışlası'nın uygulanmayan planı.	68
Resim 13 İzmir Kışlası'nın yapımı için devletin satın aldığı arazilerin planı.	72
Resim 14 İzmir Kışlası.	78
Resim 15 İzmir Kışlası.	78
Resim 16 İzmir Kışlası'nın caddeye bakan ana girişi.	79
Resim 17 İzmir Kışlası	80
Resim 18 Karahisar Kışlası'nın planı.	83
Resim 19 Kütahya'da yapılacak olan hastane ve ambarın planı.	86
Resim 20 Kütahya Kışlası'nın uygulanmayan planı.	87
Resim 21 İşkodra Kalesi.	92
Resim 22 İşkodra Kalesi ve çevresini gösteren resim.	93
Resim 23 İşkodra Kalesi'ndeki kışlanın planı.	97
Resim 24 İşkodra Kalesi'ndeki kışla.	98
Resim 25 Liş Kalesi'nin planı.	99
Resim 26 Liş Kalesi'nin içine ve dışına yapılan kışlaların planları.	100
Resim 27 Niş Kalesi'nin dışına yapılan kışlanın planı.	105
Resim 28 Ak Palanka'nın planı.	107
Resim 29 Selânîk'te Yamaklar Hanı'nın iki taburluk kışlaya dönüştürülmesi için yapılan plan.	112

Resim 30 Selânik Kışlası'nın gravürü, Vassilis Colonas'ın Arşivi.	114
Resim 31 Sofya Kışlası'nın planı.	120
Resim 32 Varna Kalesi'nin planı.	125
Resim 33 Ordunun seferde kurduğu kampın planı	127
Resim 34 Portsmouth Kışlası'nın planı.	129
Resim 35 Berwick-upon-Tweed Kışlası'nın planı.	130
Resim 36 Dublin Kışlası'nın planı.	131
Resim 37 Fort George Kışlası'nın planı.	132
Resim 38 Hulme Kışlası'nın planı.	134
Resim 39 Norwich Süvari Kışlası'nın planı.	135
Resim 40 Marabout Süvari Kışlası'nın planı.	136
Resim 41 Fulwood Kışlası'nın planı.	137
Resim 42 Cambridge Piyade Kışlası'nın planı.	138
Resim 43 Vauban tarzı kışla planı.	140
Resim 44 Bouillon Piyade Kışlası'nın planı.	140
Resim 45 Montlouis Kalesi'nin içinde Vauban tarzı kışlalar.	141
Resim 46 Montpellier Piyade ve Süvari Kışlalarının planı.	142
Resim 47 Saint-Martin Süvari Kışlası'nın planı.	143
Resim 48 Haxo tarafından hazırlanan kışla planı.	144
Resim 49 Belmas tarafından hazırlanan kışla planı.	145

GİRİŞ

Sultan II. Mahmud (1808–1839), 15 Haziran 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye* adıyla yeni bir ordu kurmuştur. Bu ordu; talimi, eğitimi, kıyafeti, örgütlenmesi ve kanunları ile selefi olan Yeniçeri Ocağı'ndan çok farklı bir askeri teşkilat yapısı sergiler. Kuşkusuz, Yeniçeri Ocağı'nın resmen ortadan kaldırılması bir ordu-devlet olarak varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nu doğrudan etkileyen birçok sonucu beraberinde getirmiştir.

Bu araştırma, kapsamı itibarıyla II. Mahmud'un *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye* ordusu için inşa ettirdiği kışla yapılarının mimari örgütlenmesini anlamaya çalışmaktadır. *Asâkir-i Mansûre* kışlalarının nasıl bir plan şeması ve yapı kurgusu sergilediğini ortaya çıkarmak yapılan tezin esas amacıdır. Ancak bu temel soruyu cevaplandırmaya çalışırken ulaşılan birtakım veri ve sonuçlar araştırmanın kapsamını genişleterek, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye* ordusunun “askeri yerleşkelerinin” salt fonksiyonel açıdan değil; sosyo-politik ve ideolojik açıdan da incelenmesi zorunluluğunu doğurmuştur.

II. Mahmud'un Avrupa'dan örnekler alarak kurduğu *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye* ordusu farklı bir “tarihsel sürecin” ürünüdür. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dâhilinde ve haricinde yaşanan dönüşümlerin yeni ordunun teşkilindeki rolünü irdelemek *Asâkir-i Mansûre* kışlalarının mimari örgütlenmesini anlamak için manalı bir çaba olacaktır.

Bu amaçla, ardı ardına gelen ve siyasi figürler olarak birbirinin politik devamı olan III. Selim ile II. Mahmud'un askeri alandaki yenilikçi tavırlarının nedenlerini ortaya koymak ve iki padişah tarafından inşa ettirilen kışla yapılarının kaynaklarının neler olabileceğini aydınlığa kavuşturmak gerekmektedir.

Öte yandan, II. Mahmud tarafından taşrada ve İstanbul'da inşa ettirilen Asâkir-i Mansûre kışlalarının dönemin ideolojik söylemini nasıl sembolize ettiği ve farklı toplumsal sınıflara ne tür mesajlar verdiği hususu kışlaların yapısal örgütlenmesini anlamak açısından bir zorunluluk oluşturmaktadır.

Ayrıca, zaman içerisinde “saldıran” olmaktan çıkıp kendi kendini “savunan” bir imparatorluk haline gelen Osmanlı'nın, yeniden oluşturduğu mimari sözlüğüne içinde bulunduğu bu “savunma” halini de eklemiş olması ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Altı çizilmesi gereken diğer bir nokta ise, kışlaların konumlarının neye göre belirlendiği ve inşa süreçlerinin nasıl geliştiği sorusudur. Kuşkusuz ki, binaların konumları yapı tipini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. İnşaat sürecinin basamaklarından haberdar olmak; yapının nasıl doğduğu sorusuna cevap bulacaktır.

Yukarıda değinilen konulara açıklık getirmeye çalışan ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun kışlalarını belirli bir tarihsel sürece oturtarak anlamaya uğraşan bu araştırma, tarih ve sanat tarihi disiplinlerinin buluşma noktasını da temsil etmektedir. Ancak belirtilmesi gereken en önemli husus yapılan bu çalışmanın bir tarih tezi olmadığıdır. Bundan dolayı amaç Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kurulmasına yol açan olaylar silsilesini çözmek, olayları bu noktaya getiren süreci başka bir açıdan değerlendirmek ve bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nda sayısız değişken ve dinamikle oluşan karmaşık ilişkiler ağını çözmek değildir. Araştırmacı 18. yüzyıl itibarıyla ortaya çıkan yeni konjonktür ve güçler dengesinin Osmanlı İmparatorluğu'nu alışılmışın dışında yeni bir mücadelenin içine sokmuş olduğunun farkında olmakla birlikte; bu mücadeleyi Osmanlı İmparatorluğu'nun devamlı surette kaybettiği, yeni bir yapılanma ile hızla gelişen Avrupa ve Rusya'nın ise sürekli kazandığı bir boğuşma olarak dar bir perspektifle değerlendirilmesinin de hatalı bir yaklaşım olduğunu düşünmektedir.

Çalışmanın kapsadığı dönem Yeniçeriliğin kaldırıldığı 1826 ile II. Mahmud'un saltanatının sonladığı 1839 yılları arasındır. Bu zaman aralığının tercih edilmesinin nedeni Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun barınma ihtiyacını karşılayacak olan yeni kışla binalarının ilk mimari örneklerinin 1826–1839 arasında inşa ettirilmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat yukarıda da değinildiği gibi, yeni ordunun fikri, siyasi ve mimari kökenlerinin neler olabileceğini anlamak için III. Selim (1789–1807) devri de detaylı olarak ele alınmıştır.

Bu araştırma büyük ölçüde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki birincil kaynaklara dayanmaktadır. Bunun yanı sıra, vekâyinameler, sefaretnameler ve görsel malzeme olarak fotoğraf, gravür ve haritalardan yararlanılmıştır. Araştırma süresince sanat tarihi, tarih, sosyoloji ve mimarlık gibi farklı disiplinlerin literatüründen de faydalanılmıştır. Çalışma boyunca araştırmacının en zorlandığı konu, gerek Osmanlı gerekse Avrupa askeri mimarisi hakkında yapılan araştırmaların kıtlığıdır. Akademik olarak askeri mimari diğer mimari tipolojileri kadar ilgi çekmemekte hatta bir nevi “üvey evlat” gibi görünmektedir

Arşiv belgelerinin okunması, bunlarda geçen terminolojinin kavranması meşakkatli ve uzun soluklu bir çalışma gerektirmiştir. Belgelerde, özellikle kullanılan “inşaat defterlerinde” yer alan tabir ve kavramların anlaşılması en zorlayıcı aşamalardan birini oluşturmuştur.

Arşiv kaynaklarının temel alınması bir takım sınırlamalara gidilmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. II. Mahmud, Asâkir-i Mansûre kışlalarını tüm Osmanlı İmparatorluğu sathında inşa ettirmiş, o dönemde İmparatorluk adeta bir “kışlalar şantiyesi” halini almıştır. Kuzeyden güneye, doğudan batıya her yerde kurulan askeri binalar Sultan'ın en önemli imar yatırıımıdır. Ancak, imparatorlukta inşa edilen tüm kışlaları incelemek mümkün olamayacağından, tezin kapsamı içine sadece İstanbul, Batı Anadolu ve Balkanlar'dan, plan ve çizimlerine ulaşılan binalar alınmıştır. Ne yazık ki arşivde her kışla binasının plan veya çizime rastlamak mümkün değildir. Bazı binalar hakkında yazılı çok fazla belge olmasına rağmen, görsel malzemenin

olmayışı bu kışlaların incelenmesini olanaksız kılmıştır. Yapılan bölge seçimi ise yukarıda adı geçen yerlere -İstanbul, Batı Anadolu ve Balkanlar- ait görsel malzemenin, Doğu Anadolu veya Orta Doğu gibi bölgelerden daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu çalışma çerçevesinde ulaşılan bilgiler dört ana bölümde toplanmıştır. İlk bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nun 18.ve 19. yüzyıllardaki durumu ele alınmış ve bu sürecin III. Selim'i “orduda ne tür değişiklikler yapmalıyız?” sorusuna nasıl getirdiği açıklanmaya çalışılmıştır. III. Selim devri incelendikten sonra, II. Mahmud'un saltanatı boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği süreç mercek altına alınarak; özellikle Yeniçeri Ocağı'nın dönemin dinamiklerine etkisi değerlendirilmiştir.

İkinci bölüm katalog kısmıdır. Bu kısımda İstanbul'dan Davudpaşa, Rami, Kuleli ve Selimiye kışlaları; Batı Anadolu'dan İzmir, Kütahya ve Karahisar (Afyonkarahisar) kışlaları ve Balkanlar'dan İşkodra, Liş, Niş, Selânik, Sofya ve Varna kışlalarının konumları, inşa süreçleri ve mimari örgütlenmeleri detaylı olarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye kışlalarının çağdaşı olan İngiltere ve Fransa kışlalarıyla karşılaştırılması yapılmıştır. Binalar arasında mimari örgütlenme, plan ve işlev olarak ne tür benzerlik ve farklılıklar olduğu açıklanmıştır.

Son kısım ise değerlendirme bölümüdür. Araştırmanın ortaya koyduğu veriler ışığında, dönemin çok katmanlı bir değerlendirmesi yapılarak; Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye kışlaları “inşa eden, ikamet eden ve izleyen/gören” üçgeninde yorumlanmıştır.

I. 18. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

Osmanlı İmparatorluğunda 18. yüzyıl Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) Anlaşmaları ile başlar. Bu zamana dek toprak kaybı yaşamamış ve yaşam güdüsünü toprak kazancı üzerine kurmuş olan payitaht bu anlaşmaların getirdiği kayıplar ile bir şok yaşamış ve yönetici erkleri ortaya çıkan gerçeklikler karşısında kendilerini sorgulamaya başlamıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı bürokratları Avrupa İmparatorlukları ve Rusya ile yapılan mücadelede ordunun hangi nedenlerden dolayı savaş meydanlarında “eskisi kadar” etkili olamadığı, ciddi yenilgiler alarak, imparatorluğa toprak kayıpları yaşattığı sorusuna cevap arar hale gelmiştir. 18. yüzyılda alınması düşünülen tedbirler ve yapılması arzulanan yenilikler, her ne kadar 19. yüzyılın kararlı ıslahat adımlarından farklı olsa da en azından sürekli bir gayret içine girildiği gözlenir.

Karlofça ve Pasarofça Anlaşmaları ile başlayan yüzyılın tek problemi askeri alandaki yenilgiler ve kaybedilen yerler değildir. İmparatorluk Yeniçeri ve âyân isyanları ile sarsılıyor, taşra ve uzak eyaletlerde bir çözülme yaşanıyor ve Osmanlı ekonomisi giderek aksayan bir makine haline dönüşüyordu. Uluslararası politikada artık sadece askeri güç yeterli olmuyor, diplomasi denilen ve düzenli bilgi akışı gerektiren bir alan doğuyordu.¹ Ancak yöneticilere göre en önemli ve ivedilikle çözülmesi gereken sorun askeri alanda yaşanan yetersizlikler ve yenilgilerdi.

Askeri alandaki eksikliklerin tespit edilmesi ve Avrupa imparatorluklarıyla iletişim kurulması için ilk adım III. Ahmed döneminde (1703-1730) Damat İbrahim Paşa tarafından atıldı. Batı ile diplomatik alanda temasa geçmenin önemini kavrayan sadrazam, Avrupa'yı daha yakından tanımaya karar verdi.² Ayrıca Üsküdar'da bir

¹ Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı**, çev: Zülâl Kılıç Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 328.

² Buradan Osmanlıların Avrupa ile temas kurmadıkları veya Avrupa askeri tekniğinden habersiz oldukları sonucu çıkarılmamalıdır. Bkz. Gabor Agoston, **Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006, s.28, "Osmanlılar ile Avrupalılar arasındaki askeri kültürdeki etkileşim 16. yüzyılda sona ermemiştir.

kışla binası yaparak Avrupa'daki teknik ilerlemeleri Osmanlı'ya taşımak istedi fakat bu hareket Patrona Halil İsyanı (1730) ile yarım kaldı.³

I. Mahmud devrinde (1730–1754) askeri alanda yapılması gerekli görünen yenilikler açıkça kendini gösterdi ve Fransız Kont Claude-Alexandre de Bonneval “Humbaracı Ahmed Paşa” adıyla askeri danışman olarak Osmanlı ordusunda görev yapmaya başladı. Humbaracı ve Topçu Ocakları bir düzene sokularak, orduya mühendis yetiştirmek amacıyla Hendesehâne kuruldu. Bu dönemde askeri örgütlenme hakkında bir de risale basıldı.⁴

III. Mustafa'nın saltanatında (1757–1774) imparatorluk 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşı ile sarsıldı. Ruslar, Eflak ve Boğdan'ı işgal edip Tuna nehrini geçtiler. Tuna savunma hattının yarılmasıyla Rusların Bulgaristan üzerinden İstanbul'a ulaşmaları hayal olmaktan çıktı. Rus donanmasının İngilizlerin yardımıyla Akdeniz'e açılıp 1770 yılında Çeşme'de Osmanlı donanmasını yakması neticesinde Akdeniz ve Ege yabancı devletlerin saldırısına açık hale geldi. Çeşme hadisesinden sonra 1771'de Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesi ve burada bir Tatar Devleti kurularak (1774), bunun 1783'te Rusya tarafından ilhakı ile Rusların Karadeniz'e uzanmaları sonucunda Osmanlı İmparatorluğu adeta kapana kısıldı.

1774 yılında I. Abdülhamid (1774–1789) Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla yüzleşmek zorunda kaldı. Ruslar Karadeniz'e yerleşmiş, İstanbul'da Rus Ortodoks Kilisesi ve yurt çapında konsolosluklar açma imkânı elde etmiş, Rus ticaret gemileri Boğaz'dan serbest geçiş hakkına sahip olmuştu. “Kırım kaybedilmiş ve Kuzey Avrupa

Yüzyılın sonunda Osmanlı kumandanları Macaristan cephesinde Avrupalıların ateşli silahların kullanımında Padişah'ın askerlerinden daha iyi olduklarını anlayınca, hem Sadrazam hem de açık görüşlü bir görgü tanığı ateşli silahların yoğun kullanımını savundular ve ordunun yeniden yapılandırılmasıyla ilgili önerileriyle birlikte taktik planda gerekli karşı tedbirlerin alınmasını teşvik ettiler. Osmanlılar tarafından Avrupalı askeri uzmanların kullanımı 18. yüzyılda da devam etti.”

³ Enver Ziya Karal, **Tarih Notları**, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1941, s. 25.

⁴ Caroline Finkel, a.g.e., s.327.

politikasının beyni olan Kırım askeri yardımı sona ermişti.”⁵ Ruslar elde ettikleri haklar neticesinde Osmanlı İmparatorluğu tebaasında olan Ortodoksları etkilemeye ve isyana teşvik etmeye başladılar.

Ancak bir taraftan askeri yenilikler ivme kazandı. I. Abdülhamid Avrupa ve Rus ordularıyla başa çıkabilmek için ıslahatlara yöneldi ve Baron de Tott'un askeri danışmanlığı sonucu Topçu Ocağı ile Hendesehâne tekrar canlandırıldı. Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşme'de yok edilen donanmanın yerine sadece yenisi kurmakla kalmadı, aynı zamanda Kasımpaşa'da Kalyoncular Kışlası'nı inşa ettirip, denizcileri disipline sokmak için önlemler de aldı. Donanmanın yararlanması için Hendesehâne; Mühendishane-i Bahr-i Hümayûn adı altında yeniden örgütlendi.

18. yüzyıl biterken Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya savaş açtı. Avusturya'nın da Rusya'nın müttefiki olarak savaşa iştirakiyle, Osmanlılar yenilgiye uğratıldı. I. Abdülhamid'in 1789'da ölümü üzerine III. Selim tahta çıktı.

A. 19. Yüzyıla Girerken: III. Selim ve Nizam-ı Cedid

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyıla III. Selim'in hükümdarlığı ile girdi. III. Selim Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği 1789 yılında, tüm şiddeti ile devam etmekte olan Osmanlı-Rusya/Avusturya savaşının ortasında tahta oturdu. Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesinin rövanşı olarak başlayansavaş, Osmanlılara oldukça ciddi yenilgiler ve kayıplar yaşattı. Dört sene devam eden bu iki cephele mücadele 1791'de Avusturya ile Zıştova ve 1792'de Rusya ile Yaş Antlaşmalarının imzalanmasıyla sonuçlandı. Yapılan anlaşmalar Kırım'ı geri getirmediği gibi imparatorluğun yeni topraklar kaybetmesine de neden oldu. 1787–1792 savaşı Osmanlı ordusunun yetersizliğini ve zayıflığını da bütün açıklığıyla ortaya koydu.

⁵ Alaaddin Yalçınkaya, "18.yy: Islahat, Değişim, Diplomasi Dönemi (1703–1789)", **Türkler**, ed. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c. XII.

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, ekonomik, politik ve askeri açıdan reform çabalarının sürdüğü “İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı"dır”⁶. Avrupa'nın tüm dünyada giderek artan hegemonyası, etnik çeşitliliğe sahip olan Osmanlı'da ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri, toprak kayıpları, eyaletlerde ve Anadolu ile Rumeli'deki âyânların otoriteden kopuk tavırları imparatorluğu bir yaşam savaşı içine itmiştir. Bunlara ek olarak yaşanan ekonomik sıkıntılar ve diplomasi alanındaki problemler; Osmanlı'yı askeri, bürokratik, mali ve eğitim alanlarında ciddi önlemler almaya ve yenilikler yapmaya zorlamıştır.⁷

İmparatorlukta uygulamaya çalışılan yeni pratikler o dönemin “Büyük Güçleri”⁸ ile başa çıkabilmek ve merkezi otoriteyi sağlamlaştırmak adına gerçekleştirilmiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan yenilikleri ve modernleşmeyi gelişmiş Avrupa'nın, özelliklerinin az gelişmiş Osmanlı tarafından ithal edilmesi olarak algılamak da hatalıdır. İmparatorlukta 19. yüzyılda artan modernleşme hareketleri sadece Büyük Güçler'in zorlamasıyla oluşmamıştır, Osmanlı, Avrupa ile ilk kez bu yüzyılda tanışıyor da değildir; yaşanan zaten devam etmekte olan değişimin farklı bir hız kazanmış olmasıdır.⁹

Sultan III. Selim şehzadeliği döneminden beri ona bağlı kişiler aracılığıyla Avrupa'daki gelişmelerden haberdar idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun başka bir yöne

⁶ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006.

⁷ Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. **Mufassal Osmanlı Tarihi**, V, Güven Yayınları, İstanbul, 1962, Erhan Afyoncu, "III. Selim Dönemi İç ve Dış Olayları", **III. Selim: İki Asrın Dönemecinde İstanbul**, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2010, s. 73–101, Virginia Aksan, **Ottoman Wars 1700–1870: An Empire Besieged**, Pearson Education Limited, Great Britain, 2007, Standford Shaw, **Between Old and New: The Ottoman Empire Under Sultan Selim III 1789–1807**, Harvard University Press, Massachusetts, 1971, Standford Shaw- Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul, 1983, **Türkler**, ed. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. XII, Enver Ziya Karal, **Selim III'ün Hatt-ı Hümayûnları: Nizam-ı Cedid 1789–1807**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.

⁸ Roderic H. Davidson, **Essays in Ottoman and Turkish History, 1774–1923 The Impact of The West**, University of Teksas, 1990, s. xii Avrupa'nın İngiltere, Fransa Avusturya, Prusya ve Rusya'dan oluşan "Büyük Güçleri" uluslararası arenada baskın durumdaydı. Bu güçlere sonraları İtalya ve Prusya'nın yerini alan Almanya'da katıldı.

⁹ İlber Ortaylı, **a.g.e**, s. 13–15.

doğru ivme kazanması gerektiğinin bilincinde olarak tarihte Nizam-ı Cedid¹⁰ olarak adlandırılacak ve aslında imparatorlukta önceden adımları atılmış olan yenilikleri daha kararlı olarak hayata geçirmeye başladı.

Bu amaçla iki yol izledi. Birinci olarak yurt dışına daimi elçiler gönderip elçileri; gittikleri ülkenin askeri, sınai, ticari, kültürel tüm özelliklerini anlatan raporlar hazırlamakla görevlendirdi. İkinci olarak ise yirmi iki devlet adamından Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durumu izah eden ve bu durum karşısındaki çözüm önerilerini içeren layihalar yazmalarını istedi.¹¹

Elçilik görevi ile Prusya'ya Azmi Efendi, Nemçe'ye Ebubekir Ratib Efendi, Rusya'ya Mustafa Rasih Paşa, İngiltere'ye Yusuf Âgâh Efendi, Viyana'ya İbrahim Efendi, Fransa'ya Seyyid Ali Efendi gönderilmişlerdir. Elçiler yazdıkları sefaretnamelerde bulundukları ülkenin siyasi ve iktisadi özelliklerinin yanı sıra askeri sistemine de değinerek izahını yapmaya çalışmışlardır. Ancak Nemçe elçisi Ebubekir Ratib Efendi'nin yazdığı rapor hepsinden detaylı ve içeriklidir. Bu rapor için Osmanlı İmparatorluğu tarihinde Avrupa'nın askeri, idari ve mali teşkilatı hakkında yerinde yapılmış en detaylı incelemedir, denilebilir.¹²

Sultan III. Selim'in devlet adamlarına hazırlattığı -bunlardan iki tanesi yabancı iditüm raporların ağırlık noktasını, ordunun yeniden yapılandırılması oluşturmaktaydı.¹³

¹⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983. s. 61 Enver Ziya Karal Nizam-ı Cedid'in dar ve geniş manada olmak üzere iki şekilde tarif edildiğini belirtir. Dar manada Nizam-ı Cedid Avrupa usulünde yetiştirilmek istenen talimli askeri anlatır. Geniş manada ise III. Selim'in Yeniçerileri kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı'yı Avrupa'nın ilim, medeniyet, sanat, ziraat ve ticaret ilerlemelerine ortak yapmak için yenilik hareketlerinin bütünüdür. Ona göre, bu tariflerden ikincisi daha doğrudur.

¹¹ Besim Özcan, "Sultan Selim Devri Islahat Hareketleri", **Türkler**, ed. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c. XII, s. 671–683.

¹² Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 149–184.

¹³ Raporlarda yeniden yapılandırma faaliyeti için görüş birliği yoktu. Bir kısım Yeniçerilerin Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki kanunlara göre düzenlenmesini istiyor, bir kısım hem kanun-ı kâdime dönmeyi hem de Yeniçerilere Avrupa usullerinin de öğretilmesini öneriyor. Diğer bir kısım ise Yeniçerileri bir yana bırakarak toptan yeni bir ordu kurmayı tavsiye ediyordu. Bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 63.

Ancak büyük güç ve etkinliğe sahip olan Osmanlı kara ordusunun bel kemiği Yeniçerileri birden bire ortadan kaldırmak mümkün görünmemekteydi. Bu nedenle III. Selim, Yeniçerilere bağıymış gibi görünen bir ordu kurmayı akla yatkın bulmuştur.

B. III. Selim'in Eserleri: Levend Çiftliği Kışlası ve Üsküdar Kışlası (Ortası)

Bostaniyân-ı Hassa Ocağı'na bağlı olan Bostani Tüfenkçisi neferleri 18 Eylül 1794 tarihinde ilan olunan kararname ile resmen kuruldu. Kararnamenin ilan olunduğu tarihte talimli asker sayısı 20 zabıt ve 448 askerden oluşmaktaydı.¹⁴ III. Selim yeni ordunun masraflarını karşılamak için İrad-ı Cedid Hazinesi adıyla yeni bir hazine kurmuştu.¹⁵

Bostani Tüfenkçisi neferleri için önce, bugünkü Levend semtinin bulunduğu, Osmanlı döneminde “Levend Çiftliği” denilen yerde kışla yapılması kararlaştırıldı. Kışlanın yeri olarak İstanbul surlarının dışında, gözlerden uzak ve korunaklı bir mahal seçildi. Askeri birliklerin ikametgâhı olarak Levend Çiftliği'nin seçilmesi tesadüfi değildir. Kışlanın burada inşasının en önemli nedeni yeni birliklerin Yeniçerilerin dikkatini ve tepkisini çekmeden eğitilmesi idi.¹⁶ Bu amaçla hem yeni ordunun propagandasını yapmak hem de kışlanın yerini meşru kılmak açısından bir izah getirmek üzere *Koca Sekbanbaşı Risalesi* adında bir risale hazırlatıldı. Yazılan risalede kışlanın yerinin belirlenmesini etkileyen faktörün Rus tehdidi olduğu şu sözlerle ifade edilmekteydi:

Moskofta payidar olan bir kâfir (...) Kraliçe'ye der ki: “Osmanlı ile niçün uzun uzadıya cenk edip zahmet çekersiniz(...). İstanbul'un içecek suları dışarıdan, bendlerden gelir. (...) Karadeniz Boğazı'nın dışarı tarafından su

¹⁴ Sipahi Çataltepe, **19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedid Ordusu**, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 99–101.

¹⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi V**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983. s. 70.

¹⁶ Kemal Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776–1826)**, Eren Yayınları, İstanbul, s. 94.

bendlerine varır, duvarları bir saatte toplanla hedm ederiz. Bendlerde olan su yarım saatte akıp, Moskof askeri bendleri yıkmış, külliyyetli askeri gelip İstanbul'a yürüyecektir, tevâtürü olduğu anda İstanbul'a bir gulgule ve vâveylâ düşüp (...)"¹⁷

Yukarıdaki ifadeler, o dönem ile ilgili iki noktayı tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi Rus korkusunun toplumda aşikâr bir şekilde var oluşu, ikincisi ise Osmanlı yöneticilerinin bu korkuyu kullanarak, Levend'de Bostani Tüfekçisi neferlerine yapılacak kışlanın “kuruluşunu meşrulaştırmak”¹⁸ çabasıdır.

Levend Çiftliği'nin kentin merkezine uzak bir alanda inşa edilmesinin fazlaca değinilmeyen başka boyutları da mevcuttur. İlk amaç askeri birliği Yeniçerilerden korumak olsa bile, diğer bir neden Karadeniz Boğazı'na yakın bir noktada konumlanan ve çok sayıda “eğitimli” eri içerisinde toplamaya elverişli bir askeri garnizon yaratmak arzusudur. Çünkü sadece Ruslar değil İngilizler de İstanbul Boğazları -Karadeniz ve Çanakkale- için ciddi tehdit oluşturmaktadır.¹⁹ III. Selim Boğazların güvenliğini sağlamak amacıyla; Levend ve Üsküdar²⁰ kışlalarının yanı sıra stratejik önemi olan noktalarda tabyalar, istihkâmlar ve kaleler yaptırarak İstanbul için bir savunma hattı oluşturmaya başlamıştır.

İstanbul'un bir tarafı Akdeniz, diğer tarafı ise Karadeniz Boğazı'na açıldığından, bu iki Boğaz'ın tahkimine son derece önem verilmiş ve padişahın emriyle buralardaki kalelerin tüm ihtiyaçları karşılanmış, erlerin sayısı arttırılmış ve Boğaz Nazırı

¹⁷ Koca Sekbanbaşı, **Koca Sekbanbaşı Risalesi**, haz: Abdullah Uçman, Tercüman 101 Temel Eser, No: 72, s. 39.

¹⁸ Gözde Ramazanoğlu, **Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2003, s.42.

¹⁹ Levend Çiftliği Kışlası yapıldıktan bir süre sonra İngiliz Donanması 1807 yılında İstanbul önlerine gelerek demir atmıştır. Bkz. Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, **Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi**, haz. Ayşe Danacı Yıldız, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 39–45; Câbî Ömer Efendi, **Câbî Tarihi**, haz. Mehmed Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 102–110.

²⁰ Günümüzde “Selimiye Kışlası” olarak tanınan yapı II. Mahmud’un selefi III. Selim’in anısına ithaf ettiği binadır. III. Selim’in aynı yerde inşa ettirdiği kışla ise kaynaklarda “Üsküdar Ortası” olarak zikredilmektedir.

unvanıyla bir askeri yönetici tayin edilmiştir.²¹ III. Selim'in hatt-ı hümayûnları incelendiği zaman, Boğazların takviyesine verilen önemin ne denli titizlikle sürdürüldüğü açıkça gözlemlenebilir. Yapılan yazışmalar Karadeniz Boğazı'nın Anadolu ve Rumeli taraflarındaki kalelerinin takviye edildiği, Boğaz kaleleri ve istihkâmı için yabancı mühendislerle resimler yaptırıldığı, Telli Tabya, Yûşa Burnu, Garipçe, Kilyos, Riva, Anadolu ve Rumeli Feneri, Büyük Liman gibi yerlere yeni kale ve tabyaların inşa ettirildiği gibi detaylarla doludur. Devrin şartları dikkatle değerlendirildiği ve tamirat ile tahkimat faaliyetleri incelendiği zaman İstanbul etrafında hummalı bir savunma çalışmasının yürütüldüğü açıkça görülür.²²

Levend Çiftliği de konumu gereği bu savunma hattının bir parçasıdır. Nitekim 1214 tarihli hâtt-ı hümayûn, Levend ve daha sonra inşa edilen Üsküdar kışlalarında eğitim gören askerlerin Boğaz savunması konusundaki işlevlerini dile getirmektedir.

“Benim vezirim, Hak Teâlâ selâmet versin. Şu Boğaz, asker ile dahi takviyeye ihtimam olunsun. Limni Ceziresi ve Bozca Ada'ya muhafızlar geçti mi?”

²¹ Kemal Beydilli-İlhan Şahin, **Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 58.

²² BOA, **HAT**, nr. 1404/5679: “Hemen Yûşa Burnu ve Telli tabyadan binaya bed’ eylesünler, gayet dikkatli ve ihtimamlı isterim. Kışla ve nâzır konağı misillü yapılacak ahşap binalar dolma duvar olmasın, taş duvarlı metin ve fî'l-cümle kâgire müşabih, mimar ağaya beş bin kuruş harcırah veresin. Hemen mahall-i me'mûresine gitsin. Sa'y ve dikkat eylesün.”.

BOA, **HAT**, nr. 143/5977: “Boğaz'da olan Anadolu Kavağı Bina Emmini mimar-ı sâbık Arif Efendi marifetiyle inşasına mübaşeret olunan Yûşa tabyası ve neferat kışlakları ve zabıtân evleri ve cesim humbara tabyası ve Kavak Hisarı tabyası kurbünde neferat kışlağı ve nöbetçi odaları ve kasr-ı hümayûn ile ebniye-i saire tekmlil olup bu sene-i mübarekede keşif olunmuş olmakla bina emini mûmâileyhin ber-mûceb-ı keşf ebniye-i mezkûreden otuz bin kuruş matlûbu iktiza eylediği ve Rumeli canibi Bina Emmini Mehmed Emin Efendi marifetiyle Rumeli Kavağı'nda inşasına mübaşeret olunan kışlak ve humbaracı odaları ve sair mühim ve muktezî olan ebniyenin cümlesi tekmlil olup el-hâletü hâzihî bostancıların olan dört kalede asla nâkıs bir mahal kalmadığından gayrı bina emini mûmâileyhin ebniye-i mezkûreden matlûbu dahi kalmadığı ve mûmâileyh Emin Efendi kullarının Büyük Liman'da inşasına mübaşeret eylediği cesim (...)”.

BOA, **HAT**, nr. 1404/56755: “Emr u fermân-ı âlî buyrulduğu üzere dünkü Sebt ibtidâ-yı emirde Rumeli sevâhilinde vâki' kılâ'dan Rumeli cânibi Bina Emmini izzetli Aziz Efendi ve Anadolu canibi Bina Emmini mimar-ı sabık Arif Efendi ve mimar ağa ve kılâ'-ı tisâ' nâzır ağa kulları ve mühendis Kofer ve üç nefer mühendisin-i saire ile Telli Tabya tabir olunan tabyanın üzerine varılıp mühendis Kofer'in resim ve takriri üzere muayene ve keşif ve yapılacak mahallerini mimar ağa kulları marifetiyle tahrir mübaşeret ve bundan sonra Rumeli Kavağı ve Büyük Liman ve Kariçe Palangası ve Rumeli Feneri'ne dek cümlesi ve mâbeynlerinde Bezirgân Kayası ve Papaz Burnu nam mahallere müceddeden inşası tasdim ve tersim olunan tabyalar tahrir ve deftere idhal olunup (...)”. Ayrıca bkz: BOA, **HAT**, nr. 1387/55083; BOA, **HAT**, nr. 1366/54100; BOA, **HAT**, nr. 1357/53202; BOA, **HAT**, nr. 1399/56274.

Bahr-i Sefîd Boğazı'nda vâki' Ma'âriz tarafına ve sair iktiza eden mahalle memur olan asâkir vurûd edinceye kadar Boğaz-ı mezkûrun gereği gibi muhafazası hususuna irâde-i aliyye taallük eylediğine binaen Levend Çiftliği ve Üsküdar Ocağı'nda mevcut muallim asâkirin güzidelerinden 400 nefer piyade asâkir intihab ve cemî'-i malzemesi tehyi'e ve istihzâr olunarak iki kût'a sürat topraklarıyla sefinelere irkâb ve Ocak Kethüdâsı Süleyman Ağa kullarıyla me'an Boğaza irsâl ve kurb ve civarda kâin Kütahya ortasının dahi mevcut olan 800 nefer miktarı güzide piyade neferâtı kezâlik mahall-i merkûma serî'an irsal ile saadetlü kapudan paşa hazretleri hangi mahallin muhafazasına tayin eder ise ol mahalde istihdam olunmaları hususuna irâde-i seniyye taallük etmekten nâşi (...) Boğaz'a azimet ettirilmek üzere idüğü ve Kütahya ortasının 800 nefer piyade askeri dahi serian Boğaz'a vâsıl olmak için taraf-ı çâkerîden mahsus adamım kulları tayin ve serian irsal olunacağı ma'lûm-ı âlileri buyruldukta emr u ferman devletlü, saadetlü sultanım hazretlerininindir.”²³

Sadece Levend değil, Üsküdar kışlası da savunma durumunda acil asker ihtiyacını temin amacıyla tesis edilmiş gibi görünmektedir. Bu askeri yerleşke, adeta Sultan'ın evi olan Topkapı Sarayı'nı korurcasına Boğaz kıyısına yaptırılmıştır.

Şaşırtıcı bir biçimde Yeniçeriler tarafından rahatlıkla görülebilecek bir yere, Kavak (Üsküdar) Sarayı'nın bir bölümü yıkılarak inşa edilen Üsküdar Kışlası; doğal sınırlar ile korunmaya alınmış gibidir. Çünkü yapı güneyde deniz, kuzeyde Karacaahmet Mezarlığı doğuda ise Haydarpaşa Sahrası ile sınırlandırılmıştır.²⁴

Bu iki askeri kışlanın oluşumunda etkili olan diğer bir husus da, III. Selim tarafından Avrupa'ya gönderilen elçilerin görevli oldukları ülkenin askeri teşkilatı konusunda İstanbul'a ilettikleri bilgilerdir. Yeni bir askeri teşkilat oluşturmaya niyetli olan III. Selim elçiler tarafından yazılmış raporlardan etkilenmiş görünmektedir. Özellikle Ebubekir Ratib Efendi'nin²⁵ yazdığı Büyük Layiha, Avusturya askeri sisteminin detaylı bir incelemesi olması nedeniyle dikkate değerdir.

²³ BOA, HAT, nr. 31/1466.

²⁴ Gözde Ramazanoğlu, **Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2003, s.57-59.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Tosyalı Ebubekir Ratib Efendi**, Belleten c. xxxix, sayı. 153, Ocak 1975'ten ayrı basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1975.

1792–1793 yılları arasında III. Selim tarafından Avusturya'ya gönderilen Ratib Efendi bu ülkenin askeri teşkilatını yakından gözlemlemiştir. Yazdığı eserde Avusturya'nın asker yetiştirmek için kurduğu iki *ceng* okulundan bahseder. Bunlardan birincisi Akadimiya Enjeniyör, ikincisi ise Akadimiya Militer'dir. Akadimiya Enjeniyör hendese ve kale istihkâmı ile muhafaza ve müdafaa derslerinin öğretildiği yerdir.²⁶

Akadimiya Militer ise erlerin savaş sanatını öğrendiği okuldur. Ratib Efendi bu okulun kurumsal yapısı, mimari konumu ve programı hakkında sayfalarca not tutmuştur. Yazdığı rapora göre Akadimiya Militer şehre çok yakın çok da uzak olmayan; havası güzel, düz bir yere kurulmalıdır. Erlerin eğitimlerde öğrendiklerini talim etmeleri için buranın etrafında bahçe, dere, bağ, tepe gibi yerler olmalıdır. Böylece nehirde köprü inşa etme veya bahçelerde silah atma çalışması yapılabilecektir. Diğer bir nokta ise Akadimiya'nın içinde büyük bir talim meydanının olmasıdır. Böylece askerler her mevsim savaş sanatını tatbik edebileceklerdir. Bu okulda mutlaka bir hastane ve bir kilise olmalıdır. En önemlisi ise Akadimiya'nın masraflarını karşılaması için kendisine has bir hazinenin olması şartıdır.²⁷ Ratib Efendi raporunda okulun mimari detaylarını vermemiş dahi olsa, orada gördüğü binaların özelliklerini III. Selim'e anlatmış hatta çizmiş ve/veya çizdirmiş olmalıdır.

Rapor, askeri eğitim kurumlarının nizamı, askere alma şartları, zabitlerin seçilme kanunları, bu okullarda okutulan dersler, erlerin beslenme şekli ve kıyafetleri, günlük ve aylık maaşların miktarı gibi tüm bilgileri içermektedir. Eser, bir anlamda kendisine yeni bir ordu kurmak isteyen III. Selim'in el kitabı gibidir ve bu bilgilerden Nizam-ı Cedid'in oluşumunda geniş ölçüde yararlanıldığı anlaşılmaktadır.²⁸ Nizam-ı Cedid'i hayata geçirmek isteyenlerin, eğitim programları açısından Avusturya'nın

²⁶ V. Sema Arıkan, **Nizam-ı Cedid'in Kaynaklarından Ebubekir Ratib Efendi'nin "Büyük Layihası"**, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, S. 23–39.

²⁷ V. Sema Arıkan, **a.g.e.**, s. 50-54.

²⁸ V. Sema Arıkan, **a.g.e.**, s. XXXVI.

askeri ve mühendislik okullarını örnek aldıkları, saha eğitimi konusunda ise Fransa'yı izledikleri söylenebilir.²⁹

Fakat ne Levend Çiftliği ne de Üsküdar Kışlası kökten değişmiş bir askeri teşkilatın mimari ürünleri değildir. Bu yapıları, Avusturya'nın askeri ve mühendislik akademileri veya reform sürecini yaşamış Fransız ordusu ile karşılaştırırken III. Selim'in yapmaya çalıştığı ilerici hamlenin her açıdan Yeniçerilerin baskısı ve gölgesi altında kaldığı gerçeğini de akılda tutmak gereklidir.

C. Nizam-ı Cedid Kışlalarının Mimari Örgütlenmesi

İki askeri kışlanın mimari plan ve teşkilatının değerlendirmesini yapmak gerek görsel gerekse yazılı malzeme eksikliği nedeniyle kolay değildir. Ancak arşivde olan birkaç belge ve dönemin tanıkları tarafından yazılan eserlerden bazı sonuçlara ulaşmak mümkün görünmektedir.

Avrupa örneğine dayanarak talimli asker yetiştirilen ilk merkez olan Levend Çiftliği, adını I. Abdülhamid tarafından Levendlerin barındırılması için Cezayirli Hasan Paşa'ya verilen yerden almaktadır.³⁰ Arazi 1791'de III. Selim'in kararıyla Hasan Paşa'nın vakfından ayrılıp; çayırı, dükkânları, bahçeleri, tüm toprakları ile birlikte Kaptan-ı Derya Gazi Hüseyin Paşa'ya ihsan olunmuştur.³¹

Çiftlik mahallinde inşaat tamamlanmadan Nizam-ı Cedid askerlerinin eğitim için bölgeye gönderildiği anlaşılmaktadır. 1791'de Levend Çiftliği arazisine erlerin talimi amacıyla küçük bir kale ile tabyanın yaptırıldığı bildirilmektedir.³² Yine aynı şekilde

²⁹Kemal Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776–1826)**, Eren Yayınları, İstanbul, s. 29.

³⁰ Kemal Beydilli, **a.g.e.**, s. 94.

³¹ BOA, **HAT**, nr. 1395/55846, bkz: BOA, **HAT**, nr. 272/15928: Müteveffa Hasan Paşa'dan bazı esnafın alacağı olduğu belirlenmiş, Levend Çiftliğinin borçları darphaneden ödenmiştir.

³² BOA, **HAT**, nr. 202/10448; Sipahi Çataltepe, **a.g.e.**, s.102.

çiftlik arazisinde toprak ve çimden seğirdim³³, tabya ve hendekler açılmış, erler kuşatma stratejilerini talim etmişlerdir.³⁴ Kışla binaları henüz tamamlanmadığı için, bu süreçte askerler çadırlar ile tahta barakalarda kalmışlardır.³⁵ Ancak ilginç bir şekilde kışla inşasına başlanmadan daha önce, tüfek imalatı için gerekli olan kaynakçı tabancacı, kundakçı dükkânları ile barakalar ve çadırlarda kalan askerlerin ihtiyaçlarına yönelik olarak berber dükkânı gibi binaların inşasına başlanmıştır.³⁶ Bunun sebebi Nizam-ı Cedid ordusunda talim görmeye başlayan askerlerin, eğitim sürecindeki ihtiyaçlarının acilen karşılanması zorunluluğundan kaynaklanmış gibi görünmektedir. Kışlanın ikmal yolu olarak karadan hangi rotayı kullandığı çok açık değildir. Ancak, Levend Çiftliği ile Balta Limanı arasındaki yıkılan köprüler ve harap olan yolların tamiri hususunda verilen emirler kışlanın Balta Limanı üzerinden deniz yolu aracılığıyla bir ikmal yoluna sahip olduğu düşündürmektedir.³⁷

Yapının inşasına 1794–1795³⁸ yılları arasında başlanmış olsa da, artan asker sayısı ve ortaya çıkan ihtiyaçlara göre yapı ilavelerle genişlemeye devam etmişti. Levend Çiftliği'ne ait 10 Mart 1798 tarihli ikinci keşif defterine göre kışla İrad-ı Cedid Defterdarı Reşid Efendi'nin nezareti altında Veli Ağa tarafından inşa edilmiştir. Yapı, dönemin Hassa mimarı Mehmed Arif Efendi ve Yani Kalfa tarafından teftiş edilmiş ve yapılan teftiş sonucu kışlanın tümüyle bitirildiği bildirilmiştir.³⁹ Keşif defterindeki kayıtlara göre yapılar topluluğunu oluşturan iki bina kâgir olarak inşa edilmiştir. Binalardan biri üç, diğeri iki katlıdır. Üç katlı yapının iki tarafı ve arka bölümünde sekiz adet koğuş bulunmaktadır. İki katlı olan binanın ön tarafında dört koğuş ve kapı üzeri dairesi mevcuttur. Bu iki yapının yanı sıra bir şadırvan, bir hatabhane,⁴⁰

³³ **Seğirdim yolu**: Kale bedenlerinde barbatanın (kale ve istihkâm duvarlarının üzerindeki mazgallı korkuluk duvarı) arkasında yer alan korunmalı yol, Doğan Hasol, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul, YEM Yayınları, 2010, s. 410.

³⁴ Kemal Beydilli, "İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizam-ı Cedid'e Dair Risalesi", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, c.13, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1987, s.432.

³⁵ Sipahi Çataltepe, **a.g.e.**, s.101.

³⁶ BOA, **C.AS.**, nr. 430/17893.

³⁷ BOA, **C.BLD.**, nr. 21/ 1030.

³⁸ Sipahi Çataltepe, **A.g.e.**, s.101.

³⁹ BOA, **C.AS.**, nr. 400/16528.

⁴⁰ **Hatabhane**: Odunluk.

bir mutfak, kâgir bir cebehane⁴¹ de inşa edilmiştir. Kışlanın inşaat masrafı cebehane ve su yolları ile birlikte toplam 168.923 kuruştur.⁴²

24 Şubat 1803'te yazılan diğer bir keşif defterine göre kışla yapısı onarılmış; yerleşkeyi oluşturan mutfak, şadırvan, su deposu, tuvalet, ahır, odunluk gibi birimler tamir edilmiştir. Ayrıca görülen lüzum üzerine kışlanın arka tarafına muhtemelen üst rütbeli askerlerin ikameti için ayrılmış olan yirmi yedi tane “hane” yaptırılmıştır. Hanelerin içinde tuvalet, bir oda, sofa ve mutfak bulunmaktadır. Kışlaya eklenen diğer bir birim ise hastane yapısıdır. Hastane iki büyük koğuş, üç oda, mutfak ve tuvaletlerden oluşmaktadır. Bu binaların mimarı Foti Kalfa'dır. Denetlemeyi yapan ekipte Foti Kalfa'nın yanı sıra Kombanos ve Minas Kalfalarda bulunmuşlardır. Tutulan keşif raporuna göre yapıda ana giriş kapısı üzerinde Ağa Odası'nın olduğu anlaşılmaktadır.⁴³

Kışlada ayrıca harp sanayi ile ilgili imalat yapmak amacıyla çeşitli imalathaneler ve izabe ocakları; cami, hamam ve çeşitli dükkânlar bulunduğu da bilinmektedir.⁴⁴ Bu askeri garnizonda pek çok yabancı mühendis, zabıt ve öğretmen de görev yapmaktadır.⁴⁵ Levend Çiftliği'nin ilk kurulduğunda 500'e yakın olan asker sayısı, kısa sürede “bir orta” adı verilen 1602 kişiye ulaşmış ve 1799'da burada ikinci bir orta kurulmuştur. İkinci ortanın kurulmasında eğitilmiş askerlerin Akka'da Fransızlara karşı yapılan savaşta gösterdiği başarının da payı büyüktür. 1800 yılında ise kışlada süvari birliği kurulması kararı alınmıştır. Süvari birliği kısa sürede 1.200 kişiye ulaşmıştır.⁴⁶

⁴¹ **Cebhane:** Cephanelik.

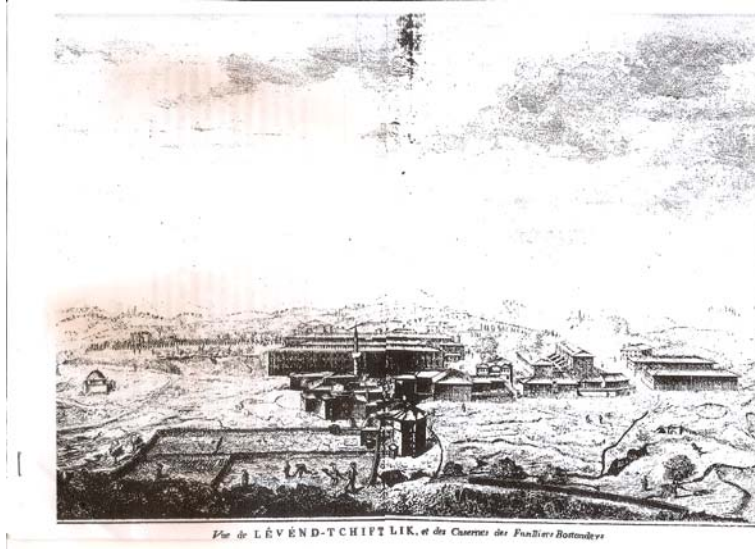
⁴² BOA, **C.AS.**, nr. 400/16528; BOA, **HAT**, nr. 219/12087.

⁴³ BOA, **D.BŞM. BNE. d.** nr. 16104.

⁴⁴ Kemal Beydilli-İlhan Şahin, **Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 60.

⁴⁵ BOA, **C.AS.**, nr. 504/21046; BOA, **C.HR.**, nr. 148/7389; BOA, **C.AS.**, nr. 620/26164: Levend Çiftliği'nde görev yapan yabancı personelden bazılarının isimleri şunlardır: İspanyol Mikel, Fransız askeri muallimleri Danşo ve Lozen, Fransız talim muallimi Rason.

⁴⁶ Sipahi Çataltepe, **a.g.e.**, s.123–145.

Resim 1 Levend Çiftliği Kışlası gravürü⁴⁷

Levend Çiftliği Kışlası'nın günümüze ulaşan iki gravüründen biri Mahmud Raif Efendi tarafından yapılmıştır. Bu çizime göre solda görülen alan talim meydanıdır. Ortada yan yana sıralanan üç tane uzun blok ana kışla yapısı izlenimi vermektedir. Resmin ön tarafında bir cami ve onun önünde de hamam yer almaktadır.⁴⁸ Bu yapıların dışında kalan irili ufaklı binaların belgelerde adı geçen dükkân ve imalathaneler olduğu düşünülmektedir. Levend Çiftliği Kışlası sadece askerlerin barındığı bir ikamet alanı değil; aynı zamanda erlerin talim yaptığı⁴⁹, eğitim aldığı bir okul ve bu okula gerekli olan araç-gereçlerin üretildiği bir imalathane kompleksi niteliği de taşımaktadır. Ancak altı çizilmesi gereken bir nokta vardır: Levend Çiftliği Kışlası kendisinden sonra II. Mahmud devrinde inşa edilecek olan kışla yapıları gibi herhangi bir duvarla çevrilerek, bulunduğu alandan soyutlanmamıştır. Kışla kompleksinde bulunan bina ve mekânlar dağınık bir düzen sergilemektedir.

⁴⁷ Aynur Çiftçi, **19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar**, yayınlanmamış doktora tezi, cilt 2, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 15

⁴⁸ Gözde Ramazanoğlu, **a.g.e.**, s.44.

⁴⁹ Burada cephelerde savaş sırasında diğer ülkelerden görülen talimler de denenmekte idi. Örneğin BOA, **HAT**, nr. 199/10099 numaralı belgede Bender muhafızının Rusların kendi askerlerine yaptırdığı metris kazmak, toprak tabya yapmak gibi talimleri görüp, izin verilirse bunların Levend Çiftliği'nde denenmesini istediği, Sultanın da buna "haz eyledim yaptırısın seyr edelim" cevabını verdiği yazılıdır.

Levend Kışlası'nda sayının artması üzerine 1801 yılında Üsküdar'da da bir orta açılmaya karar verilmiştir. Askerler için kışla binası olarak Kavak Sarayı içindeki Mehmed Paşa Köşkü düşünülmüş, 1.600 eri alabilecek kapasitede olan yerin 214.500 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır.⁵⁰

Üsküdar Kışla'sının Bina Emni Baruthane Nazırı Ahmed Aziz Efendi'dir. Keşif yapan ekibin başında ise, Levend Kışlası'nı da denetlemiş olan dönemin Hassa Mimarı Mehmed Arif Efendi bulunmaktadır.⁵¹

1803'te binaların inşası tamamlanmış ve Kavak Sarayı alanına talim meydanı, dükkânlar, hamam, matbaa, hastane, değirmen, ahırlar, su deposu cebehaneler, gibi pek çok yapı inşa edilmiştir.⁵² Üsküdar'da yapılan askeri tesise liman da inşa edilmiş ve kışlanın ikmalî deniz yolu aracılığıyla sağlanmıştır.⁵³ Üsküdar 'da yapılan bu kışlanın da aynı Levend Çiftliği örneğinde olduğu gibi duvarlarla çevrilmeden, dağınık bir düzende örgütlendiği düşünülmektedir. Mimari şema olarak kapalı bir kare veya dikdörtgen planda inşa edilmemelerinin temel nedeni, Yeniçerilerin merakını ve dikkatini çekerek infial uyandırmamaktır. Çünkü Yeniçerilerin varlığı ve etkisi göz önüne alındığında, III. Selim'in içinde bulunduğu ortam yeni askerleri duvarların ardında eğitmeye elverişli değildir.

⁵⁰ Sipahi Çataltepe, **a.g.e.**, s.124.

⁵¹ Gözde Ramazanoğlu, **a.g.e.**, s.60.

⁵² Gözde Ramazanoğlu, **Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2003, s.63, Gözde Ramazanoğlu'nun araştırması Üsküdar ve Selimiye Kışlası hakkında yapılan detaylı bir incelemedir. Bu nedenle bu yapı hakkında detaylı bilgiye yukarıda adı geçen tezden ulaşmak mümkündür.

⁵³ Aynur Çiftçi, **19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 59

Resim 2 Üsküdar Kavak Sarayı'nın Jean Baptiste Hilair tarafından çizilmiş gravürü⁵⁴

Levend ve Üsküdar Kışlaları 1807'de Boğaz yamaklarının başlattığı Kabakçı Mustafa ayaklanması sırasında büyük zarar görmüşlerdir. Levend Çiftliği'nin etrafındaki dükkân ve binalar yakılarak tahrip edilmiş, daha sonra Yeniçeri askeri Üsküdar'a geçerek orayı da harabeye çevirmiştir.⁵⁵ Bu iki olay neticesinde III. Selim'in Nizam-ı Cedid için yaptığı tüm yatırım yok edilmiştir.

D. II. Mahmud ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye

Kabakçı Mustafa ayaklanması sonucunda III. Selim tahttan indirilerek yerine IV. Mustafa getirildi. Bir sene kadar iktidarda kalan IV. Mustafa, Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına kaçan Nizam-ı Cedid yandaşları tarafından devrilmek istenmiş, ancak bu arzu gerçekleşmeden III. Selim Topkapı Sarayı'nda öldürülmüştür. Sultanın öldürülmesi üzerine Alemdar Mustafa Paşa II. Mahmud'u tahta çıkarmış ve kendisi de sadrazam olarak onun yanında yer almıştır.

⁵⁴ Necla Arslan Sevin, **Gravürlerde Yaşayan Osmanlı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 214.

⁵⁵ Câbî Ömer Efendi, **Câbî Tarihi**, haz. Mehmed Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 290–298.

II. Mahmud 1808 yılında tahta çıktığı zaman imparatorluğun esas yöneticisi Alemdar Mustafa Paşa idi. Rumeli âyânlarından olan Mustafa Paşa aynı zamanda, imparatorlukta yükselişi ve etkisi engellenemeyen âyân sınıfının da sureti gibiydi. Âyânların etkisinin, Osmanlı için ne derece önemli olduğunun farkında olan Alemdar Mustafa Paşa, öncelikle Rumeli ve Anadolu âyânları ile Sened-i İttifak adı verilen bir anlaşma yaptı. Daha sonra Nizam-ı Cedid-i canlandırmak için Sekban-ı Cedid ismiyle yeni bir ordu örgütlemeye çalıştı. Ancak Mustafa Paşa bir süre sonra hem padişahın hem de halkın tepkisi toplamaya başladı. Sekban-ı Cedid askerlerini bahane eden Yeniçeriler başkenti birbirine katıp, Alemdar Mustafa Paşa'yı da öldürdüler.

1808 yılı sonlarına doğru gerçekleşen bu olaydan sonra II. Mahmud tek başına kalarak, imparatorluğu kendi görüşleri doğrultusunda yavaş yavaş şekillendirmeye başladı. III. Selim'in başına gelenleri gördükten sonra, son derece temkinli davranan II. Mahmud'un ilk hamlelerinden biri, Osmanlı kurumları arasında dağılmış olan iktidarı kendi elinde toplamak oldu. Hükümdarlığı süresince kıvrak zekâyla hazırlanmış uzun soluklu bir siyaset izleyen Sultan, pek çok sorunla boğuşmuştur.

Kendi mutlak iktidarını yaratmak için her türlü yöntemi kullanan II. Mahmud Anadolu ve Rumeli'deki âyânlarının nüfuzunu kırmış, Trakya, Makedonya, Rumeli ve Anadolu'yu tekrar denetim altına almıştır. Gerek kışkırtmalarla gerekse Fransız Devrimi'nin getirdiği ulusçuluk akımının etkisiyle imparatorlukta baş gösteren Sırp ve Yunan isyanlarıyla mücadele etmek zorunda kalmış, bu ayaklanmalara bir de Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa sorunu eklenmiştir. Sultan II. Mahmud'a rakip hale gelen Mehmed Ali Paşa imparatorluğu içinden çıkılmaz durumlara sokmuştur.

Öte yandan Rus, İngiliz ve Fransızların Osmanlı'yı parçalama planları tüm hızıyla hayata geçirilmiş ve Osmanlı ile ittifak devletleri arasında sonu gelmez politik çekişmeler yaşanmış, özellikle Rusya ile yapılan savaşlar imparatorluğu maddi manevi büyük kayıplara uğratmıştır.

II. Mahmud yeniden yapılanmış bir devlet aygıtı yaratmak için eski dönemlerin alışıldık pek çok uygulamasını değiştirmiştir. İmparatorlukta bürokratik reform yapılmış, bütçe merkezileştirilmiş, kılık-kıyafet kanunları çıkartılmış ve askeri olarak çok farklı bir teşkilat yapısına geçilmiştir.⁵⁶

Özellikle Yeniçeriliğin kaldırılarak askeri teşkilatın kökten bir şekilde değiştirilmesi, kuşkusuz ki imparatorlukta bambaşka bir evreye girilmesine neden olmuş; II. Mahmud'un, Yeniçerileri kanlı bir biçimde ortadan kaldırarak yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adlı yeni bir ordu teşkil etmesi iktidar erki açısından bir başkalaşım yaratmıştır.⁵⁷

İstanbul'un merkezinde Topkapı Sarayı'na pek de uzak olmayan mahaller olan Şehzadebaşı ve Aksaray'da “oda” denilen ikametgâhlarında yaşayan Yeniçeriler 15 Haziran 1826'da kışlalarıyla birlikte yok edilmişlerdir. II. Mahmud sadece Yeniçeri Ocağı'nı değil, kışlalarını da ortadan kaldırmıştır. Dönemin şairlerinden Keçecizâde İzzet Molla olayın olduğu güne tarih düşürmek için yazdığı şiirinde olayı şu dizelerle ifade eder:

⁵⁶ II. Mahmud Devri için bkz: **Georg Oğulukyan'ın Ruznâmesi, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa**, haz: Hrand D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972; Donald Quataert, "Clothing Laws, State and Society In The Ottoman Empire: 1720–1829", **International Journal of Middle East Studies**, Volume:29, No:3,1997, s:403–425; **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri**, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, , 1990; Halil İnalcık-Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1600–1914**, İstanbul, Eren Yayınları,2004; Standford Shaw- Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul, 1983; Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı**, Timaş Yayınları, çev: Zülâl Kılıç İstanbul, 2007; Roderic H. Davidson, **Essays in Ottoman and Turkish History: 1774–1923**, Saqi Books, USA, 1990

⁵⁷ II. Mahmud'un Yeniçerileri tasfiye etmesinin altında yatan sebeplerin yeni bir bakış açısı ile ele alındığı bir eser olarak bkz: Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826–1839)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

“Tecemmu’ eyledi Meydân-ı Lahm’e

İdüp küfrân-ı ni ’met nice bâgî

Koyup kaldırmadan ikide birde

Kazan devrildi söndürdi ocağı”⁵⁸

Kökleri, ocağın manevi koruyucusu olan Hacı Bektaş-ı Velî Tekkesi’ne⁵⁹ giden ve sürekli olarak Yeniçeriler tarafından ortaya çıkarılıp ters çevrilen “kazan”, askeri teşkilatın Sultan’ın otoritesine karşı gelişinin simgesidir.

Yeniçeri Ocağı özellikle 17. yüzyılın başından itibaren sadece devletin silahlı gücü olan askeri bir topluluk olmaktan çıkmış ve girift bir yapılanmaya bürünmüştür. Bu durum iki temel nedene bağlanabilir. Bunlardan birincisi Avrupa’nın geçirdiği askeri devrim; diğeri ise Osmanlı İmparatorluğu’nun yeni uygulamaya koyduğu mali politikadır.⁶⁰

16. yüzyılın sonunda Avrupa’da yaşanan askeri devrimin; savaş tekniklerini, savaş organizasyonunu ve silah teknolojisini⁶¹ değiştirmesi; Yeniçeri Ocağı’nın insan kaynağı olan “devşirme sistemi” üzerinde derin etki yaratmıştır. Önceden Hristiyan ailelerinin çocuklarını devşirerek er ihtiyacını karşılayan ordu; artık Hristiyanların yanı sıra, Müslüman çocuklarını da Yeniçeri Ocağı’nın insan kaynağı haline getirmiş, bu durum ise orduyu oluşturan asker profilinde bir dönüşüme neden olmuştur.⁶²

⁵⁸ Esad Efendi, **Üss-i Zafer**, haz. Mehmed Arslan, Kitapevi, İstanbul, 2005, s. IX.

⁵⁹ Erdal Küçükyalçın, **Turna’nın Kalbi: Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

⁶⁰ Gülay Yılmaz, **The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Otoman City: The Case of İstanbul**, yayınlanmamış doktora tezi, Institute of Islamic Studies, McGill University, Montreal, 2011, s. 244–245.

⁶¹ Detaylı bilgi için bkz: Geoffrey Parker, **The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West 1500–1800**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996; David B. Ralston, **Importing the European Army: An Introduction of European Military Techniques and Institutions into the Extra-European World, 1600–1914**, The University of Chicago Press, Chicago, 1990.

⁶² Gülay Yılmaz, **a.g.e.**, s. 244–245

Öte yandan imparatorluk, yeni uygulamaya başladığı mali politikalar sonucu vergi toplama sistemini değiştirip, “malikâne” denilen vergilendirme sistemine geçince, gelir elde eden çıkar grupları da değişmiş ve Yeniçeriler bu çıkar gruplarına dâhil olmayı başarmışlardır. 17. yüzyılın ortasından sonra, ordu mensupları şehirdeki diğer sosyal gruplara borç para veren ve dolayısıyla kent ekonomisine entegre olan bir yapı sergilemeye başlamışlardır.

Durum başkent dışındaki eyaletlerde de farklı değildir. Yeniçeriler eyaletlerde söz hakkı elde etmiş ve yerel ekonomik kaynaklardan faydalanmaya başlamışlardır. Esnaf loncaları da ordunun “kentlileşmesinden” payını almış; askerler tekstil, toptan gıda ve et gibi pek çok sektörde söz sahibi olmuşlardır. Askerlerin, esnaf loncalarında etkili kişiler haline gelmesi, çeşitli loncaların üyeleri olarak Saray'a girip çıkmaya başlarıyla sonuçlanmıştır.⁶³

Yeniçerilerin kent ölçeğinde sivillerle kurdukları ticari ilişkiler, 17. yüzyıl itibarıyla şehirlerdeki sivil hayata da nüfuz etmiştir. İstanbul bu durumun en çok hissedildiği kentlerden biridir. Yüzyılın ilk yarısında başkentteki Yeniçeri nüfusunda bir patlama yaşanmış, Yeniçeri ordusuna bağlı nüfus kentin yüzde yirmisini oluşturur hale gelmiştir. Yeniçeriler, kırsallarının dışına çıkarak kentin içine yerleşmeye başlamış ve Yenibahçe, Et Meydanı, Aksaray ile Hipodrom'da -politik ve askeri merkeze yakın mahallelerde- yaşam alanları oluşturmuşlardır.⁶⁴

Yeniçerilerin gelir grupları, yerel halk, bürokrat hatta ulema ile çapraşık ilişkiler geliştirmesi, erlerin devlete ve kendi görevleri olan askerliğe karşı sadakatlerini yok ederek, ordunun Sultan'a bakış açısını değiştirmiş ve onları sürekli isyan eden bir kurum haline getirmiştir.⁶⁵

⁶³ Gülay Yılmaz, **a.g.e.**, s. 245/248.

⁶⁴ Gülay Yılmaz, **a.g.e.**, s. 246.

⁶⁵ Gülay Yılmaz, **a.g.e.**, s. 249.

Yukarıda kısaca izah edilen faktörler, imparatorluk başkentinde II. Mahmud tarafından uygulamaya konulan en önemli yapı faaliyetinin, neden yeni ordunun kışla imar projeleri olduğunu ortaya koymaktadır. Başkentin dış mahallerinde, duvarlar içine konulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye askerleri, kentten izole edilmiş kışlalarında sadece askerlik görevini yerine getirmek amacıyla eğitilmişlerdir.

II. Mahmud'un yaptırdığı Seraskerlik binası; Rami, Davudpaşa, Kuleli, Selimiye kışlaları ve tamir ettirdiği Tophane, Beyoğlu gibi kışlalar aynı zamanda başkenti korunaklı, savunmaya hazır ve güçlü bir askeri merkez konumuna getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun maruz kaldığı ve önceki bölümlerde açıklanmaya çalışılan iç ve dış tehditler göz önüne alındığında İstanbul'un savunma bakımından güçlendirilmesinin ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır. Artık Osmanlı başkentinin savunma hattı Tuna boyunun öte tarafından başlamamaktadır. Boğazlar, Balkanlar ve Karadeniz kıyıları işgal edilir hale gelmiş ve İstanbul'un saldırıdan hiç de uzak olmadığı anlaşılmıştır. Tüm bu dış tehditlere, sürüp giden iç karışıklılar da eklendiğinde, başkente yapılan en önemli yatırımın askeri projeler olması sadece II. Mahmud'un tercihlerinden değil, aynı zamanda günün şartlarından da kaynaklanmaktadır.

II. KATALOG

A. İstanbul Kışlaları

1. Davudpaşa Kışlası

a. Konumu

Yeni kurulan Asâkir-i Mansûre ordusu askerlerinin ikameti için İstanbul'da yaptırılan en büyük kışlalardan birisi olan Davudpaşa Kışlası, şehir surlarının dışında, kaynaklarda “Davudpaşa Sahrası” veya “Davudpaşa Çiftliği” olarak geçen geniş bir arazi üzerine inşa ettirilmiştir.

Çırpıcı ve Haznedar dereleri arasında kalan bu arazinin gerek askeri gerekse törensel amaçlar için kullanımının Bizans dönemine kadar dayandığı bilinmektedir.¹ Osmanlı İmparatorluğu devrinde de kullanılan bu alan, Yeniçerilerin Rumeli ve Balkanlar seferlerine çıkışları sırasında toplanma noktası idi. Savaşa giden Osmanlı ordusu son hazırlıklarını burada tamamlar ve yapılan resmi törenden sonra sefere uğurlanırdı. Ordu yola çıkmadan evvel müneccim başı tarafından belirlenmiş olan eşref saatinde padişahın çadırı Davudpaşa Sahrasına kurulur², Topkapı Sarayı'ndan çıkan Sancak-ı Şerif'le birlikte padişah, toplanma noktasına intikal ederdi. Padişah, Davudpaşa'ya “teşriflerinde” Eyüp Sultan İskelesi'ne varır, buradan maiyetiyle birlikte karayolunu kullanarak Davudpaşa sahrasına ulaşırdı. Padişah bu güzergâhı kullanmadan evvel, eğer gerekiyorsa geçeceği yollar ve kaldırımlar tamir edilirdi.³ Bu bölge aynı zamanda seferden dönen ordunun da son konakladığı yerdı.

¹ Tülay Artan, “Davutpaşa Bahçesi”, **DBİA**, III, İstanbul, Ana Basım AŞ., 1994, s. 10-11.

² BOA, **HAT**, nr. 219/12077.

³ BOA, **C.BLD.**, nr. 87/4317 “İş bu defa şevketlu Efendimiz Hazretleri Davudpaşa'ya teşriflerinde... Eyüp İskelesinden tarik-i cadde ile Davudpaşa'ya varıncaya değin tariklerde kaldırımlar fena pezir olmakla emirleri üzere tamir ü termim olunup...”

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nda ordunun başarı sağlamasının ilk ve temel şartı sefer sırasında kullanılacak olan sevkiyat rotalarının ve iâşe sisteminin düzgün yapılandırılmış olmasıdır. Osmanlılar, ordunun lojistik ihtiyacını karşılamak amacıyla bir “menzil” sistemi oluşturmuşlardır. Sürekli sefere çıkan ordunun yiyeceğinin temin edilmesi, konaklama imkânı sağlanması ve merkezle olan haberleşmesinin sağlıklı olarak yürütülmesi için menzillerin kurulması ilke olarak kabul edilmiştir.⁴ Bu açıdan bakıldığında İstanbul'dan Rumeli'ye yapılan seferlerde ilk menzil “Davudpaşa Çiftliği” gibi görünmektedir.

Osmanlı ordusunun batıya yaptığı seferlerinin başlangıç noktasını oluşturan ve geleneksel olarak ordunun uğurlamasının yapıldığı yer olan Davudpaşa, padişahın ve askeri protokolün bir araya geldiği törensel bir mekândır. Böylesine bir öneme sahip olan Davudpaşa Çiftliği, II. Mahmud'un Asâkir-i Mansûre kışlasını yaptırmısından çok daha önceleri padişahların ve askerlerin kullandığı bir sur dışı ikametgâh alanı ve askeri menzildir. Bu nedenle bölgede inşa edilen ilk yapıların tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. İlk yerleşimlerin Bizans devrine dek indiği, Osmanlılar döneminde ise II. Mehmed'in (Fatih) İstanbul'un fethi sırasında Otağ-ı Hümayûn'u buraya kurduğu iddia edilmektedir. İstanbul'un alınmasıyla birlikte daha da büyük önem kazan bölgeye, II. Beyazıd'ın vezirlerinden Davud Paşa'nın adının verildiği söylenmektedir.⁵

Bunlara ek olarak Davudpaşa, Sultan II. Mahmud'un uygulamaya koyduğu “yönetim erklerinin etkisinden, halktan ve şehirden uzak; Sultan'ın otoritesine sıkı sıkıya tabi bir ordu” örgütlenmesine oldukça uygun bir konumdadır. Davudpaşa Çiftliği, sur dışında olması nedeniyle kent merkezi ile organik bağ kuramayacak mesafede ve geniş bir askeri yerleşke inşa etmeye müsait bir mevkidedir.

⁴ Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, s. 1–18.

⁵ Detaylı bilgi için bkz: Zühal Çetiner, **Davudpaşa Kışlası ve İstanbul Kışlaları İçindeki Yeri**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1996, s. 99–123; Sedat Hakkı Eldem, **Köşkler ve Kasırlar I**, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü, İstanbul, 1974; Mustafa Cezar, **Osmanlı Başkenti**, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, İstanbul, 2002.

b. Kışlanın İnşa Süreci

II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmadan evvel padişahların sık sık uğradığı Davudpaşa Çiftliği'nde çeşitli tamiratlar yaptırmıştır. Yapılan bu tamir çalışmaları bölgenin popüleritesi ve kullanımı hakkında bilgi verdiği gibi, Asâkir-i Mansûre Kışlası inşa edilmeden önce bu alanda hangi yapıların olduğu konusunda da bir fikir vermektedir.

Asâkir-i Mansûre ordusu kurulmadan önce, II. Mahmud, Davudpaşa'da ilk olarak 1812 yılında bir tamir yaptırmış ve işlerin ne halde olduğuna dair Kaymakam Paşa'dan bilgi istemiştir.⁶ Sultanın emriyle burada yaptırılan ikinci tamirat, dönemin Hassa Mimarı Mehmed Emin tarafından gerçekleştirilmiş ve adı geçen mimar 7 Ekim 1820'de yazdığı taktirle yapılan çalışmalar hakkında padişaha detaylı açıklanmalarda bulunmuştur. Yazılan raporda, Davudpaşa Sarayı-ı Hümayûn'un tamirinin tamamlandığı, ayrıca buradaki cami, mutfak ve ahırların onarımlarının da birkaç gün içinde bitirileceği bildirilmektedir.⁷ Burada sözü edilen saray muhtemelen bazı kaynaklarda bahsi geçen hünkâr kasrı olmalıdır.⁸ Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesine kadar Davudpaşa'da yapılan inşaat çalışmaları sadece orada önceden beri var olan binaların bakımını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Ancak 1827 yılına, yani Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından bir sene sonraya ait belgeler Davudpaşa Çiftliği'nde bambaşka bir inşaat programının yürütüldüğünü bildirmektedirler. Yazışmalar ve tutulan inşaat defterlerine göre eski binaların tamiri ile Asâkir-i Mansûre'ye tahsis edilecek olan yeni kışlanın inşaatı birlikte sürdürülmüş

⁶ BOA, **HAT**, nr. 524/25605.

⁷ BOA, **HAT**, nr. 295/17528.

⁸ Sedat Hakkı Eldem, **Köşkler ve Kasırlar I**, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü, İstanbul, 1974. Bu yapı Davudpaşa Kışlası inşa edilirken 1827'de ciddi bir tamir geçirmiştir.

ve bitirilmiştir.⁹ Bu tarihte Davudpaşa'da sürdürülen onarımların bina emini Mehmed Ağa; yapıların mimarı ise Ser Mimarân-ı Hassa Mahmud Ağa'dır.¹⁰

24 Temmuz 1827'de yazılan hatt-ı hümayûna ve 7 Eylül 1827 tarihli inşaat defterine göre gerek tamir edilen yapılar gerekse yeni inşa edilen binalar Hassa Mimarı Mahmud Ağa, hulefalar ve “erbab-ı vukuftan”¹¹ Muteber Kalfa, Sineger Kalfa, Yağcıoğlu ve Marki Kalfa ile inşaat işine vakıf kimseler tarafından 7 Eylül 1827'de denetlenmiştir. Yapılan denetlemeye göre, sarayın ahşap kasırları (burada kasır çıkmaların üzerindeki odalar anlamında kullanılmış olabilir) kâgir odaları, Ağa Dairesi, pencereleri, hamam ve külhan mahalli; bahçedeki set duvarı üstünde olan kasır binası, bu yerin karşında bulunan av köşkü, havuz ve havuz karşında olan selsebil tamamen elden geçirilmiştir. Sarayın yanı sıra cami, mutfak, samanlık, iki adet ahır, arpa deposu, tuvaletler ve su yolları da tamir edilmiştir. Yapılan son hesapta belirtilen harcama kalemleri saray-ı hümayûn, cami-i şerif, Bostanî Kışlası, ahırlar, su yolları olarak belirtilmiş ve toplam maliyet 95.975,5 kuruş 22 para olarak hesap edilmiştir.¹²

Ağustos-Eylül 1827 tarihli ikinci keşif defterine göre Asâkir-i Mansûre askerlerinin iskânı için yapımı emredilen Davudpaşa Kışlası inşaatı tamamlanmıştır. Yapıyı denetleyen ekip Hassa Mimarı, “mütefennin hulefalar” ve “erbab-ı vukuftan” Krikor Kalfa, Yağcıoğlu Nikola, Marki, Kambur Tanas, Bedromos, Nikoli, duvarcı, hamamcı esnafından kalfalar; taşçı, sıvacı ve nakkâşbaşılar gibi kalabalık bir bilirkişi heyetinden oluşmaktadır.¹³ Yeniçerilik 15 Haziran 1826'da kaldırıldığına ve yeni

⁹ BOA, **D.BŞM. BNE. d.** nr. 16335.

¹⁰ Pars Tuğlacı kışlanın mimarının Krikor Amira Balyan olduğunu iddia etse de belgelerde Krikor Kalfa adı sadece kışlayı denetleyen ekibin içindeki üyelerden biri olarak geçmektedir. BOA, **D.BŞM. BNE. d.** nr. 16335.

¹¹ **Erbab-ı Vukuf:** İnşaat işinden anlayan, bu işe vakıf kişiler.

¹² BOA, **HAT**, nr. 595/29182; 24 Temmuz 1827 tarihli hatt-ı hümayun'da tamir masrafı Bina Emmini Mehmed Ağa tarafından 88.787,5 kuruş olarak hesaplanmış ancak Sultan II. Mahmud “bu ebniyenin cesametine göre bu vechile tamirâtı aşağı görünür.” sözleriyle, belirtilen miktarla bu işin tamamlanmasının akla yatkın gelmediğini belirterek; konuyu değerlendirilmek üzere Mimar Ağa ve bu işe vakıf kalfalara havale etmiştir. Ayrıca BOA, **D.BŞM. BNE. d.** nr. 16334. Kışlanın 7 Eylül 1827 tarihli inşaat defteri.

¹³ BOA, **D.BŞM. BNE. d.** nr. 16335.

askeri teşkilat için yaptırılan Davudpaşa yerleşkesi Eylül 1827'de tamamlandığına göre, II. Mahmud inşaatın derhal başlaması için emir vermiş gibi görünmektedir. Eylül 1827'de yapılan keşfe göre, kışlanın iki ve üç kat¹⁴ olarak tasarlanan ana binası ve bu bina üzerine yerleştirilen dört tane kulesi bütün müştemilatıyla birlikte bitirilmiştir. Belgede altı çizilen en dikkate değer unsurlardan biri yapılan dört adet kule için kullanılan tanımlayıcı sıfatlardır.

“iş bu kuleler keşf-i evvelden daha faik (üstün) ve bülend (yüksek) ednam olarak inşa olunmuş ... ve balasına dökme müzehhebli takımlı ve ay ve yıldız alemli... metin ve müstahkem dört kıta bülend endam kuleler ve beyz-i mahrutu'r-resm külahlı müştemilatıyla kuleler inşası”¹⁵

Üzeri külahlı olan kulelerin yüksekliği ve belirginliğine özellikle önem verildiği oldukça açıktır. Ayrıca belirtilmesi gereken unsurlardan bir tanesi de kulelerin ay ve yıldızlı alemlerle taçlandırılacak olmasıdır. Kulelerin üzerine konulan ay ve yıldızlı alemler dönemin değişiminin simgesel göstergeleri ve II. Mahmud'un saltanatının işaretleri görevini görmektedirler.

İki ve üç katlı kışla binasının içinde zabitan odaları, çamaşırhaneleri, tuvaletleri, mutfak ocakları, önleri oluklu ve çeşmeli su depoları bulunmaktadır. Kışladaki tüm koğuşlar “nev icad sobalıdır.” Yapıda ayrıca müezzin mahfili olan cami-i şerif de vardır.¹⁶

Kışla binasının ana girişinin üst katı hünkâr dairesidir. Ana giriş (Bâb-ı Kebîr), mermerden yapılmış; üzerine yirmi satırlık kitabesiyle birlikte “tuğra-yı âlîşan”,

¹⁴ BOA, **D.BŞM. BNE. d.** nr. 16335, Kışlanın Ağustos-Eylül 1827 tarihli ikinci keşif defteri. İnşaat defterinde geçen “dört adet kule ve iki kat ve üç kat kışlak-ı âli inşası” sözleri, kışlanın bazı bölümleri ile kule olan kısımlarının üç kat olarak inşa edildiğini düşündürmektedir. Çünkü günümüze gelen resimlerde Davudpaşa Kışlası iki katlı bir yapı olarak görünmektedir.

¹⁵ BOA, **D.BŞM. BNE. d.** nr. 16335.

¹⁶ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16335.

yapının açılış tarihi ve bayrak motifi oyulmuştur. Ana kapı üzerine yapılan bu simgeler ve süslemeler iki yan ve arka girişte de aynı şekilde uygulanmıştır.¹⁷

Yapıda bir de hamam bulunmaktadır. Gerçekleştirilen ilk keşifte kışla hamamının bina içinde olması düşünülmüş ancak ikinci keşifte binanın dışına, üçüncü kulenin duvarının bitişiğine “çarşı hamamı müsillû” büyük su hazinesi olan, geniş kâgir bir hamam yapılmasına karar verilmiştir. Hamam üç halvetli ve tuvaletlidir. Bu arada kışlanın tüm suyuolları, lağım giderleri, su depoları da tamamlanmıştır.¹⁸

Dikdörtgen olarak planlanan yapının dışında bir bölüm talim meydanı olarak düzenlenmiştir. Meydanın genişliği ve hiç vakit kaybedilmeden temellerden ve düzletilen alanlardan çıkan toprakla doldurulmuş olması dikkat çekicidir. Talim meydanı ilk kez II. Mahmud'tan alınan izinle 6 Ekim 1827'de “alay talimine” sahne olmuş; padişah ve devlet erkânının katıldığı bu alay taliminde dört tabur, yaklaşık olarak 4.000 asker hünerlerini sergilemiştir. II. Mahmud, Asâkir-i Mansûre'yi kurduğundan beri eğitimleri sürekli izlemekte ise de, böylesine kalabalık asker topluluğundan oluşan bir talim ilk kez Davudpaşa Kışlası'nın meydanında gerçekleştirilmiştir.¹⁹ Sultan'ın da katılımıyla yapılan bu alay talimi sadece talim meydanının boyutlarına işaret etmekle kalmamakta, aynı zamanda ay-yıldızlı alemlerle donatılan dört kulesi olan, “anıtsal” kışlasında oturan, eğitilmiş ve düzenli askerlerden oluşan ordunun gövde gösterisi niteliği de taşımaktadır. II. Mahmud, Davudpaşa Çiftliği'ni tam teşekküllü bir kışlaya dönüştürmek için her türlü tamirat ve inşaatı yaptırmıştır. Kışlanın masraf bedeli 9.237 kese 373,5 kuruştur.²⁰

Bu askeri yerleşkeye Rami Kışlası ile ortak kullanılmak üzere bir hastane yapılmasına da karar verilmiştir. Yapının inşasıyla görevli kişi Davudpaşa Kışlasının da bina emini olan Mirahur-ı Sani-i Şehriyâri Mehmed Ağa'dır. Davudpaşa ile Rami

¹⁷ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16335.

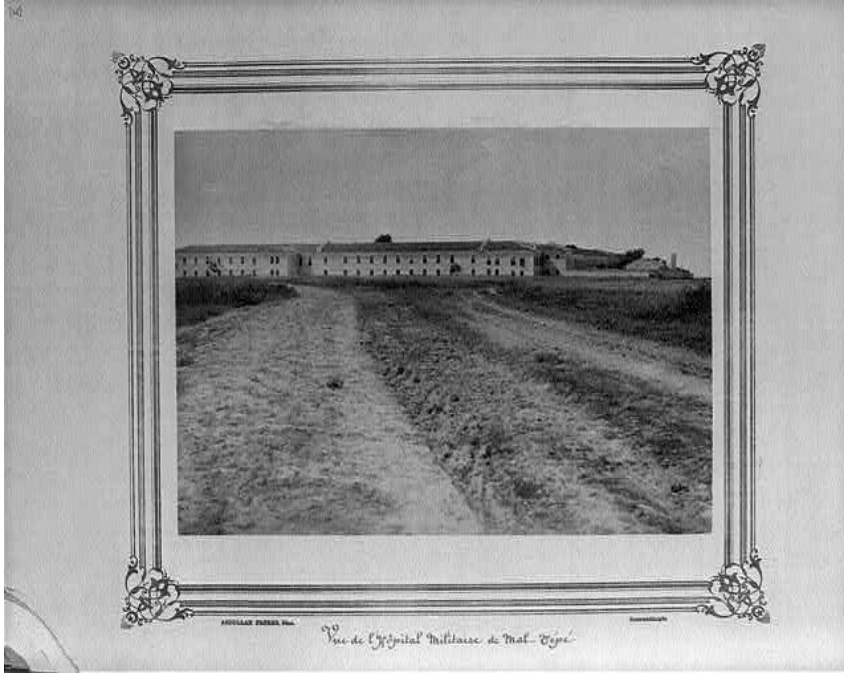
¹⁸ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16335.

¹⁹ Hafız Hızır İlyas Ağa, **Tarih-i Enderun, Letaif-i Enderun 1812–1830**, çev: Cahit Kayra, Güneş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 303; ayrıca bkz. Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826–1839)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 266–267.

²⁰ BOA, **D.BŞM. BNE.d.**, nr. 16335.

çiftliklerinin ortası sayılabilecek bir noktaya inşa edilen hastane 12 Temmuz 1828 yılında tamamlanmış ve binanın anahtarı Hekimbaşı ile görüşerek hasta nakline derhal başlanması amacıyla Serasker Paşa'ya teslim olunmuştur.²¹

Davudpaşa Kışlası 1830 yılı başlarında detaylı bir tamir geçirmiştir.²² Tamirat Ser-Mimaran-ı Hassa es-Seyyid Abdülhalim tarafından yapılmıştır. Yapıda eskiyen yerler onarıldığı gibi, bazı yeni eklemelerde gerçekleştirilmiştir. Dış kapı bitişiğinde olan nöbetçi karakolu yıkıldığı için yerine yenisi yapılmış, ayrıca diğer nöbetçiler içinde bir karakolhane inşa edilmiştir. Bu onarımlar için tutulan inşaat defterinde, kışlada Paşa Dairesi tarafında “müzikan odaları” olduğunu belirtilmektedir. Daha önceki inşaat defterlerinde adı geçmeyen bu odaların, onarımlar sırasında başka mekânlardan dönüştürülerek sonradan eklendiği düşünülmektedir.²³ Kışladaki tamirat 19.413,5 kuruşa tamamlanmıştır. Ayrıca Maltepe Hastanesi de tamir edilmiş, onun da masrafı 7.304 kuruş 12 para tutmuştur.²⁴

Resim 3 Maltepe Askeri Hastanesi²⁵

²¹ BOA, HAT, nr. 317/18668.

²² BOA, D.BŞM. BNE. d, nr. 16372.

²³ BOA, D.BŞM. BNE. d., nr. 16372.

²⁴ BOA, D.BŞM. BNE. d., nr. 16372.

²⁵ American Library of Congress Koleksiyonu, LC-USZ62- 82324

Sultan II. Mahmud devrinde askeri yerleşkede onarım ve tamirler devam etmiş yapı topluluğu 1831 ve 1834 yılı sonlarında da Ser-Mimarân-ı Hassa es-Seyyid Abdülhalim tarafından yeniden elden geçirilmiştir. 1831'de yapılan tamiratta Davudpaşa Kışlası'nın yanı sıra Rami Kışlası ve Maltepe hastanesi de onarılmıştır.²⁶

Davudpaşa Kışlası ilerleyen yıllarda da tamir edilmiş, hatta zamanın gerekliliklerine göre yapıda bazı eklemeler gerçekleştirilmiştir. 1844–45 yılı onarımlarında kışlaya et deposu ve ambar inşa edilmiş, 1849'da süvari birliklerinin atları için iki ahır yapılmıştır. Kışlaya II. Abdülhamid zamanında bir de fırın yaptırılmıştır. Askeri binaya Balkan Harbi sırasında göçmenler yerleştirilmiş, Cumhuriyet döneminde tamir edilip askeri amaçla kullanılmıştır.²⁷ Kışla şu anda Yıldız Üniversitesi'nin Davudpaşa yerleşkesi olarak hizmet vermektedir.

c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

Davudpaşa Kışlası, dönemin askeri mimari sözlüğüne uygun olarak dikdörtgen şeklinde, ortası avlulu olarak düzenlenmiş ancak binanın batı kanadı zamanla yok olmuştur. 1851-1852 tarihli Moltke Haritası'nda dikdörtgen olarak çizilen, belgelerdeki tariflerden de dikdörtgen forma sahip olduğu anlaşılan yapının bazı kısımlarının üç, bazı kısımlarının ise iki katlı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Üç katlı olan kısmın, güney kanatta yer alan bodrum katına sahip olan bölüm²⁸ ve kulelerin üzerine oturduğu köşe kısımları olduğu düşünülmektedir. Yapı çok fazla onarım geçirdiği için özgün halini kaybetmiştir.

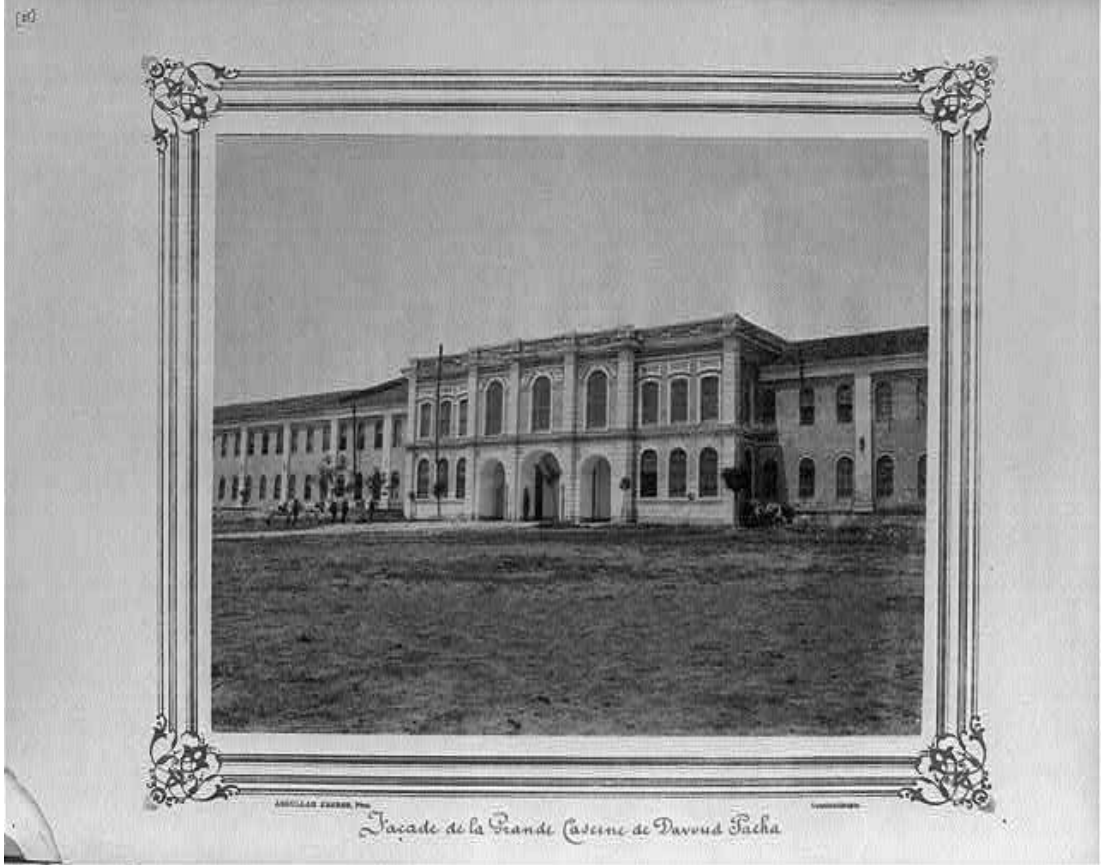
Günümüze ulaşan gravür ve resimlerden cephelerin Neoklasik üslupta inşa edildiği anlaşılmaktadır. Cepheler ana girişe göre simetrik olarak düzenlenmiştir. Kışla binasındaki uzun koridor üç cepheyi de dolaşmaktadır; esaslı dört kanatlı olan orijinal yapıda “dehliz mahalleri” dört cepheyi de kuşatmaktaydı. Yapının planı orta avluya

²⁶ BOA, C.AS., nr.. 492/20555; BOA, C.AS., nr. 492/20552; BOA, D.BŞM. BNE. d. nr. 16420.

²⁷ Abdülkadir Özcan, “Davud Paşa Kışlası”, DİA, IX, İstanbul, 1994, s. 41.

²⁸ Aynur Çiftçi, 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004, s.63. Kışla yapısının zemin kat planı gösterilmektedir.

bakan bir koridor ve bu koridora açılan mekânlardan oluşur. Koridora açılan mekânlar dışa açılan pencerelerle aydınlatılmaktadır.

Resim 4 Davudpaşa Kışlası²⁹

Davudpaşa Kışlası ilk inşa edildiği zaman dört kapılıydı. Ana giriş kapısı doğu tarafındadır, kışlanın ana giriş cephesinde iki adet daha kapı bulunmaktadır. Bâb-ı Kebir'in iki tarafında olan kapılar alayın giriş ve çıkışına ayrılmıştır. Ana girişin üzerinde yer alan ve cephede çıkma yapan kısım hünkâr dairesidir. Yapıda bugün yıkılmış olan batı kanadında da bir kapı olduğu anlaşılmaktadır. Bugün var olan kuzey ve güney girişlerinin ise daha sonraki tamirler sırasında açıldığı düşünülmektedir. Orijinal binada tüm kapılar mermer sövelidir. Hepsinin üzerinde

²⁹ American Library of Congress Koleksiyonu, LC-USZ62-82321

bayrak sembolleri, tuğra ve yirmi satırlık kitabeler bulunmaktadır.³⁰ Kışlanın kitabesi günümüze ulaşamamıştır, ancak şair Aynî tarafından yazılmış olan kitabesi Latin harfleriyle yazılarak yapının giriş kapısına asılmıştır.³¹

*Etti Hân Mahmûd izâle Yeniçeriye kırdı hep
Kışla yaptı eyledi vazî asâkir hamd ola
Padişâhî kâmurân ü şâbî heft iklimdir
Sâhibi seyfû kalem şâhnişehi kâ'la küşâ
Husrevî Behrâm fer sultânı mehdî iktidâr
Dâveri Faruk adl ü Bihmeni Hayder vegâ'a
Mihri kevkeb müşteri tâlî felekşânı mehlikâ'a
Baht-ı es'ad kâdri alî kendi mansurüllivâ
Kıldı bu nev kışla hurrem 'askeri mansûreyi
Her yerine reşk eder kasr-ı Havernâk bî mürâ
Cenkperver cündî kûdsi 'askeri peygamberi
Saflarında rûnûmâdır husreti bari Hudâ
Al tûfengi destine bu 'askeri İslâmveş
Gel yiğit meşk eyle her tâlimi harbi daima
'Askerin galip ede Mevlâ a'düvsin kahr ede
Tâkim ola aleme pertev feşân mihrî semâ
Eyledi Davudpaşa semtini kışla emîn
Kıldı Hân Mahmûdî adlî kışla-i âalî binaâ
Etti Aynî gûşine menkûş erbâbı hüner
Kıldı târîhin beyân her mısra-i gevher edâ*

1242

Binada ana giriş bölümü ve köşe kısımları cepheden öne taşırılmak suretiyle vurgulanmıştır. Cephelerdeki pencereler yuvarlak kemerlidir. Ana girişin yan taraflarında, üst kat pencereleri basık kemerli, diğerleri yuvarlak kemerli olarak tasarlanmıştır. Girişin orta kısmında yuvarlak kemerli üç açıklık vardır.

³⁰ BOA, **HAT**, nr. 594/2909; BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16335

³¹ Aynur Çiftçi, **a.g.e.**, s. 91.

Resim 5 Davudpaşa Kışlası³².

Yapının batı kanadındaki ikinci kule bitişiğinde inşa edilen hamamın mimari özellikleri belgelerden okunabilmektedir. Yapı dikdörtgen şeklindedir ve yerden yükseltilmiş olarak inşa edilmiştir. Buradan hamama olan bağlantının, kışla binasının içinden sağlandığı anlaşılmaktadır. Çatısı kurşun kaplamalı olan hamamın içinde üç halvet, tuvaletler, soğuk ve sıcak su deposu bulunmaktadır.³³

³² American Library of Congress Koleksiyonu, LC-USZ62-82320

³³ BOA, D.BŞM. BNE. d., nr. 16335.

2. Rami Kışlası

a. Konumu

Rami Kışlası, Eyüp ilçesinin semtlerinden biri olan Rami'de yer alır. Belgelerde “Rami Çiftliği”³⁴ olarak adlandırılan ve adını II. Mustafa devrinde sadrazamlık yapan Rami Mehmed Paşa'dan alan bölge,³⁵ II. Mahmud'un burada kışla yaptırması sonucunda, Davudpaşa Kışlası ve Maltepe Hastanesi ile birlikte geniş bir askeri yerleşkenin parçası olmuştur.

Rami Çiftliği bölgesi, aynı Davudpaşa semtinde olduğu gibi, Balkanlar ve Rumeli'ye sefere giden ordunun konakladığı ve savaş için son hazırlıklarını tamamladığı bir yerdir. Burada, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için yaptırılan ilk askeri yapıların tarihi II. Mustafa dönemine (1695-1703) dek gitmektedir. Ancak bu yapılar II. Mahmud'un inşa ettirdiği gibi bir kışla yerleşkesi olmaktan uzak, daha ziyade sefere giden ordunun son hazırlıklarını tamamlamasına yönelik binalardır.³⁶

II. Mustafa'nın Rami Çiftliği bölgesine yaptırdığı binalar, III. Mustafa zamanında (1757-1774) tamir edilmiş ve bir takım eklemelerde bulunulmuştur. Rami Çiftliği I. Abdülhamid tarafından da asker talim ve tatbikatlarını izlemek amacıyla ziyaret edilmiş; buradaki yapılar topluluğu 1810'da Balkanlarda Ruslarla yapılan savaş sırasında II. Mahmud tarafından tamir ettirilmiştir. Orduyu sefere göndermek için Davudpaşa Çiftliği'ne gelen Sultan II. Mahmud, Rami Çiftliği'nde konaklamıştır.³⁷

II. Mahmud'un Rami Çiftliği bölgesine bir Asâkir-i Mansûre Kışlası yaptırması elbette tesadüf değildir. Rami Çiftliği hem Davudpaşa ile olan coğrafi bağlantısı hem

³⁴ BOA, **HAT**, nr. 310/18332

³⁵ Fahrünnisa Ensari Kara, Rami, **DBİA**, c.6, İstanbul, Ana Basım AŞ., 1994, s. 305

³⁶ Yüksel Çelik, “Rami Kışlası”, basılmamış rapor, s. 4.

³⁷ Yüksel Çelik, **a.g.r.**, s. 5.

de askerlerin eğitimine imkân veren geniş ardıl alanı ile kışla yapımı en uygun yerlerden biridir.

Bunlara ek olarak, Davudpaşa ile birlikte oluşturacakları askeri kuvvet noktası başkentin tahkim edilmesi açısından önemli bir unsur idi. II. Mahmud'un 1828–29 Osmanlı-Rus harbi sırasında Rami Kışlası'na yerleşmesi ve savaşı buradan idare etmesi, padişahın bu bölgede yaratılan askeri üssün varlığına güvendiğinin bir göstergesidir. II. Mahmud'un Sancak-ı Şerif'le birlikte Saray'dan hareket ettiği; Saray Meydanı caddesiyle Divan Yolu'ndan geçtikten sonra kışlaya vardığı ve Sultan'ın kışlada olduğunu ifade etmek için kışladaki kuleye bayrağın çekildiği dönemin tarihçilerinin anlatıları arasındadır.³⁸ II. Mahmud, kışlaya vardıktan sonra kışlanın kible tarafındaki Bâb-ı Kebir'in üzerindeki padişaha mahsus daireye yerleşmiştir. Padişahın Saray'da kalmak yerine Rami Kışlası'nda ikamet etmesi Balkanlar'dan İstanbul'a gelmesi muhtemel bir Rus tehdidini de burada karşılamak istemesinden kaynaklanmaktadır.

Sultan, kışlada kaldığı süre içinde Cuma selamlıklarına gitmeye, dini toplantılar yapmaya da devam etmiş, böylelikle yaptığı reformlar nedeniyle kendisine büyük tepki gösteren tutucu çevrelere de mesaj vermiştir. II. Mahmud, askerleri de bir propaganda aracı olarak kullanmayı ihmal etmemiş; Asâkir-i Mansûre ordusunun sadece disiplini ile değil giydiği kıyafetler ile yarattığı görüntüsüne de önem atfetmiştir. 1828 yılının Mevlid Kandili'nde padişahın da katılımıyla Mevlid okunması ve askerlerin de üzerlerinde göz alıcı formlarıyla resm-i geçit yapmaları³⁹, sultanın kendisini ve yeni ordusunu görünür ve görkemli kılmak adına yaptığı akıllıca propagandalardan biridir.

³⁸ Hafız Hızır İlyas Ağa, **Tarih-i Enderun, Letaif-i Enderun 1812–1830**, çev: Cahit Kayra, Güneş Yayınları, İstanbul, 1987, s. 315–316.

³⁹ Yüksel Çelik, **a.g.r.**, s. 11.

b. Kışlanın İnşa Süreci

Rami Kışla'sının yapımına Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra başlanmıştır. Çünkü belgelerde 24 Temmuz 1827'de kışlanın büyük bir kısmının tamamlanmış olduğu ama hangi “cins”⁴⁰ askere tahsis olunacağına karar verilemediğinden İzzet Molla tarafından yazılan kitabelerde, kışlada hangi sınıftan askerin ikamet edeceğinin belirtilemediği anlatılmaktadır. Her ne kadar kışlanın inşaat işlerinin bir bölümü 1827 yılının yaz mevsimi sonunda bitirilmiş olsa da, daha sonra devlet kurumları arasında yapılan yazışmalarda, Rami Kışlası'nın ikinci keşfinin 4 Mart 1828'de tamamlandığı anlaşılmaktadır. İkinci keşif defterinde Rami Çiftliği yakınında yapılan kışlanın⁴¹ Hassa Mimarı, bina emini, halifeler, erbab-ı vukûftan Kirkor kalfa, Yağcıoğlu Nikoli, Todori, Marki, Tanaş, Bedromos kalfalarla; taşçıbaşı, hamamcı duvarcı ve sıvacı ustaları tarafından denetlendiği belirtilmektedir. Rami Kışlasının mimarı, Davudpaşa Kışlası'nı da inşa etmiş olan dönemin Ser Mimarı Mahmud Ağa, bina emini ise Şehremini es-Seyyid Mehmed Hayrullah'tır.⁴²

Yapılan denetleme sonucunda tutulan deftere göre, kışlanın bir bölümü iki, bir bölümü üç kat olarak inşa edilmiştir. Yapıda bin yüz otuz dört pencere, altta ve üstte yüz doksan oda ve on iki koğuş bulunmaktadır. Ayrıca binada, iki mutfak, iki çamaşırhane, her bir çamaşırhanede otuzar adet çamaşır teknesi, iki tane hamam ve tuvaletler mevcuttur. Kışlanın oda ve koğuşlarında “alçı ve tuğla ile mamul nev-icad sobalar” konulmuştur. Binanın suyolları, su depoları, tuvaletleri ve lağımları da tamamlanmıştır.⁴³

⁴⁰ BOA, **HAT**, nr. 310/18332, “...kalyoncu askeri veyahud bir aralık da icab eder ise Asâkir-i Mansûre vaz’ veyahud ileride yapılacak süvarilere tahsis olunmak suretlerinden her birine elvermek üzere kışlak-ı mezkûrun şimdilik bir cins-i askere tahsisi...”

⁴¹ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16340, Rami Kışlası ikinci keşif defteri, Rami Kışlası, Rami Çiftliği'nin üzerine değil, çiftlik yakınlarındaki bir araziye inşa edilmiştir. Tüm bölge Rami Çiftliği olarak adlandırıldığı için Kışla binalarının Çiftlik arazisi üzerine yapıldığı zannedilmektedir, ancak bu düşünce yanlıştır. Kışlanın ikinci keşif defterinde Rami Kışlası'nın Rami Çiftliği yakınında, kararlaştırılan bir mevkide yapıldığı belirtilmektedir.

⁴² BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16340.

⁴³ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16340.

Kışla yapısının talim meydanı düzeltilmiş, çukur yerleri doldurulmuştur. Binanın kible yönüne ana giriş kapısı ve üç tarafına birer tane olmak üzere toplam dört tane giriş kapı edilmiştir. Kible tarafının ortasında padişaha mahsus daire bulunmaktadır. Dairenin içi elvan boyalı, nakışlı ve işlemelidir. “Kasr-ı Hümayûn” olarak da tabir edilen, bu dairenin altına sekiz adet dört köşe sütun yerleştirilmiştir. “Taht-ı Hümayûn Kapısı’nın” iki tarafı mermer çeşmelidir. Üzerinde tarih levhası, on sekiz mısradan oluşan kitabesi, kabartma bayrak motifi ve çerçevelenmiş “tuğra-yı âlişân” bulunmaktadır. Kapı iki kanatlı olup, meşe ağacından imal edilmiştir. Bâb-ı Kebir gibi diğer kapıların üstünde de kabartma bayrak motifi, tuğra-yı âlişân bulunmaktadır. Ana girişin iki tarafına külahlı karakolhaneler inşa edilmiştir.⁴⁴

Kışlanın dört köşesine “emsali sabıkaları misillû bülend endam” kuleler inşa olunmuş, kuleler üzerine külahlar ve külahların tepelerine ise alemler yerleştirilmiştir. Kulelerin içleri beyaz sıvalı, nakışlı ve elvan boyalı, dışları ise badanalıdır.⁴⁵ Askeri binanın kapılarının üstüne bayrak ile “tuğra-yı âlişân” motifi işlenmesi ve yapının dört tarafına üzeri alemler kuleler inşa edilmesi II. Mahmud'un iktidarı döneminde başlattığı sembol anlayışına son derece uygundur.

Keşif defterinden Rami Kışlası'nın camisinin de tamamlandığı anlaşılmaktadır. Fevkâni olarak kışlanın arkasına inşa edilen ve keşif defterinde “Mescid-i Şerif” olarak adlandırılan caminin, iki kanatlı giriş kapısı ve tuğladan yapılmış son cemaat mahalli bulunmaktadır. Caminin içi beyaz sıvalı, elvan boyalı ve nakışlıdır. Ayrıca kubbenin altındaki dört köşede “Esmâ-i İzâm”⁴⁶ yazılıdır.⁴⁷

Askeri binanın su ihtiyacı Metris köyü civarında Zencir tabir olunan suyolundan, kışlanın su terazisine kurşun borular döşenmesi ile karşılanmış ve kışla yakınına bir

⁴⁴ BOA, D.BŞM. BNE. d., nr. 16340.

⁴⁵ BOA, D.BŞM. BNE. d., nr. 16340.

⁴⁶ Bu isimler Allah ve Muhammed gibi isimler olduğu gibi, dört halifenin adından da oluşabilirdi.

⁴⁷ BOA, D.BŞM. BNE. d., nr. 16340.

su maksemi inşa edilmiştir. Tüm bu inşaat masrafinin toplamı 10.280 kese küsur 151 kuruş tutmuştur.⁴⁸

Rami Çiftliği Kışlası'nın bazı yerleri yine 1828 yılı içinde tamir ve inşa edilmiştir. Tamirat ve inşaatı gerçekleştiren ekibin başındaki isim Hassa Baş Mimarı Mahmud'dur. Bu kez Bina Emin'liği görevi ise es-Seyyid Mehmed Emin tarafından yürütülmüştür. Eylül ayı içinde tüm onarım ve inşa işleri bitirilerek bir Keşif Defteri düzenlenmiştir. Yapılan yenileme ve eklemeler çok büyük çaplı değildir. En göze batan yenileme çalışmaları mutfak ve kulelerin içindeki odalarda gerçekleştirilmiş, bu arada kışlaya içinde seyislere mahsus kerevetleri ile birlikte dört adet büyük ahır yapılmış, samanlık ve ambarlar onarılmıştır. Toplam masraf 79.495,5 kuruş tutmuştur.⁴⁹

1833 yılı başlarına gelindiğinde Rami Kışlası'nın tekrar tamir edilmesi gündeme gelmiş ancak binanın daha önce alelacele inşa edildiği için özensiz yapıldığı ve onarımının külli masraf çıkaracağı belirtilerek; parça parça masraf etmektense yeni yapılan maketi doğrultusunda bir inşaat faaliyetine girişilmesinin doğru olduğu vurgulanmıştır.⁵⁰ Bu amaçla Baş Mimar es-Seyyid Abdülhalim Ağa'nın⁵¹ başında olduğu bir denetleme kurulu ile detaylı bir keşif yapılmıştır. Mimari ekibin incelemeleri sonucunda, kışla binasının yangından zarar görmüş olan mahallerinin bir katının iptal edilerek tek kat olarak inşasına, iki kat olan yerlerin yarı kâgir olarak eskisi gibi yapılmasına ve kapı ile kuleler yanlarında üçer kat olarak inşa edilmiş kısımların iki katlı olmasına karar verilmiştir. Kulelerin de külahları kaldırılmıştır. Bunlara ek olarak yapının tüm cam ve çerçeveleri tamir edilmiş, yeni çizilen resimlere göre merdivenler yenilenmiş ve bir kat olacak bölümde Beyoğlu Kışlası'na benzer tahtâni koğuşlar inşa edilecektir. Bu nedenle alt kat odalarının bölme duvarları kaldırılarak odalar, koğuş haline getirilmiştir. Kışlanın camisine kurşun külahlı ve üzeri alemli bir adet minare inşa edilmiştir. Keşif sonucunda belirtilen

⁴⁸ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16340.

⁴⁹ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16351.

⁵⁰ BOA, **HAT**, nr. 593/29041-B.

⁵¹ Es-Seyyid Abdülhalim Ağa, Davudpaşa Kışlası'nın da tamiratlarını gerçekleştiren Baş Mimar'dır.

diğer bir nokta ise kışlanın üzerine kurulduğu alanın düz olup hiçbir yöne meyil vermemesi sebebiyle, lağımlardan kötü koku yayılması ihtimalidir. Bunun çözümü için kışla haricinde büyük kâgir duvarlı ve kubbeli on üç tane lağım kuyusu açılmaya karar verilmiştir.⁵²

Planlanan inşaat ve yenilemelerin tutarı 4.270 kese küsur 83,5 kuruştur. Ancak kışla binası büyük bir yapı olduğundan ve kış mevsimi geldiğinden denetimde belirtilen işlerin az vakitte yetiştirilmesinin mümkün olmadığı açıktır. İnşaatın gelecek bahara bırakılmasına, fakat gereken malzemenin şimdiden tedarik edilmesine karar verilmiştir.⁵³ Rami Kışlası'nda yapılan inşaat ve onarımlar sonraki yıllarda da devam etmiştir. Örneğin 1838'de kışlanın bazı mahallerinin tamire muhtaç olduğu bildirilmiş ve bu tamiratın ileride daha masraflı hale gelmeden bir an önce halledilmesi gerektiği bildirilmiştir. Yapılan muayene sonucunda binanın 46.141 kuruşa onarılacağı anlaşılmıştır.⁵⁴

1837'de Rami Kışlası içinde olan askeri okulunun, hem kışladaki hem de Mühendishane- Berri Hümâyûn'daki yeni öğrencilere birlikte eğitim vermesi ve okulun adının Fünûn-ı Harbiye-i Mansûre Mektebi olarak değiştirilerek kışlanın adının da bundan sonra Fünûn-ı Harbiye-i Mansûre Mektebi olması gerektiği teklifi kabul edilmiştir.⁵⁵ Ancak kışlanın adı Rami Kışlası olarak süregelmiştir.

İlerleyen yıllarda Rami Kışlası da aynı Davudpaşa Kışlası gibi Kırım Savaşı sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'na gelen müttefik askerlere ikamet yeri olarak verilmiş ve burada Fransızlar konaklamışlardır. Askeri yapı, II. Abdülhamid devrinde de kullanılmaya devam etmiş, özellikle başkentte kolera salgının olduğu 1893–94 yıllarında bazen diğer kışlalardan gelen askerleri ağırlamış, bazen de salgın nedeniyle tahliye edilmiştir.⁵⁶

⁵² BOA, **HAT**, nr. 593/29041-B.

⁵³ BOA, **HAT**, nr. 593/29041-B.

⁵⁴ BOA, **HAT**, nr. 1331/51898.

⁵⁵ BOA, **HAT**, nr. 1305/50919.

⁵⁶ Yüksel Çelik, **a.g.m.**, s.16.

c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

Rami Kışlası dikdörtgen biçiminde ve ortası avlulu bir yapıdır. Yığma kâgir olan kışla, ilk inşa edildiğinde iki ve üç katlı olarak yapılmış olsa da, yangından gördüğü zarar ve ilk inşaatın aceleye getirilmiş olmasının yarattığı sorunlar nedeniyle ciddi bir onarım ve inşa süreci geçirmiş, bu süreçte tek ve iki katlı olarak yapımına karar verilmiştir. Dikdörtgen binanın cepheleri aynı eksen üzerinde yer alan girişlere uygun olarak simetrik ve Neoklasik mimari tarzının özelliklerini taşımaktadır.

Kışlanın dört tarafında dört adet kapısı bulunmaktadır. Bunlardan kible yönündeki kapı, “Bâb-ı Kebir” olarak da nitelenen, padişahın girişine ayrılmış olan ve üzerinde padişaha mahsus odanın bulunduğu ana giriştir. Ana kapı cepheden öne taşırılarak inşa edilmiş ve diğerlerine göre daha gösterişli ve süslü yapılmıştır. Kapıların tamamında tuğra, bayrak motifi ve kitabe bulunmaktadır. İzzet Molla tarafından yazılmış kitabesi şöyledir:

*Şâhenşeh-i muzaffer zıll-ı zalîl-i Ma'bûd
Tertîb kıldı 'askeri nusretle ola mev'ûd
Ta'lîm-i leşker itdi tanzîm-i kışver itdi
Terkîm-i defter itdi oldı cünûd mevcûd
Her yerde itdi inşa bu kışla-i mu'allaâ
Kıldı cünûdın ihyâ hâkân-ı kışver-i cûd
Ez-cümle kışla-i nev eflâke saldı pertev
Yanında kaldı bir ev nüh kal'a-i zer endûd
Hakkâ ki Rûşen oldı bir başka gülşen oldı
'İzzet ararken oldı târîhi bağ-ı maksûd
Tard itdi hâ'inâmı tathîr idüp cihânı
Kıldı der-i zamânı Yecûc-ı şerre mesdûd
Buldu civâr-ı Hâlid 'askerle hüsn-ü zâ'id
Ashâba ola 'a'id hayr-ı şeh-i cihân-sûud
Oldukta cünd-i Nusret gars-ı yemîni şevket
Gülzâra döndi devlet hâr-ı gam oldı nâ-bûd
Virdi cihâna revnak ol pâdşeh-i muhakkak
'Ahd-i şerîfini Hak şevketle ide memdûd
Cevherle kilik-i üstâd târîhin itdi ta'dâd*

*Râmide kıldı îcâd nev kışla Hân Mahmûd*⁵⁷

1243

Resim 6 Rami Kışlası⁵⁸

İnşa edildiği tarihte, yapının dört köşesinde kuleler yükselmektedir. Kulelerin bulunduğu köşe bölümleri de, binadan taşınılarak vurgulanmıştır. II. Abdülhamid koleksiyonundaki resmine göre, o tarihlerde kışlanın kanatları tek kat, kulelerle birleşen köşe kısımları iki kat, kulelerin olduğu köşeler ise üç kattır. Yapının koğuş ve oda gibi mekânları, orta avluya bakan koridora açılmaktadır. Kışla binası pek çok kez yenilendiği için mekânlar özgün görünümlerini kaybetmişlerdir. Yapı şu anda kullanılmamaktadır.

⁵⁷ Yüksel Çelik, *a.g.r.*, s. 6-7.

⁵⁸ American Library of Congress Koleksiyonu, LC-USZ62-82322

3. Kuleli Kışlası

a. Konumu

II. Mahmud'un askeri mimari yatırımlarından biri olan Kuleli Kışlası, Boğaz'ın Anadolu yakasında, Çengelköy semtine inşa edilmiştir. İstanbul'un Boğaziçi kıyısında en dikkat çekici noktalardan birine yaptırılan ve Sultan'ın politik söylemini şehir ölçeğine taşıyan yapı, iki yanında yükselen kuleleriyle gösterişli bir projedir. Ayrıca o dönemin Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye kışlalarının plan özellikleri ve şehirdeki konumları göz önüne alındığında, Kuleli Kışlası gerek şehirden izole olan konumu, gerekse askerlere talim imkân sağlayacak mevkiisiyle son derece uygun bir bölgede inşa edilmiştir.

Kuleli Kışlasının bulunduğu ve Osmanlı belgelerinde “Kuleli Bahçesi/Kule Bahçesi ve Kuleli”⁵⁹ olarak geçen bölgenin kullanımı Bizans devrine dek dayanmaktadır. Bizans döneminde bölgedeki yerleşimin boyutları konusunda fazlaca bilgi olmasa da, çeşitli kaynaklar Boğaz kıyısındaki bu alanda bir yerleşim olduğu konusunda birleşmektedirler.⁶⁰

Kuleli Bahçe Osmanlılar zamanında da kullanılmaya devam etmiş buraya cami, çeşme, kasır ve Bostani kışlaları inşa ettirilmiştir. I. Selim (Yavuz) zamanında (1512-1520) yaptırılan Bostani Kışlalarının, III. Selim devrinde de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hatta aynı devirde bu bölgeye bir tane de kasır yaptırılmıştır.⁶¹

Çengelköy'e bağlı mahallelerden biri olan Kuleli Bahçe, adını Kuleli Kışlası'ndan almamıştır. II. Mahmud tarafından Süvari-i Asâkir-i Hassa-i Şahane askerlerinin

⁵⁹ BOA, **HAT**, nr. 594/29115; BOA, **HAT**, nr. 589/28981

⁶⁰ Bkz. Semavi Eyice, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976; Sâmîha Ayverdi, **Boğaziçinde Tarih**, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1976.

⁶¹ İsrâfil Kurtcebe-Feridun Yıldız, **Kuleli Askeri Lisesi Tarihi**, Kuleli Askeri Lisesi Matbaası, İstanbul, 1985, s. 2–4.

iskânı için yaptırılan kışla, bahçenin adından dolayı “Kuleli” olarak adlandırılmıştır.⁶² Belgelerde kışlanın yer tarifi yapılırken kullanılan ifade “Kuleli’de kâin Kışlak-ı Hümayun” biçimindedir.⁶³ Ancak göz ardı edilmemesi gereken noktalardan biri de, II. Mahmud’un kışlanın köşelerine inşa ettirdiği iki kulenin de semtin ismiyle uyum göstermiş ve askeri yapının adını “Kuleli Kışlası” şeklinde pekiştirmiş olmasıdır.

b. Kışlanın İnşa Süreci

II. Mahmud tarafından süvari askerlerinin barınması için yapılması emredilen Kuleli Kışlası, ilk olarak Kuleli Bahçe’nin arka tarafında yer alan ve Hüseyin Paşa adlı birinin yaptırmış olduğu set mahalline inşa edilmeye başlanmıştır. Kışlanın temelleri kazıldığı sırada askeri yapının mevki seçiminden ve inşaatından sorumlu olduğu anlaşılan Anadolu Valisi Mehmed Hüsrev Paşa, bu mahallin askerin barınmasına uygun olmadığına farkına varmıştır. Mehmed Hüsrev Paşa 24 Temmuz 1827’de sultana yazdığı tezkirede, 1.000 nefer için yapılan kışla mahallinin iki dağ arasında bulunduğunu ancak buraya inşa edilecek kışlanın hava dolaşımının yeterli olmayacağını belirterek, yer seçimi konusunda kendisinin hata yaptığını açıklar. Kışlaya en uygun yerin sahilde yer alan Kule Bahçesi olduğunu izah eden Mehmed Hüsrev Paşa, askeri yapının sahile, eskiden Bostancı Ocaklarının bulunduğu alana inşa edilmesi konusunda II. Mahmud’dan izin ister. II. Mahmud, Kule Bahçesi’nin hem yerini hem de havasını çok daha uygun bularak, derhal inşaatı başlanmasının emrini verir.⁶⁴ Kuleli Kışlası’nın yapımına Temmuz 1827’den sonra başlanmış ve muhtemelen 1828 yılında bitirilmiştir. Askeri yapıyı inşa eden mimarın adı bilinmemektedir. Mamafih Hassa Baş Mimarı olarak görev yapan kişi Mahmud Ağa olduğuna göre, kışlanın Mahmud Ağa tarafından yapılmış olması ihtimali akla yatkın görünmektedir.

⁶² BOA, **HAT**, nr. 594/29115; Kasım Mehmed Teke, **Kuruluşundan Cumhuriyete Kuleli Askeri Lisesi (1845–1923)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2007, s.9

⁶³ BOA, **HAT**, nr. 589/28981.

⁶⁴ BOA, **HAT**, nr. 594/29115.

Yapılan ilk kışla binasının mimarisi ve görüntüsü hakkında Thomas Allom tarafından 1837 yılında çizilmiş gravürü dışında bilgi edinilecek kaynak bulunmamaktadır. Allom'un yaptığı gravüre göre kışla üç katlı ve iki kulelidir.⁶⁵ Ancak daha sonra 1854'te çizilen gravürlerde, yapının denize bakan köşelerindeki iki kule yer almamaktadır. Bu nedenle ilk yapının kulelerinin varlığı konusunda bir fikir ayrılığı bulunmaktadır. Ancak Kuleli Kışlası'nın karantina mahalline dönüştürülmesi sırasında tutulan 1 Ocak 1839 tarihli ikinci keşif defterinde yer alan “kışlak-ı mezkûrun derya canibi yesârında (solunda) kulenin süflâsında (altında)” ifadesinden askeri binanın denize bakan iki köşesinde de kulelerinin yer aldığı anlaşılmaktadır.⁶⁶ Kuleli Kışlası'nın inşa malzemesinin ahşap mı yoksa kâgir mi olduğu meselesi halen tartışılmaktadır. 1839'de yazılan Keşif Defterindeki açıklamalara göre ilk kışla binası yarı-kâgir olarak yapılmış olduğu gibi görünmektedir.⁶⁷

Askeri yapı 1837–1838 yıllarında tamir geçirmiş; bu onarım sırasında hem kışla binası hem de topçu hayvanlarının ahırları masrafı 1 yük 50.297 kuruş tutmuştur. Kuleli yerleşkesi inşa edildiği 1828 yılından 1837 yılı sonlarına dek Süvari Asâkir-i Hassa-i Şahane alayları tarafından kullanılmış olmalıdır. Yapının, 1839'da “karantina” mahalli olarak tahsis edilmesine karar verilmiştir.⁶⁸ Kışlanın “tahaffuzhane” yani karantina binası olarak kullanıma açılma nedeni Osmanlı İmparatorluğu'na Hindistan üzerinden gelen veba salgınının Avrupa'ya geçmesine engel olmaktır. Bu salgın nedeniyle Osmanlı'da Karantina Müdürlüğü ve Çanakkale Boğazı'nda geçici karantina mahalleri kurulmuştur. Çanakkale'de geçici bir süre için kurulan karantina binalarını göz ardı edersek, Kuleli Kışlası Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk ve en kapsamlı tahaffuzhanedir.⁶⁹

⁶⁵ Sercan Özgencil Yıldırım, **Kentin Anlam Haritaları: Gravürlerde İstanbul**, Kitabistanbul, İstanbul, 2008, s.283.

⁶⁶ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16481.

⁶⁷ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16481.

⁶⁸ BOA, **HAT**, nr. 523/25545-A; BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16481

⁶⁹ Kasım Mehmed Teke, **Kuruluşundan Cumhuriyete Kuleli Askeri Lisesi (1845–1923)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2007, s.9.

Kuleli yerleşkesinin karantina mahalline çevrilmesi için gerekli hazırlıkların ve inşaat çalışmalarının 1838 yılı içerisinde başladığı anlaşılmaktadır. Çünkü 1 Ocak 1839 tarihli Keşif Defteri'ne göre, kışlanın tahaffuzhaneye çevrilmesi için gerekli olan değişiklik ve tamiratların büyük bir kısmı bitirilmiştir.

Gerçekleştirilen inşa çalışmalarını yürüten ekibin başında Abdülhalim Ağa'nın olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁰ Yapının tahaffuzhaneye dönüştürülmesi sırasında oldukça ciddi bir tamirat yapıldığı ve gerek kışla binasının içinin gerekse çevre düzenlemesinin tam bir karantina mahalli olarak restore edildiği anlaşılmaktadır.

Yürütülen çalışmalar sırasında kışlanın tüm içi ve dışı tamir edilmiş bazı koğuşların oda haline getirilmek için tahta perdelerle bölünüp küçültülmüştür. Kışlanın tüm oda ve koğuşları elden geçirilerek çeşitli işlevlere sahip mekânlar haline getirilmiştir.

Kule Bahçesi tarafına bakan Bâb-ı Kebir'in solunda kalan koğuşlardan bir tanesi yoklama ve “evrak tütsüleme” mahalli olarak ayrılmıştır. Ayrıca yine bu koğuşa yakın bir yerde kadınlar için yoklama mahalli yapılmıştır. Kışlanın denize bakan kulelerinden sol tarafındakinin altında olan ahır tahta bölmelere ayrılarak içine odalar, kiler ve helâ yapılmıştır. Zabitan mutfığı, eski mutfak ve eski arpa ambarı tekrar düzenlenmiş, kışla içine bir tane daha arpa ambarı, dokuz tane farklı amaçlar için kullanılmak üzere ambar, iki adet eşya ambarı inşa edilmiştir. Bunlara ek olarak fırın inşa edilmiş ve bakkal ikamesi için odalar inşa ve tamir edilmiştir.⁷¹

Kışlanın iki adet ahır hastaneye çevrilmiş ve buralar iyi hava almaları için yüksek tavanlı yapılmışlardır. Hastaneye çevrilen ahırların yanındaki koğuşlar oda haline getirilerek, iki tanesi gasilhane olarak tanzim edilmiştir. Gasilhane bitişiğindeki odalar hamalların iskânına ayrılmıştır. Ayrıca hastaneye çevrilen ahırların yanındaki samanlıklar da soba binası haline getirilmiştir. Yapının içindeki bazı odalar ve

⁷⁰ Burada adı geçen Abdülhalim Ağa, Hassa Baş Mimarı olan es-Seyyid Abdülhalim Ağa değil, onun ekibinde yer alan ve Sultan II. Mahmud'un da türbesini inşa etmiş olan diğer bir mimardır.

⁷¹ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16481

koğuşların içine “frenk helâsı” konulduğu özellikle belirtilmiştir. Kışlanın arkasında yer alan Müslüman ve reaya mezarlıkları tahta perde ile birbirinden ayrılmıştır. Deniz tarafındaki yola ise toplam altı adet karakol kulesi inşa edilmiştir.⁷²

Tahaffuzhane haline döndürülen yerleşke içinde bir eczane, bir müracaat odası direktör ve müdür daireleri de eklenmiştir. En dikkat çekici uygulamalardan bir tanesi ise kışla içindeki misafir odalarına, koğuş ve ambar kapıları üzerine siyah üzerine beyaz boyalı iki yüz elli adet numara levhaları takılmış olmasıdır.⁷³

Kuleli Kışlası’nı tahaffuzhaneye dönüştürmek için yapılan tamir ve tanzimler Keşif Defteri’nde şöyle ifade bulunmaktadır:

“Karantina mahalli için bâ-irade-i seniyye cenâb-ı cihanbâni Kuleli Kışlası tahsis buyrulmuş idiğinden, icabına göre bazı mahalleri bölünüp etrafına tahta havale ve parmaklık keşide ve müceddeden sobalar ve anbarlar ve hastane ve müdir daireleri inşa ve tanzim ve ağız ve su yolları dahi tamir...”

Kışlanın karantina binasına çevrilmesi için 929,5 kese 142 kuruş harcanmıştır.⁷⁴

Kuleli’nin tahaffuzhaneye çevrilmesinden sonra Baş Direktör Minas Efendi, karantina mahalline Pazar ve bazı tatil günleri dışında sarı bayrak; padişahın geldiği günlerde ise kırmızı bayrak çekilmesinin gerekli olduğunu bildirmiş ve bu isteği kabul edilmiştir. Yapının öncelikle bir kışla olarak inşa edildiği belirtilerek, bayrak direğinin de ana giriş kapısı veya ön cephede bir yere yerleştirilmesinin uygun olacağı bildirilmiştir.⁷⁵

Kışla 1839–1842 yılları arasında tahaffuzhane olarak kullanılmış; ancak daha sonra askeri yapının Süvari-i Asâkir-i Hassa-i Şahane’ye geri verilmesi gündeme gelmiştir. Serasker Rıza Paşa, 22 Şubat 1842’de Meclisi Vâlâ’ya yazdığı yazıda süvari askerlerinin tamamının beş alaydan ibaret olduğunu ama bu alaylardan birkaç tanesinin farklı yerlerde görevlendirilmesi neticesinde Kuleli Kışlası’nın boş

⁷² BOA, D.BŞM. BNE. d., nr. 16481

⁷³ BOA, D.BŞM. BNE. d., nr. 16481

⁷⁴ BOA, D.BŞM. BNE. d., nr. 16481.

⁷⁵ BOA, HAT, nr. 524/25566-A.

kaldığını ve tahaffuzhane olarak kullanıldığını edildiğini belirterek, süvari alaylarının geri dönmeye başladığının altını çizer. Ayrıca piyade askerleri için Topkapı, Selimiye ve Gümüşsuyu Kışlalarının tahsis edildiğini; süvari alayları içinse Gülhane ve Kuleli Kışlalarından başka barınmaya uygun yerin olmadığını izah eder. Süvari askerlerinin ve onların hayvanlarının Üsküdar'da ve orada burada perakende bir şekilde bulunduklarını ve yeterli şekilde muhafaza edilmedikleri için askerlerin hayvanlarının telef olduğunu belirtir. Rıza Paşa, bu durumun çözülebilmesi için iki seçenek sunar. Bunlardan ilki iki alay süvari askerini alacak yeni bir kışlanın inşası; diğeri ise tahaffuzhane için başka bir münasip yer bulunarak Kuleli Kışlası'nın süvari alaylarına verilmesidir.⁷⁶

Rıza Paşa'nın bildirdiği görüşler doğrultusunda Meclis-i Vâlâ'da tartışılan konu sonucunda; Sultan'a sunulmak üzere ortaya çıkan teklif Üsküdar veya havası latif uygun bir mahalde beş-altı bin kese masraf ederek iki alaylık bir kışla yapılması, Kuleli Kışlası'nın ise tahaffuzhane olarak kullanılmaya devam edilmesi yönünde olmuştur. Ancak Meclis-i Vâlâ'nın bu teklifi Sultan Abdülmecid tarafından reddedilmiş Kuleli Kışlası'nın asker ikamesi için yapılmış olduğu ve havasının da kötü olmadığı belirtilerek, tahaffuzhanenin o mahalde olmasının pek o kadar yakışık olmadığı ifade edilmiştir. Böylece Kuleli Kışlası tekrar askerlerin ikame edildiği yer haline gelmiştir.⁷⁷

Kuleli askeri yerleşkesinin kullanıma açılmasının ardından Sultan Abdülmecid Boğazdan geçen gemilere yol göstermesi için yapılan fener kulesinin temellerini büyüterek, kışla yanına bir de hastane yaptırmış ve yarı-kâgir olarak 1.854 kese masrafla inşa edilen yapı, 25 Ağustos 1844 yılında hizmete açılmıştır.⁷⁸ Kışlaya yine aynı tarihlerde süvari askerlerinin atları ile birlikte eğitim yapabilmeleri amacıyla bir de manej binası açılmıştır.

⁷⁶ BOA, **İMVL**, nr. 36/645.

⁷⁷ BOA, **İMVL**, nr. 36/645.

⁷⁸ Kuleli Askeri Lisesi Tarihi, İstanbul, Kuleli Askeri Lisesi Matbaası, 1985, s.5; Kasım Mehmed Teke, **a.g.e.**, s.15

Kuleli Kışlası Kırım Harbi (1855) sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na destek veren müttefik devletlere tahsis edilmiş, ancak İngilizlerin binayı boşaltması sırasında bir yangın çıkmış ve yangında kışla ciddi zarar görmüştür. Bunun üzerine 1857 yılında yapı derhal tamir edilmiştir.

Kuleli, Sultan Abdülaziz tarafından 1862–1863 yılları arasında baştan inşa ettirilmiş ve bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Askeri yapı, tüm ekleriyle birlikte 1870 yılında ciddi bir tamirattan geçirilmiştir. Kışla 1872'den itibaren okul olarak kullanılmaya başlanmış, Harbiye ve Tıbbiye İdadîleri buraya taşınmıştır. Okul olan yapıda öğrenci sayısı artınca, kışla içinde bir postane kurulmuştur. Sultan Abdülmecid 1894 yılında kışlaya tıbbiye öğrencileri için dersane olarak kullanılmak amacıyla bir ek bina ve bir hastane yaptırmıştır. Balkan Savaşı başlayınca Kuleli tamamen hastane olarak kullanılmaya başlanmış; savaşın sona ermesi üzerine ise yeniden okul olarak hizmete sokulmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında İngilizler tarafından Ermeni Yetimler Okulu'na dönüştürülen kışla, sonra yine askeri öğrencilerin okulu haline gelmiştir.⁷⁹ Kuleli Kışlası halen askeri okul olarak hizmet vermektedir.

c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

Kuleli Kışlası'nın ilk inşa edildiği zaman sahip olduğu mimari özellikler sadece elimize kalan bir iki gravürden elde edilmektedir. Yapının inşaat defterleri malzeme, tamir ve masraflarla ilgili pek çok detayı içinde barındırsa da, bu belgelerden kışlanın ne iç ne de dış görünümü ve planını kapsayan bilgilere ulaşmak mümkün olmamaktadır.

Yapı, Moltke'nin çizdiği haritalarda dikdörtgen şeklinde ve iç avlulu olarak resmedilmiştir. Moltke'nin II. Mahmud devrinde askeri alanda ne kadar etkili bir

⁷⁹ Kasım Mehmed Teke, **a.g.e.**, s.18–40.

kişilik olduğu hatıra getirildiği zaman, kışla planının doğru tasvir edildiği söylenebilir.

Resim 7 Kuleli Kışlası'nın Thomas Allom tarafından çizilen gravürü⁸⁰

Resim 8 Kuleli Kışlası

⁸⁰ Necla Arslan Sevin, Gravürlerde Yaşayan Osmanlı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 250.

Kuleli Kışlası'nın diğer bir görsel malzemesi ise Thomas Allom tarafından 1838'de çizilmiş olan gravürdür. Bu gravüre göre, kışla yapısı deniz tarafından üç katlıdır. Yapının ana girişi bu cephede bulunmaktadır. Ana girişe çift kollu bir merdiven ile ulaşılmaktadır ve burada cepheden öne çıkarılarak vurgulanan hünkâr dairesi bulunmaktadır.

İlerleyen yıllarda pek çok kez tamir ve değişiklik geçiren, hatta bir dönem kuleleri dahi olmadığı gravürlerde görünen kışla binası şu anda Boğaz'ın en güzel tarihi binalarından biridir. Neoklasik üslupta inşa edilen kışla günümüzde iki katlıdır. Arazinin eğiminden yararlanılarak bir bodrum katı tasarlanmış, bu kat yuvarlak kemerlerle deniz yönüne açılmıştır. Kışla, tıpkı İstanbul'daki diğer örneklerinde olduğu gibi orta avluya bakan ana koridora açılan koğuş ve mekânlardan oluşmaktadır. Bâb-ı Kebir'in olduğu cephede kapı ve pencereler yuvarlak kemerlidir. Pencereler arasında çift sütunlar bulunmaktadır. Cephenin ekseninde çıkma yapan giriş kısmı üçgen alınlıkla (fronton) taçlandırılmıştır.⁸¹ Yapının en karakteristik mimari öğeleri olan kuleler kare planlıdır. Dört katlı olarak tasatlanan kulelerin her katında yuvarlak kemerli pencere dizileri yer alır. Üstte sekizgen planlı cihannüma niteliğinde, muhteleme tarassut/gözetleme işlevli mekânlar sonra kurşun kaplı ahşap konik külâhlarla taçlandırılmıştır. Yapının II. Mahmud devrinden kalan kitabesi yoktur.

Yapının güney tarafında yer alan kapısı da dışarıya taşırılmış ve üçgen bir alınlıkla donatılmıştır. Bu cephede kapı ve pencereler yuvarlak kemerlidir. Kışla kiremit kaplı beşik çatı ile örtülüdür. Bâb-ı Kebir'in yer aldığı denize akan batı cephesi kesme taş kaplı, diğer cepheler ise sıvalıdır. Kışlanın dikdörtgen şeklinde bir de hamamı

⁸¹ Aynur Çiftçi, **19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 100–104.

bulunmaktadır. Yığma kâgir olan yapı, soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır.⁸²

4. Selimiye Kışlası⁸³

a. Konumu

III. Selim tarafından Üsküdar'daki Kavak Sarayı'nın bulunduğu araziye, Nizam-ı Cedid askerlerinin iskân ihtiyacını karşılamak ve Boğaz hattını tahkim etmek amacıyla yaptırılan Üsküdar Ortası; II. Mahmud devrinde yeni bir askeri teşkilatın kurulması sonucunda “Selimiye Kışlası” adıyla tekrar inşa edilmiştir. Kışla, günümüzde Üsküdar ilçesine bağlı olan Selimiye semtinde yer almaktadır.

b. Kışlanın İnşa Süreci

III. Selim döneminde yapılan Üsküdar Ortası 1801'de tamamlanmıştır. Dönemin yazarlarının belirttiğine göre, Üsküdar'daki Kavak Sarayı'nın yerine Nizam-ı Cedid askerleri için bina, süvariler için ahırlar, Tazıcılar Ocağı'nın yerine ise cephe binaları inşa edilmiştir. Aynı arazi içinde bulunan Mehmed Paşa Köşkü padişahın biniş mahalli olması için tamir edilmiş, Harem İskeleyi ise muhtemelen kışlanın sevkıyat ve iaşe ihtiyaçları için kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Kışlanın yapıldığı araziye hane ve dükkânlar da inşa edilmiştir.⁸⁴ Haneler muhtemelen zabıtların kullanması, dükkânlar da askerlerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla açılmıştır.⁸⁵

⁸² Aynur Çiftçi, **a.g.e.**, s. 100–104.

⁸³ Selimiye Kışlası Gözde Ramazanoğlu tarafından doktora tezi olarak münferit bir yapı biçiminde çalışıldığı için bu araştırmada fazla yer verilmeyecektir. Detaylı bilgi için bkz. Gözde Ramazanoğlu, **Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2003.

⁸⁴ Câbî Ömer Efendi, **Câbî Tarihi**, haz. Mehmed Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 34.

⁸⁵ Levend Çiftliği Kışlası'nın keşif defterinde de kışla etrafına yapılan hane ve dükkânlardan bahsedilmektedir. Keşif defterinde belirtildiğine göre, “... zabitan ve neferata lüzumu hasebiyle tecdiden haneler...” ifadesi yer almaktadır. BOA, **D.BŞM. BNE. d.** nr. 16104.

III. Selim'in kurduğu Üsküdar askeri yerleşkesine, mekân kurgusu açısından bakıldığı zaman mimari düzenin Levend Çiftliği Kışlası'na benzediği fikri geçerlik kazanmaktadır. Üsküdar Kışlası, aynı Levend Çiftliği'nde olduğu gibi ana kışla binası ve onun etrafında şekillenen hastaneler, ahırlar, dükkânlar, silahhane ve cephane ile odunluk gibi bölümlerden oluşmaktadır. Kışla, II. Mahmud döneminde inşa edilen “U” veya dikdörtgen biçiminde ortası avlulu bir plan sergilemez. Ancak, III. Selim zamanında yeni ordunun asker iskânı için yaptırılan yerleşkeler, aynen II. Mahmud devrinde inşa edilen büyük askeri kışlalar gibi kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek mekân ve donanım örgütlenmesine sahiptirler.⁸⁶

III. Selim'in yaptırdığı Üsküdar Kışlası yarı-kâgir olarak inşa edilmiştir. Kışlanın ana duvarları kâgir, iç duvarları ile “dolma” denilen yöntemle inşa edilmiştir. Bu açıdan, Levend Çiftliği Kışlası'nın yapım tekniği ile Üsküdar Ortası'nın binalarının yapım tekniği aynıdır.

III. Selim'in yaptırdığı kışla 1808'deki ayaklanma sırasında yakılmış, tüm görkemiyle tekrar inşa edilmesi II. Mahmud'un Yeniçerileri ortadan kaldırmasından sonra gerçekleşmiştir. Yeni yapılan ve Selimiye olarak adlandırılan kışla öncekinden çok daha büyük boyutlarda inşa edildiği için öncelikle civar arazilerde bir takım istimlâk çalışmaları yapılmıştır. Kışla inşaatının 1826 yılı sonlarında başlayıp, 1828 yılı yazında tamamlandığı düşünülmektedir. Yapının İzzet Molla tarafından yazılan kitabesinde verilen tarih 1243'e (1827/28) işaret etmektedir.⁸⁷

Selimiye Kışlası'nın mimarının, İstanbul'da o dönem inşa edilen diğer kışlalarda olduğu gibi devrin Baş Mimarı Mahmud olduğu düşünülmektedir.⁸⁸ Yapıyı denetlemekle görevlendirilen mimari ekibi oluşturan uzmanlar da diğer kışla binalarını denetleyen kişilerle aynıdır. Krikor Kalfa, Yağcıoğlu Nikoli ve Şehremini es-Seyyid Mehmed Hayrullah'ın adları inşaat defterlerinde görünmektedir.⁸⁹ Yapının

⁸⁶ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16122.

⁸⁷ Gözde Ramazanoğlu, **a.g.e.**, s.125.

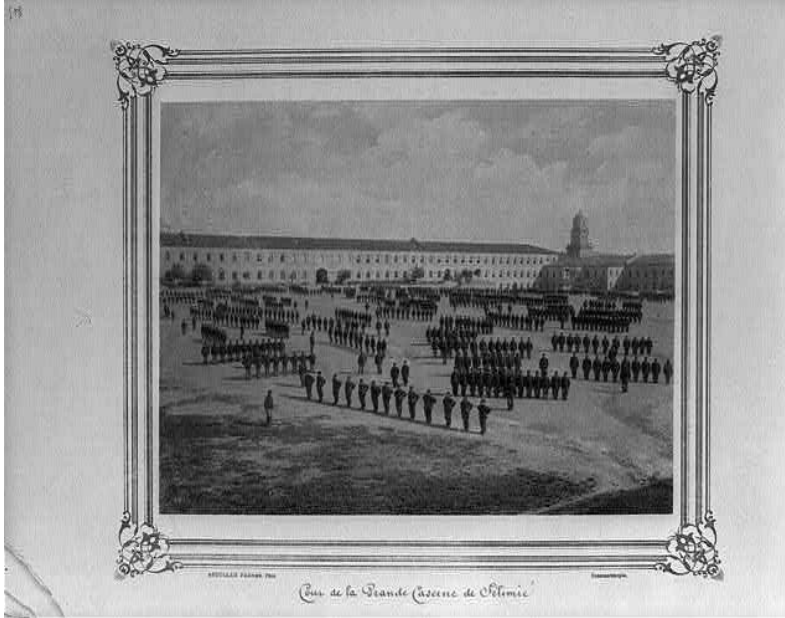
⁸⁸ Davudpaşa ve Rami kışlalarının inşaat defterlerinde ser mimar olarak Mahmud Ağa'nın adı geçmektedir. Bu nedenle Selimiye Kışlasının mimarının da aynı kişi olması akla yatkındır.

⁸⁹ Gözde Ramazanoğlu, **a.g.e.**, s.126.

II. Mahmud döneminde yapılan onarımlarında mimar olarak es-Seyyid Abdülhalim'in adı geçmektedir.

Selimiye Kışlası'nın ilk yapısı iki ve üç katlıdır. Kışlanın içinde koğuşlar, odalar ve zabitan daireleri mevcuttur. Ayrıca binada üç tane mutfak ve tuvaletler bulunmaktadır. Daha sonradan kötü koktukları gerekçesiyle kışla içindeki tuvaletler iptal edilmiş ve dışarıya taşınmıştır. Yapının çamaşırhanesinin yeri ise tespit edilememektedir.⁹⁰

Yapının talim meydanı kışlanın kapısının önünde yer alan ve denize dek uzanan düz alandır. Kışlanın dört tarafında dört tane kapısı bulunmaktadır. Selimiye Camii'sine bakan mermer cepheli kuzey kapı, yapının ana girişidir ve üzerinde "tuğra-yı âlişan", bayrak motifi ile on beş mısralık kitabesi bulunmaktadır. Bu kapının dışarıya çıkma yapan üst kısmı hünkâr dairesi olarak düzenlenmiştir.⁹¹ Diğer kapıların cepheleri de mermerden mamuldür. Üzerlerinde tarih levhası, tuğra ve bayrak motifleri yer almaktadır.⁹²

Resim 9 Selimiye Kışlası,⁹³

⁹⁰ Gözde Ramazanoğlu, **a.g.e.**, s.146–149, 158.

⁹¹ Aynur Çiftçi, **a.g.e.**, s. 84.

⁹² Gözde Ramazanoğlu, **ag.e.**, s.135–141

⁹³ American Library of Congress Koleksiyonu, LC-USZ62–82335

Selimiye Kışlası'nın da dört köşesinde kuleler yükselmektedir. İnşaat defterlerinde kulelerin “bülend endam ve metin” olduğu belirtilmektedir. Kulelerin üzerlerinde ay ve yıldızdan alemler bulunmaktadır.⁹⁴ Kışla binasının dışında ahırlar, değirmen, demirhane, tüfenkhane, erzak ambarı, cephane, kömürlük ve yeri tam saptanamayan bir hastanesi mevcuttur.⁹⁵

Selimiye Kışlası defalarca tamir geçirmiş ve bazı mahalleri özgün mekân kurgusu ve şeklini kaybetmiştir. Yapı Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinde yenilenmiş, 1853–1856 Kırım Savaşı sırasında ise İngiliz askerlerine tahsis edilmiştir. I. ve II. Dünya Savaşı sırasında çeşitli birliklere tahsis edilen yapı, 1963 yılında beri I. Ordu Kuvvet Komutanlığı tarafından kullanılmaktadır.⁹⁶

c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

Selimiye Kışlası dikdörtgen şeklinde ve iç avlulu olarak inşa edilmiştir. Yapının planı, İstanbul'daki diğer kışlalarda olduğu gibi iç avluya bakan bir koridor ve bu koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Üstü kiremit kaplı beşik çatı ile örtülü olan kışla, yığma kâgir olarak inşa edilmiştir.⁹⁷ Yapının kuzeyde olan ana girişinin üzerinde hünkâr dairesi vardır. Ana girişte iyon başlıklı birer çift sütun bulunmakta ve bu sütunlar ampir üsluplu bir kemerle tamamlanmaktadır. Anıtsal girişin üzeri üçgen bir alınlıkla süslenmiştir. Kapının Sultan Abdülmecid döneminde yapıldığı bilinmektedir. Neoklasik üslupta yapılmış olan binanın dört cephesinde simetrik olarak inşa edilmiş olan dört kapısı bulunmaktadır. Tüm kapılarda, aynı diğer kışla yapılarında olduğu gibi kitabeler bulunmakta ise de sadece güney kapısındaki kitabe

⁹⁴ Gözde Ramazanoğlu, **a.g.e.**, s.150–151.

⁹⁵ Gözde Ramazanoğlu, **a.g.e.**, s.158–170. Yapının yakınlarında yer alan Haydarpaşa Hastanesi 1845 yılında Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır.

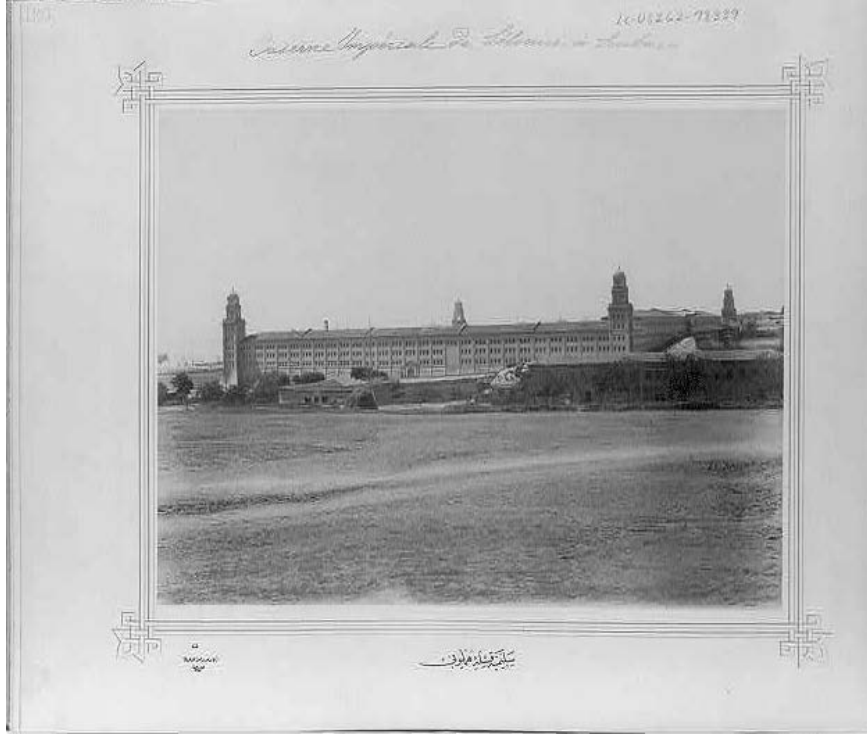
⁹⁶ Aynur Çiftçi, **a.g.e.**, s. 83.

⁹⁷ Aynur Çiftçi, **a.g.e.**, s. 84–86.

II. Mahmud dönemine aittir. Yapının güney kapısında yer alan ve İzzet Molla tarafından yazılmış olan kitabesi şöyledir:

*Câygâh oldu Selimiyye yine nev 'askere
Eylemişti Hân Selîm evvelce me`vâ cündüne
Irz ü şân-ı devleti ikmâl kıldı padişah
Anda inşâ ittürüb nev kışla hâlâ cündüne
Oldu evvelkiden iki kat metîn ve vâsî
Eyledi lûtfun o şâhınşeh dü bâlâ cündüne
Hazret-i Hakdan ümmid oldur ki şâh-ı âlemin
Seyf-i nusratla musahhâr ola dünya cündüne
'Asker-i şâhâne dinmek bunlara şâyestedir
Kendisi tâlîm-i cenk itmekte zira cündüne
'Askerinden görmede â'lâ vü ednâ ihtirâm
İtmede daim dua ednâ ve â'lâ cündüne
Padişahan zerresi olmaz mihr-i şevketin
'Asker-i mansûrunun bâbında â'dâ cündüne
Ömrü olsun 'askeri encüm şümârından füzûn
Cünd-i gaybî ile idüb imdâd mevlâ cündüne
Olmasın hiç lerze-i kahrından â'dâsı masûn
Geh masif oldukça âlem geh meştâ cündüne
Bendesî İzzet dedi târih-i cevherdârını
Eyledi Mahmûud Hân nev kışla ihyâ cündüne⁹⁸
1243*

⁹⁸ Mustafa Cezar, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, İstanbul, 2002, s. 476.

Resim 10 Selimiye Kışlası⁹⁹

Yapının dört köşesinde binanın cephesinden öne taşırılmış olan kuleler bulunmaktadır. Kare planlı kuleler yedi katlıdır. Kulelerin pencereleri dikdörtgen olup, son iki katta yuvarlık kemerli pencere uygulaması görülür. Kuleler dilimli çatılarla örtülüdür. Binanın tüm pencereleri dikdörtgen biçimli ve taş sövelidir. Pencerelerin üzerinde kabarık lentolar vardır.¹⁰⁰ Kışla geniş ve eğimli bir kaya üzerine kurulmuştur. Eğim nedeniyle olarak doğu cephesi iki, diğer cepheler ise üç katlı yapılmıştır.

⁹⁹ American Library of Congress Koleksiyonu, LC-USZ62-81204.

¹⁰⁰ Gözde Ramazanoğlu, **a.g.e.**, s.132.

B. Batı Anadolu Kışlaları

1. İzmir Kışlası

a. Konumu

İzmir, karaya derin bir biçimde sokulan geniş bir körfezin kıyısında kurulmuştur. Körfezin varlığı, şehre açık denizden yapılacak olan bir saldırının derhal fark edilmesi hususunda büyük avantaj sağlamıştır.¹⁰¹ Kent coğrafi konumu itibarıyla iç kesimlere kolayca bağlantı yapılabilen bir noktadadır, bundan dolayı İzmir limanı zaman içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli ticari limanlarından biri olmasını sağlamıştır.

Şehir ilk kez Yıldırım Beyazıt döneminde ele geçirildiyse de, Osmanlı İmparatorluğu'na kesin olarak katılması II. Murad devrinde olmuştur. İzmir Osmanlı idaresine girdikten sonra, Aydın sancağına bağlı bir kazanın merkezi haline gelmiş, 1841'den sonra ise dönem dönem eyaletin merkezi yapılmıştır.¹⁰²

İzmir demografik yapısı itibarıyla Müslüman, Rum ve Yahudi halklarından oluşan bir tablo sergiler. 18. yüzyıldan itibaren iktisadi bakımdan büyük ilerleme gösteren kent, limanı nedeniyle iç, dış ve transit ticaretin en önemli merkezlerinden biri halini almıştır.¹⁰³

¹⁰¹ Mübahat S Kütükoğlu,, “İzmir”, **DİA**, XXIII., İstanbul, 2001, s.515.

¹⁰² Mübahat S Kütükoğlu,, **a.g.m.**, s.517.

¹⁰³ Mübahat S Kütükoğlu,, **a.g.m.**, s.520-521.

b. Kışlanın İnşa Süreci

Günümüz Konak Meydanı'nın bulunduğu alana 1826-1829 yılları arasında inşa edilen kışlanın; yapım süreciyle ilgili en erken tarihli belge 30 Eylül 1826'ya, yani Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından üç ay sonrasına denk gelmektedir ve inşası hususunda emir buyurulan ilk Asâkir-i Mansûre kışlalarından biridir¹⁰⁴. Bu askeri üs, İzmir Körfezi'ne en hâkim noktalardan birine kentin güney tarafına ve deniz kenarına inşa edilmiş; konumu itibarıyla tüm körfezi görececek şekilde planlanmış ve şehrin silüetine âdetâ bir güvenlik duvarı oluştururcasına damgasını vurmuştur.

İzmir Kışlasıyla ilgili belgeler incelendiği zaman, bu askeri yapının inşasına bir an evvel başlanması konusunda son derece titiz davranıldığı anlaşılmaktadır. Bâbîâli'nin, askeri projenin başlaması konusundaki bu aceleci tavrının altında yatan sebepler aşağıda değerlendirileceği üzere İzmir'in coğrafi konumundan ve o dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu siyasî ve askeri mücadele ortamından kaynaklanmaktadır.

İzmir, pek çok Avrupalı gezgin, asker ve bürokratin seyahatnameleri ve raporlarına konu olmuştur. Doğa bilimci Tournefort gibi bazı seyyahlar kentin görüntüsü ve fiziksel özelliklerini naif bir biçimde anlatsalar da raporlar ve seyahatnamelerin çoğu kentin stratejik konumuna vurgu yapmıştır. Örneğin Fransa büyükelçisi Choiseul-Gouffier, İzmir'in Levant'ın en çok uğranan pazarı ve Küçük Asya'nın antrepoşu olduğunu dile getirmiştir.¹⁰⁵ Fransız askeri mühendis Plantier ise kent limanının detaylı plan ve ölçümlerini yaparak muhtemel bir çıkarma hareketi için adeta yol haritası hazırlanmıştır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ BOA, **HAT**, nr. 596/29225.

¹⁰⁵ Moureau, François, **Fransız Seyahatnameleri ve Tarih Aynasında İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2002, s. 64–65.

¹⁰⁶ Moureau, François, **a.g.e.**, s. 65-66.

İzmir Asâkir-i Mansûre Kışlası'nın yapımı sürecinde ve inşasından sonra dönemin İngiliz büyükelçisi Canning ve İngiliz seyyah MacFarlane'in yazdıkları raporlar da içerik olarak farklı değildir ve Avrupalı devletlerin İzmir'e karşı olan ilgilerinin geçici bir heves olmadığını ispat etmektedir. Özellikle Canning'in İngiltere'nin İzmir Konsolosuna dayanarak ülkesine ilettiği raporlar, İzmir'de konuşlanmış olan Asâkir-i Mansûre askerlerinin sayısı, yaşı, fiziksel özellikleri, kıyafetleri ve kışla yapısı ile ilgili detaylarla doludur.¹⁰⁷

İngiliz ve Fransızların “gizlice” gönderdikleri bilgilendirme raporlarına Ege ve Akdeniz sularında “açıkça” yaptıkları eylemleri de eşlik etmekteydi. Osmanlı sularında dolaşan kalyonları, fırsat buldukça yaptıkları taciz saldırıları ve yürüttükleri işgal siyaseti Osmanlı başkenti tarafından dikkatle takip edilmekteydi. Ancak donanmasını Osmanlı İmparatorluğu üzerine salan sadece İngiltere ve Fransa değildi; Rusya da bu ikiliye katılıyordu. Dış politikalarında yürüttükleri stratejiye göre, bazen ittifak bazen de itilâf halinde olan bu devletler Ege ve Akdeniz'de cirit atmaktaydılar. 1770'de İngiliz-Rus deniz kuvvetlerinin ittifakı ile Çeşme'de donanması yakılan ve bu trajedinin ezikliğini yaşaşıyan Osmanlı ise gerek Rusya gerekse İngiltere ve Fransa tarafından Akdeniz sahillerine yapılması muhtemel bir saldırıya karşı sürekli diken üstünde durmaktaydı.¹⁰⁸

Fransızların bir “çıkarma kapısı” olarak düşündükleri, İngilizlerin her türlü detayı ile ilgilendikleri, Rusların etrafında dolanmaktan geri duramadıkları İzmir'in bu devletler tarafından Anadolu'nun Ege Denizi'ndeki giriş kapısı gibi algılanmakta

¹⁰⁷ Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826–1839)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 187–193.

¹⁰⁸ BOA, **HAT**, nr. 1163/46033 Rus elçisinin yalısı önündeki harp gemilerinden ikisinin içinde elçi de bulunduğu halde Akdeniz'e gitmek üzere hareket ettiği ve diğer gemilerin yalı önünde kaldığı hakkında Karadeniz Boğazı Muhafızı ve Hüdavendigar ve Kocaali Mutasarrıfı Hüseyin Paşa'nın gönderdiği tezkere.

BOA, **HAT**, nr. 882/39003-A İzmir gazetesinde çıkan havadis tercümesi olup Rus donanmasının Akdeniz ve Karadeniz'deki harekâtı ve düvel-i müttefikanın mukarreratı.

BOA, **HAT**, nr. 1065/43681 Bir kaç tane Rus gemisinin Bozcaada civarında dolaşmakta oldukları.

BOA, **HAT**, nr. 1057/43496 Elçileri İstanbul'dan giden İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Akdeniz sahillerine tecavüzleri ihtimaline karşı alınacak tertibata dair Çirmen Mutasarrıfı Esad Paşa'dan Sadaret'e.

olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Bâbîâli ise hem İzmir'in haritadaki öneminin, hem de kentin ne kadar savunmasız olduğunun farkındadır.

“İzmir dedikleri bir şehir-i azim ise de kalesi ve şarapolu ve hiçbir siperi olmayıp yarım saat mesafede kale-i cedid namıyla leb-i deryada çürük bir palangası olup (...) küffarın cenk tekneleri 15-20 seneden beri palangayı mezkûrdan içeri girip İzmir Limanı'nda ikamet ede gelerek el-yevm İngiliz ve Fransızların 5-10 cenk tekneleri liman-ı mezkûrda mevcut (...) ahali-i memleket mütehayyir ve medhûş (...) Moskoşlunun zamirinde fesat derkâr ise de (...),”¹⁰⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumları arasında yapılan bu yazışma, İzmir'in nasıl bir savunma zaafları içinde bulunduğunu ve Bâbîâli'nin askeri kışla inşasına derhal başlanması konusundaki aceleci tavrının sebebini apaçık ortaya koymaktadır. Her ne kadar İzmir Kışlası bir donanma üssü olmasa da; içinde talimli erlerin yer aldığı, asker kapasitesi yüksek bir “askeri kuvvet noktasıdır” ve herhangi bir saldırı söz konusu olduğunda duruma derhal müdahale edebilecek bir konumdadır.

Kentin kıyısına bütün ihtişamıyla dikilen kışla, bir anlamda Çeşme faciasını unutmayan Osmanlının topraklarına ve donanmasına “göz diken” güçlere verdiği cevap olarak da algılanabilir. Görsel açıdan İzmir şehrinin duruşunu değiştiren bu mimari yatırım, II. Mahmud'un otoritesinin, askeri ve ekonomik gücünün Ege'deki simgesidir.

¹⁰⁹ BOA, **HAT**, nr. 921/40070.

Resim 11 İzmir Kışlası¹¹⁰

Asâkir-i Mansûre yerleşkesinin İzmir'e yapılmasının başat etkenlerin biri de Mora isyanının (1821) bölge de yarattığı karışıklık ve tehdittir. Böyle bir durumda İzmir, Ege adalarına asker, silah ve yiyecek ikmali yapmak için merkez üssü görevini üstlenmiştir¹¹¹. Belgelerden Rodos, Sakız, Sisam, Girit gibi adalara sürekli olarak asker, cephane ve iâşe gönderildiği anlaşılmaktadır.¹¹²

¹¹⁰ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, **Yıldız Albümleri Koleksiyonu**, No:90417-1.

¹¹¹ Gültekin Yıldız, **a.g.e.**, s. 189.

¹¹² BOA, **HAT**, nr. 1086/44223: Sakız Ceziresi'ne iki defada 450 asker gönderdiğine ve saireye dair İzmir Muhafızı Hasan Paşa'dan Sadaret'e gönderilen kaime.

BOA, **HAT**, nr. 855/38224 Sakız kalesinin muhasaradan kurtarıldığı ve mezkûr ada ile Çeşme arasındaki İngiliz ve Fransız gemilerinin gittikleri cihetle Sakız'a zahire irsaline başlandığı ve bu babda İzmir Muhafızı Hasan Paşa'ya işarette bulunulması.

BOA, **HAT**, nr. 879/38929-A İzmir Muhafızı Hasan Paşa'nın Sakız'a gönderdiği ve tekrar göndereceği asker, zahire ve mühimmatı.

BOA, **HAT**, nr. 866/38577 Sisam'a geçmek üzere Sağacık altında cem olunan askerin bir kısmının memleketlerine avdetini kaptan paşa emretmiş ise de esasen asker kalmayıp İzmir askerinden maadası dağıldığı ve İzmir askerinin de yirmi dört saatte Sığacık altına izamı kabil olduğundan onların da İzmir'e avdetlerine müsaade olunması.

BOA, **C. AS.**, nr. 195-8389 Rodos'a on sekizinci alaydan gönderilecek taburun kumanya ve erzakı.

Şehrin dikkat çeken özelliği sadece askeri yönü değildir. İzmir ticari açıdan da Akdeniz'in en işlek ve ticaret kapasitesi en yüksek limanlarından birine sahiptir. 17. yüzyılın ilk yıllarında Batı Anadolu'nun çeşitli limanlarına dağılmış olan iç ve dış ticaret İzmir'e yığılmış ve 1580–1640 yılları arasında İzmir'deki gayrimüslim yerleşim fazlasıyla artınca ortaya farklı ırk, din ve dilleri içinde barındıran bir metropol çıkmıştır. Böylece İzmir 18. ve 19. yüzyıllar dünyasının kozmopolit kültür merkezi haline dönüşmüş, hatta artan ticaret hacmi neticesinde İstanbul'a rakip hale gelmiştir¹¹³. Doğu Akdeniz'deki ticaret ağının kalbi durumunda bulunan iki üç limandan biri olan İzmir, kıtalar arası transfer yolunun ortasında bulunduğundan iktisadi trafiği en hızlı kentlerden biridir.

İzmir Asâkir-i Mansûre Kışlası'nın diğer adıyla Sarı Kışla'nın¹¹⁴ körfezin en hayati noktalarından birine külliyeletli miktarda masraf yapılarak inşa edilmesi yukarıda değinildiği gibi dönemin siyasi, askeri ve ekonomik şartlarının ortaya koyduğu gerekliliklerden kaynaklanmaktadır.

Kışlanın konumunun belirlenmesi konusunda son derece titiz bir inceleme gerçekleştirilmiş olduğu belgelerde açıkça ifade edilmektedir. Yapının yerinin seçilmesi konusunda dönemin İzmir Muhafızı es-Seyyid Hasan Paşa görevlendirmiştir. Hasan Paşa İstanbul'a yazdığı kaimede İzmir'in dâhilinde ve haricinde kışla yapımına elverişli gibi görünen bütün arsaların tek tek araştırıldığını belirtmektedir. Mimarlık konusunda ehil bir ekiple yapılan bu araştırmanın sonucunda bazı arsaların etraflarının binalar ile çevrili olduğu için havasının basık

BOA, **A. AMD.**, 33/46 Sisam'da bulunan Asâkir-i Nizamiye'nin iki bölümünün ibkasıyla geri kalanının İzmir'e nakli.

BOA, **HAT**, nr. 946/40716: Rumlar tarafından muhasara ve tazyik edilmekte bulunan Sakız Kalesi'nde dört aylık zahire ve bir aylık cephaneye kaldığı ve adanın her tarafı düşman elinde olduğundan İzmir ve Çeşme'den ancak donanma himayesinde nakliyat yapılabileceği cihetle donanmanın ve Asakir-i Mansure'den iki taburun gönderilmesi.

¹¹³ Goffman, Daniel, **İzmir ve Levanten Dünya 1550–1650**, çev. Ayşe Anadol, Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 124–130.

¹¹⁴ Yapının adı devletin resmi yazışmalarında Sarı Kışla olarak geçmese dahi, anlaşıldığı kadarıyla binanın rengi sebebiyle halk arasında bir süre sonra -ne zaman olduğu bilinmemektedir- Sarı Kışla olarak anılmaya başlamıştır.

olduğunu, bazılarının ise susuzluk probleminden dolayı tercih edilmediği açıklanmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda deniz kıyısında hem havadar hem de etrafı açıklık bir arsanın kışla yapımı için uygun olduğu belirlenmiş ve Bâbîâlî'ye bildirilmiştir¹¹⁵. Kışla inşası için seçilen alan Sultan II. Mahmud tarafından da beğenilip onaylanmıştır.¹¹⁶

Askeri kışlaların inşasında seçilen arazinin şehir merkezine entegre bir konumda olmaması ve geniş talim meydanlarına imkan tanınması Osmanlı askeri stratejistlerinin dikkat ettiği noktalardan biri olduğu halde, İzmir kışlası tam tersi bir şekilde kent merkezinin neredeyse içine konumlandırılmış ve askeri yerleşkeye gerekli olan arazinin elde edilmesi için arazi üzerinde olan pek çok ticarethane ve ev alınarak mali açıdan ciddi bir yük altına girilmiştir. İzmir Kışlası'nın körfez kıyısına kurulmasının en temel nedenlerinden biri yukarıda da değinildiği gibi İzmir'in içinde ve etrafında askeri yerleşke inşasına uygun arazi olmamasıdır. Arazilerin kimisine su getirmek imkânı bulunmamaktadır, kimisi ise yeterince açıklık ve havadar değildir¹¹⁷. Deniz kenarındaki arazinin seçilmesinde; asker, cephane ve malzeme ikmali yapmak için deniz ulaşımının sağlayacağı avantaj da göz önüne alınmış olmalıdır.

Asâkir-i Mansûre Kışlası'nın mimarı yerel mimarlardan olduğu düşünülen Mustafa Sâib Efendi, bina emini ise Ahmed Ârif Efendi'dir. Ayrıca İstanbul Hassa mimarlarından olan Ahmed Mümtaz Ağa inşa edilen mahalleri keşfe ve yapıyı denetlemeye memur olarak atanmıştır. Binanın inşa süreci devam ederken Ahmed Mümtaz Ağa, Ârif Ağa, mimar Mustafa Sâib Ağa ve İzmir Muhafızı Hasan Paşa'nın yanı sıra şehrin ileri gelenleri¹¹⁸ ve tüccar kalfası olan Todori ile yerli kalfalardan

¹¹⁵ BOA, **HAT**, nr. 596/29225.

¹¹⁶ BOA, **HAT**, nr. 336/19271.

¹¹⁷ BOA, **HAT**, nr. 596/29225.

¹¹⁸ BOA, **D. BŞM. BNE, d.**, nr. 16344: "Vucûh-ı beldeden re'isül-ayan müderrisîn-i kiramdan Mansurzâde Efendi, Hasib Efendi ve el-hac Hüseyin Efendi ve sair ebniye ahvaline vakıf yerli mimar ve kalfaları ile ebniye-i âli üzerine varılıp (...)"

Stephan ve Spiro da keşif yapan ekipte ye almışlardır¹¹⁹. Yunanistanlıların yarattığı atmosfer içinde, kışlayı denetlemekle görevlendirilen kalfaların Rum olması dikkat çekicidir. Kışla yerleşkesinin denetim kalfalarının yanı sıra inşaatta çalışan işçilerin çoğu da Rum'dur.¹²⁰

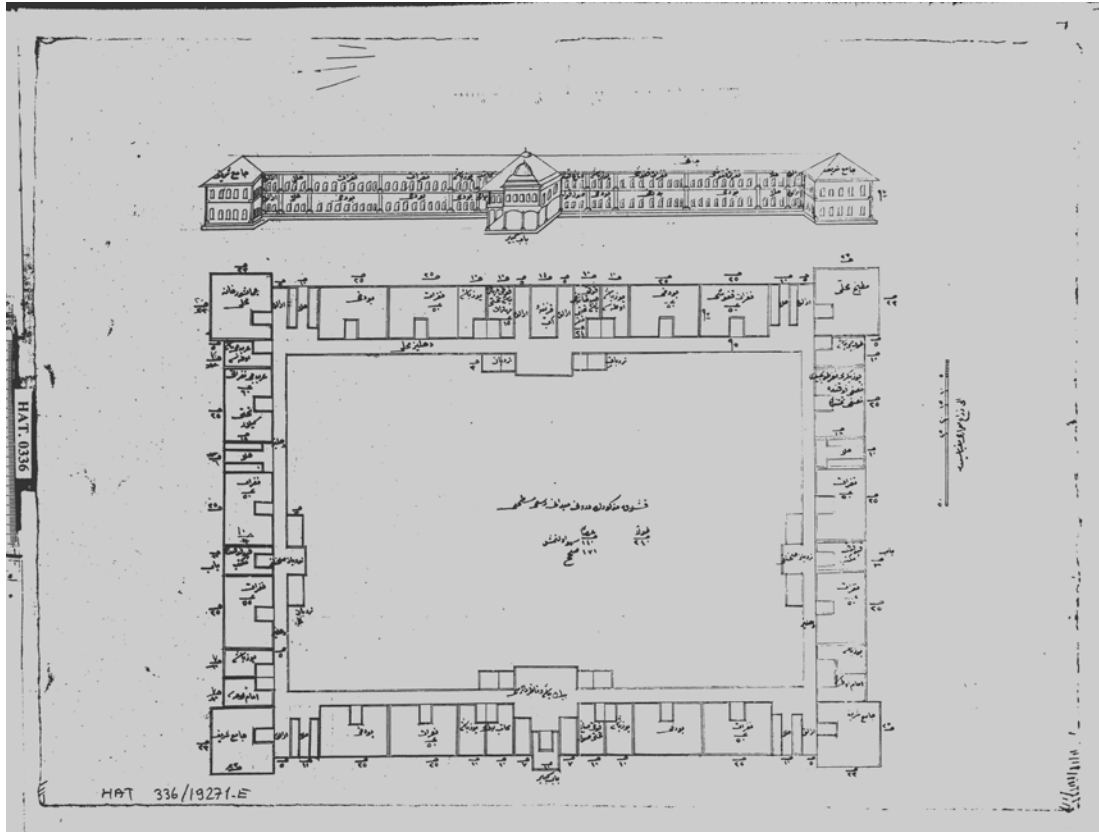
İzmir Kışlasının yerine karar verildikten sonra Baş Mimar tarafından keşfi yapılmış; binanın ölçüleri, planı ve inşaatın masraf bedeli Bâbıâli'ye bildirilmiştir. Yapılan bu ilk incelemeye göre yapı, 12.100 zirâ' alan üzerine kurulacak 7.140 zirâ' büyüklüğünde bir bina olarak tasarlanmış ve inşa bedeli de 4 yük 50.440 kuruş¹²¹ olarak hesaplanmıştır. Kışla arsasının istenilen biçim ve büyüklüğe ulaşması için; arsa dâhilinde kalan tuzhanenin yıkılması ve bazı yerlerin düzeltilip, doldurulması gerektiği izah edilmiştir.¹²² Yapının önüne bir tabya yapılması düşünülmüş ise de sonradan vazgeçilmiştir.

¹¹⁹ BOA, D. BŞM. BNE, d., nr. 16344.

¹²⁰ Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826–1839)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 189.

¹²¹ **1 yük:** 100.000 akçedir.

¹²² BOA, HAT, nr. 336/19271. Bu bedelin kışlanın önüne yapılacak tabyadan vazgeçilmesiyle 20.000 kuruş ve inşaat malzemelerinin hemen alınmasıyla bir 15.000–20.000 kuruş daha tasarruf edilerek 50.400 kuruşa ineceği belirtilmektedir.

Neferât odalarının bitiminde helâlar, helâların bitişiğinde yapının iki köşesinde öne taşırılan cami-i şerifler yer almaktadır.

Binanın arka cephesindeki köşe odalar da aynı ön taraf gibi cepheden taşırılmıştır. Arka tarafta yer alan köşe odalardan sağdaki mutfak, soldaki ise çamaşırhane olarak düzenlenmiştir. Bâb-ı Kebir'in eksenî üzerinde alt katta “hazine-i ab”¹²⁴ yer almaktadır. Yine aynı eksen üzerinde sağ tarafın üst katı cebehaneci başı, sol tarafı ise mehterbaşı odası olarak planlanmıştır. Sağ ve solda devam eden odalar aynı ön cephe gibi neferât koğuşlarıdır. Mutfak ve çamaşırhane önce ise tıpkı ön cephede olduğu gibi helâlar yer almaktadır.

Binanın ön cephesinde sağ ve sol köşelerde bulunan mekânlar camii şerif olarak geçmektedir. Bunların iki adet küçük mescit olması muhtemeldir. Yapının sağ cephesinde caminin arkasına gelen oda imam odasıdır. Bu odadan sonra yüzbaşı odası ile neferât koğuşları yer almaktadır. Bu cephede yer alan kapının üstü mekteptir. Mektepten sonra yine neferât koğuşları, onların yanında helâ, helânın yanında ise 120 nefer topçuyu alacak şekilde koğuşlar bulunmaktadır. Topçu neferât koğuşlarının bitişiği ise topçubaşı odasıdır.

Plana göre sol cephe, sağdaki ile aynı tasarım özelliklerini göstermektedir. İki cephe arasındaki fark sağ tarafta topçu neferâtına ayrılan odanın solda arabacı neferâtına, topçu başının odasının ise arabacı başına tahsis edilmiş olmasıdır. Ayrıca bu cephede arabacı neferâtı odasından önce bir de kiler bulunmaktadır.

Ancak Bâbîâlî'den farklı bir plan gönderildiği için, kışla yukarıdaki plana göre inşa edilmemiş, yapının konumu aynı kalmakla birlikte boyutlarında gözle görülür bir fark ortaya çıkmıştır. Gönderilen plana göre yapılan hesaplamalarda kışla yapılacak arsanın alanının 41.040 zirâyı (23.563 metrekare) yani ilk hesabın neredeyse dört

¹²⁴ **Hazine-i Ab:** Su deposu.

katına, binanın büyüklüğünün ise 17.574 zirâya (10.090 metrekare) ilk hesabın iki katından fazlasına ulaşacağı anlaşılmıştır¹²⁵. Kışlanın inşaat bedeli hesaplandığında, her bir zirâ‘ı 60 kuruştan olarak, toplam 11 yük 66.000 kuruşa tamamlanacağı ortaya çıkmıştır.¹²⁶

Gerek oranlardaki misli artış ve gerekse maliyet fiyatındaki göze batan yükseliş sonucunda İzmir muhafızı Hasan Paşa tereddüde düşerek Bâbîâlî'ye başvurmuş ve Hendeshâne-i Hümayun mühendislerinden bu işin ehli kişilerin gönderilerek kışla yapısının yeni plana göre tekrar keşfinin ve maliyet hesaplarının yapılmasını istemiştir¹²⁷. Bunun üzerine Hendeshâne-i Hümayun mühendislerinden Mahmud Ağa İzmir'e gelerek; beldedeki yerel mimarlar, “ma‘rifet-i şer”¹²⁸ ve Hasan Paşa'dan oluşan bir heyetle tekrar keşif ve ölçümler yapılmıştır¹²⁹. Daha sonra gelen bir talimat üzerine binanın kat sayısı da arttırılarak ikiden üçe çıkarılmıştır.¹³⁰

Kışla için seçilen arsanın büyüklüğü Bâbîâlî'den gönderilen ikinci plana cevap vermekten uzak olduğu için, civarda başka mahaller araştırılmış fakat “kışlak inşasına sezâ bir mahal” bulunamamıştır¹³¹. Kışlanın “hey‘et ve keyfiyeti Dersâdet'te tanzim ve tersim”¹³² olunduğundan, heyet başka bir çözüm üretmek zorunda kalmıştır. Kışla arsasının istenilen genişliğe ulaşması için, arsanın ortasındaki bir, güneyindeki dokuz toplam on adet sabunhanenin ve doğusunda olan bir adet tuzhanenin satın alınması ve deniz tarafından da bir miktar alanın doldurulması gerektiği belirtilmiştir.¹³³ Denizin doldurulmasından elde edilecek 25

¹²⁵ BOA, **HAT**, nr. 336/19271-A.

¹²⁶ BOA, **HAT**, nr. 336/19271-A.

¹²⁷ BOA, **HAT**, nr. 336/19271-A: “Mukaddemâ irsal kılınan resme göre bunun cesameti derkâr ise de mesârifindeki küllî fark nümâyân olmağın (...) keşf-i mezkûr kadr-i ma‘rûf ve mikdarı mu‘tedil midir değil midir? (...) vukûfu tam ve mümârese-i mücerrebesi meşhûd olan Hendeshâne-i Hümayûn hulefâlarından ve kezâlik mimar halifelerinden birer nefer kulları tayin ve tesyâr buyrularak keşif ve hesâb olunması.”

¹²⁸ **Ma‘rifet-i şer**: İşten anlayan kişiler.

¹²⁹ BOA, **HAT**, nr. 336/19271.

¹³⁰ BOA, **C. AS.**, nr. 747/31434.

¹³¹ BOA, **HAT**, nr. 336/19271.

¹³² BOA, **HAT**, nr. 336/19271-B.

¹³³ BOA, **HAT**, nr. 336/19271.

zirâ‘ alanın 10 zirâ‘ının üzerine bina yapılacağı, kalan kısmına ise iskele inşa edileceği beyan edilmiştir¹³⁴. Kışlanın önündeki deniz sığ olduğu için; buranın kışla alanının düzeltilmesiyle elde edilecek toprakla doldurulacağı ifade edilmiştir.¹³⁵ Buraya yapılması kararlaştırılan iskele kışlanın deniz yolunu ikmal amacıyla kullandığının da kanıtıdır.

Kışlanın talim meydanının, deniz tarafına yapılması kararlaştırılmış ancak tekrar yapılan keşif sonucunda yapının ön kısmında kalan dört adet kahvehane, bir adet Yahudhane,¹³⁶ “Yahud taifesinin iskân eylediği kırk dört oda” ve üç adet manav dükkânının da satın alınması gerektiği ortaya çıkmış¹³⁷ ve yukarıda adı geçen sabunhanelerin de yıkılmasına karar verilmiştir. Sabunhanelerin yıkılmasının nedeni çıkacak herhangi bir yangına karşı kışlayı korumaktır. Yapının yangından korunması için arka tarafına yapılacak olan duvarın sabunhanelerin boyu miktarı yükseltilmesinin gerekeceği ifade edilmiş, fakat bu denli yüksek tutulacak bir duvarın kışlanın hava akımını önleyeceği anlaşılmıştır. Sabunhanelerin yıkılmasıyla elde edilen geniş arsa da talim meydanına eklenmiştir.¹³⁸

Yıkılması gerekli görülen yerler arasında İstanbul'a gönderilen “resimde” (planda) kışlanın batı tarafında kalan salhane¹³⁹, kerişhane¹⁴⁰, kahvehane ve mumhane de yer almaktadır. Bu yapıların yıkılması sonucunda elde edilecek alana her tarafı açık ve havadar gayet güzel bir hastane yapılabileceği rapor edilmiştir.¹⁴¹

¹³⁴ BOA, **HAT**, nr. 336/19271.

¹³⁵ BOA, **HAT**, nr. 596/29255.

¹³⁶ Yahudhane: Yoksul Yahudilerin yaşadığı çok katlı yapı. Fransızca *juiverie*.

¹³⁷ BOA, **C. AS.**, nr. 747/31434

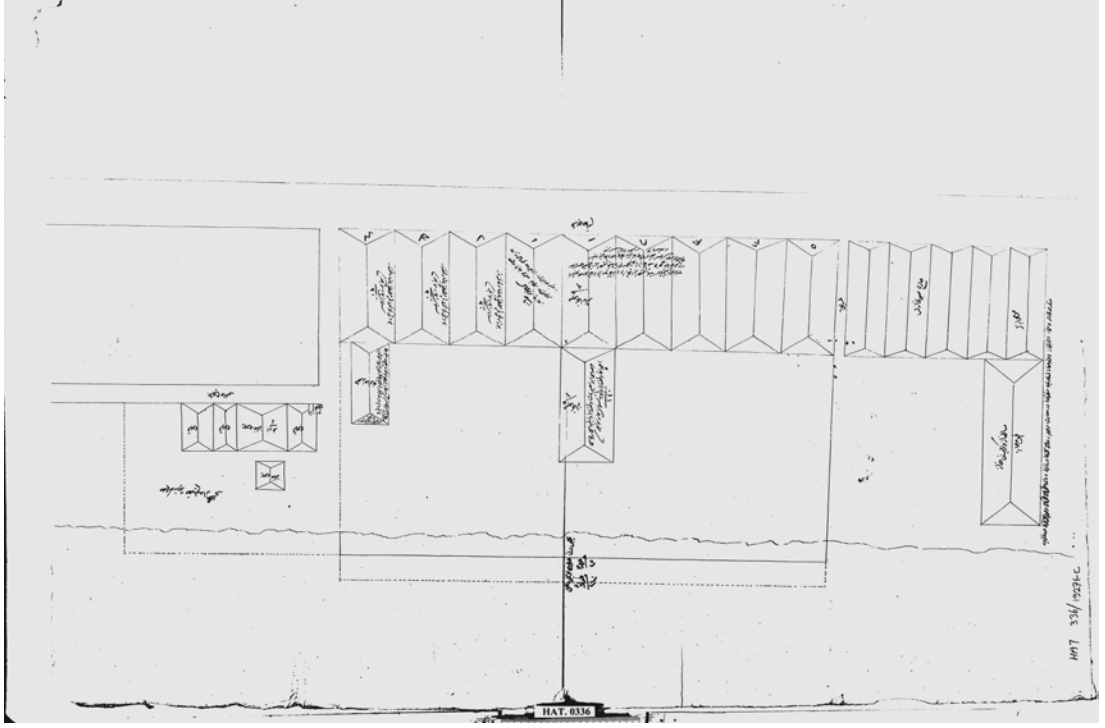
¹³⁸ BOA, **C. AS.**, nr. 747/31434.

¹³⁹ **Salhane**: Mezbaha.

¹⁴⁰ **Kerîşhane**: İşkembe satılan veya yapılan yer.

¹⁴¹ BOA, **HAT**, nr. 336/19271.

Aşağıdaki çizim kışlaya gerekli alanı elde etmek için devlet tarafından satın alınan dükkân ve evlerin detaylı izahını içermektedir. Bu plan üzerinde yapılan açıklamalar, Osmanlı mimari bürokrasinin ne kadar titiz çalıştığının da kanıtıdır.

Resim 13 İzmir Kışlası'nın yapımı için devlet tarafından satın alınan arazilerin planı¹⁴²

Kışlanın arsasını genişletmek için sahiplerinden satın alınıp yıkılacak olan mahaller konusunda devrin İzmir Kadısı Abdülhalim Efendi'nin de bir ilâmı bulunmaktadır. Abdülhalim Ağa yazdığı ilâmıla kışla arsasının Hasan Paşa, Mahmud Efendi ve “ma‘rifet-i şer‘le” incelendiğini, gönderilen resme göre yapılan hesaplamalar sonucunda kışla arsasının yeterince büyük olmadığını; ancak arsanın içinde kalan yerlerin yıkılması ve denizin bir miktar doldurulması sonucunda istenilen genişliğe uygun bir alanın elde edileceğini bildirmektedir¹⁴³. Abdülhalim Ağa satın alınacak dükkânlar ve evlerin gerek sahiplerini gerekse kiracılarını razı etmek amacıyla

¹⁴² BOA, HAT, nr. 336/19271-C.

¹⁴³ BOA, HAT, nr. 336/19271-B.

verilecek olan para miktarının da detaylı bir dökümünü yaparak Bâbıali'ye göndermiştir.¹⁴⁴

1826 yılı sonlarına doğru Bâbıâli'den İzmir Kışlası'nın yapım emri gelmesine rağmen kış geldiğinden inşaat bahara ertelenmiş ama malzeme alımına başlanmıştır.¹⁴⁵ İlk etapta inşaat için taş, ahşap ve kum alınacak yerler belirlenmiştir. Yapının taşları İzmir civarında yıkılmış bir kale olan Kaytafa(?) Kalesi'nden getirilmiş, kum yakın olan Kemer bölgesinden sağlamış ancak kereste ihtiyacının İzmir'deki kerestecilerden karşılanmayıp Kaz Dağları tarafındaki Yörük tayfasından satın alınacağı özellikle bildirilmiştir. Kaleden 1 ve 1,5 zirâ' oranında yüz deve yükü taş getirilmiştir.¹⁴⁶ Ancak sonradan kışlanın büyüklüğü ve planı tamamen değiştirildiğinden satın alınan bu malzemenin yetersiz kaldığı açıktır.

23 Mart 1828'de yapılan denetlemenin ardından İzmir Kadısı Ahmed Necib Bey'in yazdığı keşif defterine göre, kışlanın temelleri kazılmış, denizin bir kısmı doldurulmuş, arazinin düzeltilmesi için gereken çalışmalar yapılmış, temel kazılırken su çıktığı için inşaat temeline kazıklar çakılmıştır. Kışlanın kulelerinin ve binanın kabasının ve suyollarının da tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Keşif defterine göre, açılan suyollarının güzergâhı Saçmacı Hamamı köşesinden, Yahudi mahallesinin içine, oradan da Baş Oturak Caddesi'ne dek uzanmakta ve

¹⁴⁴ BOA, **HAT**, nr. 336/19271-D Bedel olarak ödenecek miktar şöyledir:

10 adet sabunhanenin kiracılarına: her biri 7.500 kuruştan toplam 75.000 kuruş.

1 adet tuzhane için 12.500 kuruş.

4 adet kahvehane, Yahudilerin yaşadığı 44 oda, Yahudilere ait 1 ev, 3 manav dükkânı toplam 29.616 kuruş.

Hepsine verilecek bedelin genel toplamı 117.116 kuruş.

Ancak yukarıdaki bedel sadece kiracı veya kullanıcılara verilen bedeldir. Malların esas sahipleri olan vakıflara verilecek olan miktar ayrıca hesaplanmış; Bozoklu Mustafa Paşa vakfına ait olan 3 sabunhane senelik 90 kuruş; İbrahim Paşa vakfına ait olan 5 sabunhane senelik her biri 18 kuruş; arsası İbrahim Paşa, binası Rodosî Ahmed Ağa vakfından ola 1 sabunhanenin bedeli 120 kuruş, Gedosîzâde vakfından olan diğer bir sabunhanenin bedeli 200 kuruş olarak kayıt edilmiştir. Salhane, kerîşhane, mumhane ve diğer kahvehanelerin senelik bedeli ile 860 kuruş olarak hesaplanmıştır.

¹⁴⁵ BOA, **HAT**, nr. 596/29225.

¹⁴⁶ BOA, **HAT**, nr. 599/29338.

kışlanın mutfak duvarı bitişiğindeki Terazî mevkiine ulaşmaktadır.¹⁴⁷ Yapının suyollarının tamamlanmasının ardından; getirilecek suyun hangi vakıflardan elde edileceği ve ne miktar olacağı da hesaplanmıştır. Buna göre Osman Ağa vakfından 8, Köprülüzâde vakfından 4, toplam 12 masura¹⁴⁸ suyun kışlaya akıtılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁹

Yapılan saha keşfinin ardından 31 Mart 1828'de bir değerlendirme raporu sunulmuştur. Bu rapora göre, görevlendirilen heyet kışla için yapılacak hastanenin yerinin uygun olmadığını belirtmiş, hastane olarak ayrılan arazinin deniz kenarında olması sebebiyle zemininin “çürük ve oynak” olduğunun bu nedenle inşa olunacak binanın istikrarlı ve sağlam olmayacağını altını çizmiştir. Böylesi zafiyetleri olan bir alana yapılacak inşaatın masrafının da son derece yüksek olacağı açıklanmıştır.¹⁵⁰ Bilirkişiler hastane yapılması için kışlanın üst tarafında yarım saat uzaklıkta Karataş adlı mevkide yer alan, Kâtipzâdelerden Hacı Mustafa Efendi'ye ait “kule” tabir edilen yarı kârgîr bir binayı önermişlerdir. Karataş'taki yapının uygun bulunmasının başlıca sebepleri temelin sağlam oluşu, havasının “lâtif” olması nedeniyle hastaların çabuk iyileşmesine imkân vermesi ve yapılan keşif doğrultusunda masrafının az olmasından kaynaklanmaktadır¹⁵¹. “Kule” tabir olunur yapının pek çok odasının olduğu ve 6.762,5 kuruş miktarı tamir masrafı gerektirdiği belirtilmiştir.¹⁵²

İzmir Defterdarı 16 Ocak 1829'da yazdığı taktirle gerek yapımı devam eden kışlanın durumu gerekse hastane olarak düşünülen yapı ile ilgili Bâbîâlî'ye bilgi vermiş; gelen cevapta ise hastane inşası için bir bina emini tayin edilmesi emri verilmiştir. Bunun

¹⁴⁷ BOA, D. BŞM. BNE, d., nr. 16344.

¹⁴⁸ **Masura:** Eskiden akarsu dağıtımında kullanılan bir ölçü birimi: 1,5 masura= 14,5 metre küp/gün. Doğan Hasol, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul, YEM Yayınları, 2010, s.311. Kışlaya toplam 12 masura günlük su sağlanacağına göre, günlük su kullanımı 116 metre küp/gün olarak hesaplanabilir.

¹⁴⁹ BOA, C. AS., nr. 747/31434.

¹⁵⁰ BOA, C. AS., nr. 747/31434.

¹⁵¹ BOA, C. AS., nr. 747/31434.

¹⁵² BOA, C. AS., nr. 747/31434.

üzerine İzmirli Bayındırlızâde Hasfîb Efendi hastaneye bina emini olarak tayin edilmiştir.¹⁵³

1828 yılı sonlarına gelindiğinde artık kışlanın neredeyse tamamlandığı anlaşılmaktadır. Çünkü belgelerde kışla binasının içinde duvarcıların çalıştığı, onlarında işlerini on beş-yirmi güne kadar bitireceği ve yapının sadece çatısı ile içinin sıvasının kalacağı ifade edilmektedir.¹⁵⁴

İzmir Kışlası 1829'da bitirilmiş ise de o tarihten sonra da bir takım genişletme ve tamir çalışmalarına devam edilmiştir. 1831'de talim meydanının genişletilmesi ihtiyacı doğmuştur. Esasen kışla “bir tertip” yani 1.500 civarında askeri alacak şekilde planlanmış bir yapı olmasına rağmen talim meydanı ön görüldüğü gibi yeterli gelmemiş görünmektedir. Kışla daha tamamlanmadan önce 1827'de bile burada eğitilen Asâkir-i Mansûre askerleri İstanbul'a gönderilmekte ve yerlerine yeni erler alınmaktaydı. Hasan Paşa'nın da aklında etraftaki kasabalara üç kışla daha yaptırmak ve emrindeki er sayısını 15.000'e ulaştırmak fikri vardı.¹⁵⁵ Bu nedenle İzmir'e gelen Asâkir-i Mansûre askerlerinin sayısındaki beklenmedik artışın talim meydanının genişletilmesi zorunluluğuna yol açması ihtimali vardır. Talim meydanının büyütülmesi için etrafında olan birkaç dükkân daha satın alınmıştır.¹⁵⁶

Bu genişletme çalışmaları sırasında sahilden 300 zirâ‘(227 metre) uzunluğunda bir alan rıhtım olarak doldurulmuş ve rıhtım içi gerekli olan toprak eskiden beri kışla meydanının ortasında bulunan tepe büyüklüğünde bir alanın düzleştirilmesiyle elde edilmiştir. Tepenin düzleştirilmesi aynı zamanda meydanın büyük bir açıklığa kavuşmasını sağlayarak askerlere gerektiği ölçüde bir talim alanı açılmasına da

¹⁵³ BOA, C. AS., nr. 558/23421.

¹⁵⁴ BOA, C. AS., nr. 747/31434.

¹⁵⁵ Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826–1839)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 190.

¹⁵⁶ BOA, HAT, nr. 594/29136: (...)meydanın ittisalinde bulunan altı bab sabunhane ve bir bab revgân-ı zeyt kapanının cânib-i mîrîden bi'l-mübâya'a.

imkân tanımıştır.¹⁵⁷ Tamir sırasında ayrıca binbaşının hayvanları için kışla dâhilinde bir de ahır inşa edilmiştir.

Yapı bu tarihten sonra defalarca tamir ve bakım geçirmiştir. Ama özellikle 1848'de bitirilen tamir son derece kapsamlı gibi görünmektedir. Serasker Paşa'ya hitaben yazılan raporda İzmir'in kalabalık bir kent olduğu ve Asâkir-i Nizamiye-i Şahane Ordusu'nun merkezi durumunda bulunduğu için buradaki kışlanın ne kadar önemli olduğu anlatılmakta ve tamir sırasında kışlanın dış görüntüsünde estetik ve güzellik gözetilmeksizin sağlam ve dayanıklı olacak şekilde baştanbaşa elden geçirilmesi gerektiği belirtilmekteydi.¹⁵⁸

Ayrıca yerleşkenin müstakil hastanesi olmadığı dile getirilerek, şimdiye dek hastane olarak kullanılan binanın yetersizliği ifade edilmekteydi. Bu rapordan sonra kışlanın yakınında Deve(?) Meydanı adlı yere bir hastane yapılması kararlaştırıldı.¹⁵⁹ Ancak hastane daha sonraki bir tarihte inşa ettirilebilmiştir.

İzmir Kışlası ile ilgili yazışmalar, tamir kararları ve yapılan eklemeler 1900'lerin başına kadar devam etmiştir. Bu belgeler içinden 18 Ocak 1892'de “mahremâne arîza” olarak yazılan yazı özellikle önemlidir ve askeri yerleşke ile ilgili ilginç saptamalarla doludur. Ariza da İzmir Kışlası'nın vaktiyle şehre hâkim bir noktada yapılmayıp, kentin en basit ve kalabalık yerinde sahile inşa edildiği ifade edilerek; konumundan dolayı kışlanın askeri açıdan hatalı bir mevkide olduğunun altı çizilir. Askeri bakımdan yapı, muhafaza edilmesi zor bir noktada inşa edilmiştir. Ayrıca kentin en merkezi yerine yapıldığı için görevli er ve zabitlerin halka karışıp dostluk kurdukları anlaşılmış ve böylesi bir ilişkinin askeriliğin ciddiyetine yakışmayacağı gibi pek çok zararı da beraberinde getireceği belirtilmiştir.

¹⁵⁷ BOA, **HAT**, nr. 594/29136.

¹⁵⁸ BOA, **C. AS.**, nr. 922/39859.

¹⁵⁹ BOA, **C. AS.**, nr. 922/39859.

Kışlanın konumu konusunda eleştirilen diğer bir nokta ise İzmir'in ticaretine vurduğu darbedir. Belgede şehrin günde güne artan bir ticaret hacmine değinilerek, kentin dükkânlarının bu hacme eşdeğer bir faaliyeti olamadığı, ancak kışla binası dükkânlara tahsis edilir ve ticarethane olarak kullanılmaya başlanırsa, hem ticaretin daha verimli hale geleceği hem de ticaret yapılan yerlerde Müslümanların ağırlığı olacağı belirtilmiştir.¹⁶⁰

Arıza'da kışlanın konumu hakkında yazılanlar düşündürücüdür. Bu belgenin yazılmasından yaklaşık altmış yıl önce inşa edilen askeri tesis, o zamanın şartlarına ve gerçekleştirilen titiz araştırmaların sonucuna göre en uygun yere yapılmıştır. Fazlasıyla artan maliyetlere ve denizin doldurulacak olması gibi zorluklara rağmen; yapının başka bir yere taşınması hususu asla gündeme gelmemiş, teklif bile edilmemiştir. Gerek Bâbiâli ve gerekse İzmir'deki yerel yöneticiler “inşaatın mahalli” konusunda fikir birliği içerisindeyler. Sonradan getirilen bu eleştiriler belki dönemin politik iklimi, belki de yıllar içinde değişen askeri pratiklerle ilgilidir. Ancak net olan şudur ki, daha sonraki askeri otoriteler kışlanın mevkiini doğru bulmamışlardır.

Buna rağmen İzmir Kışlası ne ticarethane olarak kullanılmış ne de başka yere taşınmıştır. Hatta daha sonra etrafına yapılan kamu binaları neticesinde asker barınağı olmaktan çıkarak, kendi çevresinde bir şehir merkezi de oluşturmaya başlamış; camisi, hastanesi, karakolu, hapishanesi ve karşına yapılan hükümet binası ile kentsel bir alan yaratmıştır. 1953'de İzmir Belediyesi tarafından yıkılana dek deniz kenarındaki konumunu korumuştur.

¹⁶⁰ BOA, Y. A. HUS., nr. 255/48.

b. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

Kışlanın günümüze kalan resimlerinden planı hakkında kabaca bilgi edinmek mümkündür. “U” şeklinde ve üç katlı olarak inşa edilen yapı denize paralel bir gelişim göstermektedir.

Resim 14 İzmir Kışlası¹⁶¹

Resim 15 İzmir Kışlası¹⁶²

¹⁶¹ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Albümleri Koleksiyonu, No:90417-2.

Kışlanın cadde tarafındaki ana girişi cepheden öne çıkarılarak tasarlanmıştır. Düşeyde pilasterle üçe ayrılmış olan bu kesimin altta ortada kalan parçası girişe ayrılmış olup üç kemerli bir tasarım sergiler. Ortadaki kemer basık, yandakiler ise sivridir. Aynı üç açıklıklı düzen birinci ve ikinci katlardaki teraslarda devam eder. Fotoğraflardan tam olarak tespit edilememiş olmakla birlikte, taçlı kısmın tam ortasında padişah tuğrası olması muhtemeldir. Pencereilerin son bulduğu üst bölümle, taçlı bölüm arasında binayı çepeçevre dolaşan konsol çıkımlar yer alır. Caddeye bakan cephede ana giriş kapısının yanında yer alan bölümlerin etrafı parmaklıklı duvarla çevrilidir. Bu kesimde gözlenen ve neo-gotik üslubu çağrıştıran sivri kemerler büyük ihtimalle Abdülaziz (1861-1876) veya II. Abdülhamid (1876-1909) dönemlerine ait bir onarıma işaret etmektedir.

Resim 16 İzmir Kışlası'nın caddeye bakan ana girişi¹⁶³

¹⁶² İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, **Yıldız Albümleri Koleksiyonu**, No:779-84-8.

¹⁶³ <http://2.bp.blogspot.com>, 11.08.2012.

Binanın planı ayrıntılı olarak bilinmemekle birlikte, görsel malzemedan binanın kırma çatılı olduğu ve köşelerin ana kütleden taşırılarak vurgulandığı anlaşılmaktadır.

Resim 17 İzmir Kışlası¹⁶⁴

Yapıldığı dönemin plan özellikleri göz önüne alındığında köşe bölümlerin büyük ihtimalle zabitan odaları olarak değerlendirildiği, er koğuşlarının binayı üç taraftan dolaşan koridorlara açıldığı söylenebilir. Kışlanın tüm oda ve koğuşları dışarı açılan pencerelerle aydınlatılmaktadır. Yapının arkasında görünen mekânların depo, ambar veya cebehane olarak kullanıldığı aşıkârdır. Kışlanın “U” planlı yapılmasının en önemli sebebinin iskeleden binaya yapılacak olan malzeme ikmalini kolaylaştırmak olduğu düşünölmektedir.

¹⁶⁴ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, **Yıldız Albümleri Koleksiyonu**, No:90417-1

2. Karahisar Kışlası

a. Konum

İçbatı Anadolu'da yer alan Afyon, dik yamaçlı bir tepenin eteklerinde kurulmuştur. Eski ismi Karahisâr-ı Sâhib'tir. Kent, XIV. Yüzyılın ortalarından itibaren tam anlamıyla Osmanlı idaresi altına girmiştir. Afyon, Osmanlı idari teşkilatında Anadolu eyaletine bağlı bir sancak merkezi iken 1839'da bu statüsünü kaybederek Hüdavendigâr (Bursa) vilayetinin içine dâhil edilmiştir.¹⁶⁵

İç Anadolu'yu Ege ve Marmara kıyılarına bağlayan yolların kavşak noktasında bulunması, şehrin ciddi bir ekonomik gelişme göstermesini sağlamıştır. Özellikle 19. yüzyıl sonlarında döşenen demiryollarının kesiştiği yerde bulunması, Afyon'un ticari olarak gelişmesini sürdürmesine olanak tanımıştır.¹⁶⁶

b. Kışlanın İnşa Süreci

Karahisar'da yapılacak olan redif kışlası¹⁶⁷ ile ilgili ilk belgeler 10 Mayıs 1838 tarihlidir. Karahisar ve Kütahya'daki redif kışlalarının inşası aynı anda planlanmış ve hayata geçirilmiştir. Bu nedenle her iki kışlanın yapımında görevlendirilmiş olan ve keşiflerini gerçekleştiren ekip aynıdır. Karahisar redif kışlasının yerinin belirlenmesi, planının çizilmesi ve keşif defterinin hazırlanması için Kütahya ve Karahisar Muhassılı Dilaver Paşa, Topçu Kaymakamlarından Edhem Bey ve Mühendis Mustafa Kâmil Bey görevlendirilmişlerdir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Feridun Emecan, "Afyonkarahisar", **DİA**, I, İstanbul, 1988, s.443–444.

¹⁶⁶ Feridun Emecan, **a.g.m.**, s.444–445.

¹⁶⁷ **Redif Kışlası**: Yedek askerlerin veya izinli olarak memleketlerine dönen erlerin eğitim gördükleri kışladır.

¹⁶⁸ BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-G.

Karahisar'da bir tabura yetecek büyüklükte, iki katlı bir redif kışlasının inşasına karar verilmiştir.¹⁶⁹ Yapılan keşif sonucunda kışlanın maliyetinin 4 yük 69042 kuruş olarak hesaplanmıştır.¹⁷⁰ Kışlanın taşrada olması sebebiyle, dış süslemesinin İstanbul'dakiler gibi olmasının gerekmediği, “oralara yakışır” bir şekilde ve sağlam olmasının yeterli olacağının altı çizilmiştir.¹⁷¹ Belgelerde kışlanın sonraki durumuna ait bir belgeye rastlanmamıştır. Yapı günümüzde mevcut değildir.

b. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

Karahisar'da, yapılacak olan redif kışlasının planı incelendiğinde, yapının kare biçiminde iki katlı kâgir bir bina olduğu anlaşılmaktadır. Yapı kiremit kaplamalı kırma çatılıdır.¹⁷²

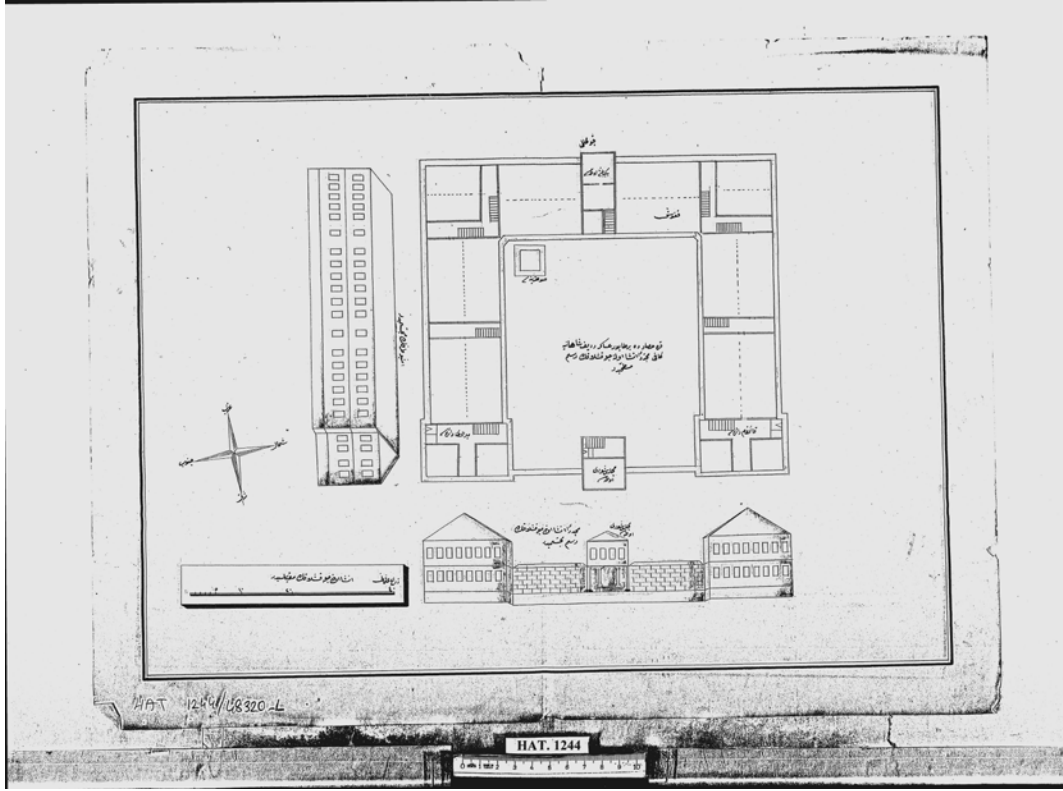
Kışlanın doğu cephesinde ana giriş bulunmaktadır. Yuvarlık kemerli bir girişin üzerinde Meclis-i Şûrâ Odası yer almaktadır. Doğu (giriş) cephesinde, sağ ve sol köşeler öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Cepheden öne çekilen bu bölümlerden sağdakinde Kaymakam, soldakinde ise Miralay Dairesi bulunmaktadır. Batı cephesinde, planda ne olduğu vurgulanmayan odaların zabitan odaları olduğu düşünülmektedir. Bu cephenin ekseninde çıkıntı teşkil eden mekân ise Binbaşı Odası'dır.

¹⁶⁹ BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-G.

¹⁷⁰ BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-B.

¹⁷¹ BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-A.

¹⁷² BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-B.

Resim 18 Karahisar Kışlası'nın planı¹⁷³

Kışlanın kare biçimli avlusunda su hazinesi vardır. Binada 12 adet koğuş bulunmaktadır. Arka tarafın sağ ve solunda kalan mekânların helâlar olması muhtemeldir. Cephe çizimlerinde iki kat boyunca dikdörtgen pencerelerin sıralandığı görülmektedir.

Binaya ait belgelerde ambar ve hastaneden söz edilmemiş olmasına rağmen, bu kışlanın daha önce yapılan diğer redif kışlalarına benzemesinin istendiği düşünülürse, binanın yakınlarına bir hastane ve münavebeye gelen askerlerin malzemelerinin depolanması amacıyla bir ambar inşa edilmiş olması akla yatkın görünmektedir.

¹⁷³ BOA, HAT, nr. 1244/48320-L.

3. Kütahya Kışlası

a. Konum

Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde yer alan Kütahya, Acemdağı'nın eteklerine kurulmuştur. Kentte 14. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı Beyliği etkili olmaya başlamış, ancak Kütahya'nın tam anlamıyla Osmanlı idaresine girmesi II. Murad devrinde olmuştur.¹⁷⁴

II. Mahmud döneminde muhassıllık teşkilâtı kurulması sonucu Kütahya 1833'te liva (sancak) haline gelmiştir. 1839'da Eskişehir ve Afyonkarahisar da sancak olunca, Kütahya feriklik makamının merkezi haline getirildi, 1841'de ise Kocaeli, Bolu, Eskişehir, Karesi, Afyonkarahisar sancakları ile birlikte Hudâvendigâr (Bursa) vilayeti teşkil edildi ve Kütahya bu vilâyetin merkezi oldu.¹⁷⁵

b. Kışlanın İnşa Süreci

Kütahya'da yapılacak olan redif kışlası ile ilgili ilk belgeler 10 Mayıs 1838 tarihlidir. Buna göre, Kütahya'daki kışlanın yerinin tespit edilmesi ve gereklik keşif defterinin hazırlanması için Topçu Kaymakamlarından Edhem Bey ve Mühendis Mustafa Kamil Bey görevlendirilmiştir.

Kütahya'da inşa olunacak kışla için üç farklı plan hazırlanmıştır. Bunlardan birincisi bir taburluk asker, ikincisi Karahisar'da (Afyon) bulunan redif askerleri de münavebe talimlerini Kütahya'da yapacaklarından iki taburluk asker içindir. Üçüncüsü ise, Kütahya sancağı alayının senede bir veya iki kere Kütahya'da toplanması ihtimaline karşılık bir alaylık askere yetecek bir kışla planıdır.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", **DİA**, XXVI, Ankara, 2002, s.580.

¹⁷⁵ Mustafa Çetin Varlık, **a.g.m.**, s.583.

¹⁷⁶ BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-G.

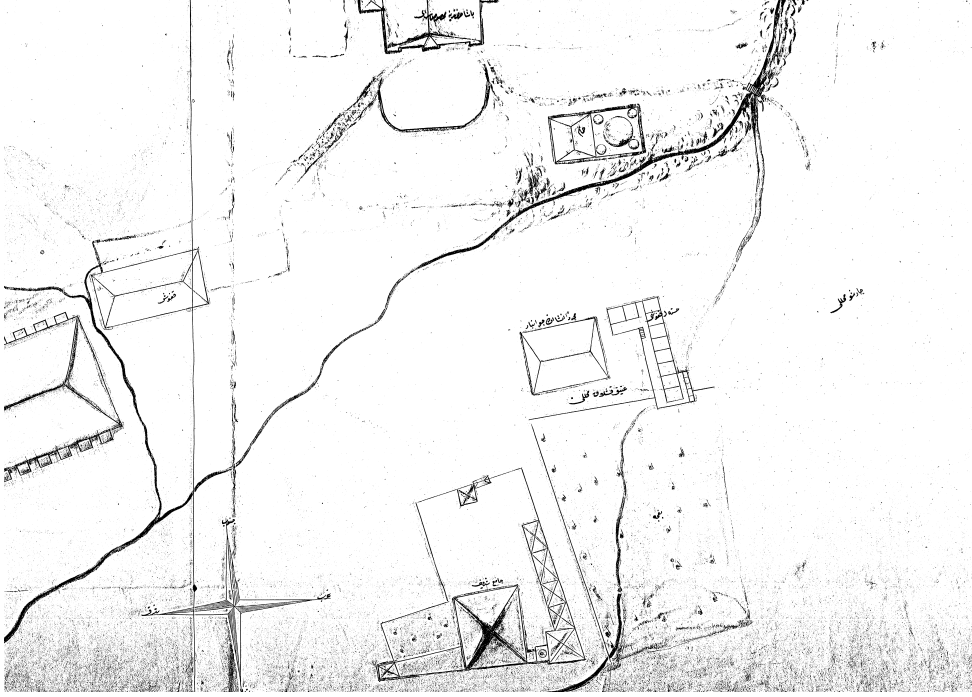
Bunlardan bir taburluk kışla inşasının elzem olduğu belirtilmektedir. Diğer iki kışla yapımı elzem olmamakla birlikte, planları alternatif olarak sunulmuştur.¹⁷⁷

16 Aralık 1838'de gönderilen belgeye göre, Kütahya ve Karahisar Muhassılı Dilaver Paşa, Edhem Bey ile mühendis Mustafa Kamil kışla için gerekli incelemeleri yapmıştır. Kışlanın, Kütahya'da redif askerlerine mahsus Paşa Sarayı önünde Küçük Hasan Efendi Bahçesi adlı yere yapılması kararlaştırılmıştır. Keşifle görevlendirilen ekip, hem bir tabur hem de üç tabur askere yetecek büyüklükte iki kışla için masraf defteri hazırlamışlardır. Deftere göre, bir taburluk tek katlı bir kışlanın maliyeti 8 yük 89,550 kuruş; üç taburluk iki katlı bir kışlanın maliyeti 12 yük 58,550 kuruş olarak hesaplanmıştır. Deftere önceden yapımına başlanmış ancak yarım kalmış olan talimhane binasının maliyeti de eklenmiştir. Rayiç defteri İstanbul'da Ebniye Müdürü es-Seyyid Abdülhalim Ağa tarafından incelenmiş, iki kışla binasının masrafı arasındaki maliyet farkının külliyetli olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁷⁸ Kışlalardan hangisinin yapılmasının uygun olacağı meselesi Dâr-ı Şûra'da tartışılmış ve Kütahya'da yapılan büyük talim yaz mevsimine denk geldiği için, toplanan redif askerlerinin çadırlarda da ikamet edebileceklerine, bu nedenle geniş bir kışlaya gerek olmadığına karar verilmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁷ BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-G.

¹⁷⁸ BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-B.

¹⁷⁹ BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-A.

Resim 19 Kütahya'da yapılacak olan hastane ve ambarın planı¹⁸⁰

Ayrıca özel bir talimhane binasının İstanbul'da bile olmadığı altı çizilerek, yarım kalan talimhanenin çürük ve tamamlanamaz durumda olmasından dolayı yıkılarak, enkazının yeni yapılacak olan bir taburluk tek katlı kışlanın inşaatında kullanılması uygun görülmüştür. Taşrada yapılacak olan kışlanın dış görünüş ve süslemesinin İstanbul'dakiler gibi olmasının gerekmediği, yapının sadece sağlam yapılarak askerlerin kışın ikamet etmesini sağlayacak özelliklere sahip olmasının yeterli olduğu bildirilmiştir. Kışlanın süs ve görünüşüne fazlaca önem verilmemesinin inşaat masrafını da azaltacağı altı çizilmiştir.¹⁸¹ Kütahya'da kışlanın yanı sıra, askerler münavebede oldukları sırada silah ve askeri kıyafetlerin konulması için bir ambar ve bir hastane yapılması da kararlaştırılmıştır.¹⁸² Belgelerde yapı ile ilgili daha detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Kışla bugün mevcut değildir.

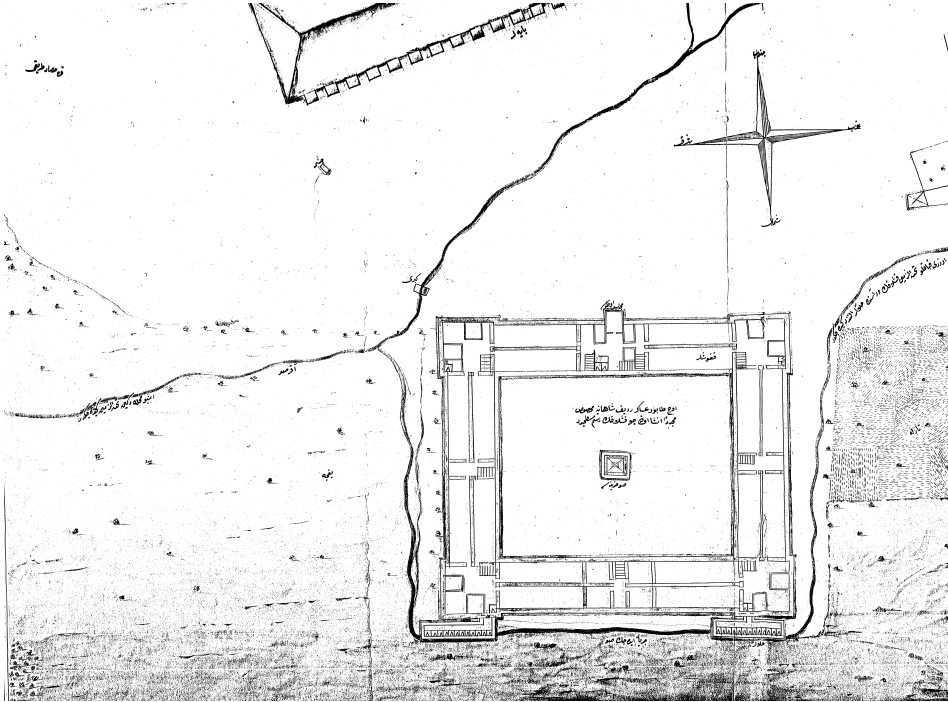
¹⁸⁰ BOA, HAT, nr. 1244/8320-N.

¹⁸¹ BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-A.

¹⁸² BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-A.

c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

Belgelerde bir taburluk tek katlı kışlanın değil, çizilen ama uygulanmayan üç taburluk iki katlı binanın planı bulunmaktadır. Bu nedenle inşa edilmiş olan yapıya ait detaylı bilgi vermek mümkün değildir. Ancak, Ankara, Konya, Çankırı ve Kastamonu kazalarında yapılmış olan kışla, ambar ve hastaneler ne şekilde inşa edilmiş ise Kütahya ve Karahisar kışlasının da onlara benzer biçimde yapılmasının gerektiği bildirilmiştir.¹⁸³ Bu nedenle Kütahya kışlasının hayata geçirilmeyen planının, dönemin diğer kışla planlarından farklı bir özellik sergilemeyeceği aşikârdır.

Resim 20 Kütahya Kışlası'nın uygulanmayan planı, BOA, HAT, nr. 1244/48320-N

Dikkat çekilmesi gereken diğer bir nokta ise Kütahya ve Karahisar kışlalarının tüm yazışmalarının birlikte ve ortak olarak sürdürülmüş olduğudur. Yukarıda anlatılmış olan Karahisar Kışlası taşrada yapılan redif kışlalarının diğer bir örneğini oluşturmaktadır. Kütahya ile Karahisar kışlalarının diğer redif kışllarına benzer bir

¹⁸³ BOA, HAT, nr. 1244/48320.

biçimde inşa edileceği belgelerde vurgulandığından; Karahisar Kışlası'nın hayata geçirilen planı Kütahya Kışlası hakkında fikir verebilecek niteliktedir.

Arşivde bulunan plan, her ne kadar uygulanmamış olsa da, dönemin kışla tasarımı hakkında fikir vermesi açısından incelemeye değerdir. Dikdörtgene yakın kare planlı bir avlunu dört yönden kuşatan kışla üç katlıdır. Avlunun merkesinde kare planlı su haznesi yer alır. Güney cephesinin ekseninde, çıkıntı yapan Meclis-i Şûrâ Odası bulunmaktadır. Köşelerde, her iki yönde çıkıntı yapan kare planlı bölümler göze çarpar. Bunların arasına, her kanatta, ince uzun dikdörtgen planlı 16 koğuş yerleştirilmiştir. Kuzey cephesinin köşelerinde, yapıdan dışarı taşan ince uzun avlular üzerinde hela birimleri sıralanmaktadır. Yapının cepheleri hakkında bilgimiz yoktur.

C. 19.Yüzyıl Başında Balkanlar'ın Durumu ve Balkanlar'daki Kışlalar

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyıl sonunda her ne kadar ciddi sorunlarla boğuşuyor olsa da, coğrafi olarak çağının en geniş yüzölçümüne sahip ve güçlü devletlerinden biriydi. İmparatorluğun sınırları Tuna boylarından Mora'ya; Ege Adaları'ndan Dalmaçya kıyılarına dek uzanan Balkanlar bölgesini de kapsamaktaydı. Kurulduğu günden itibaren Balkanları topraklarına katmak için çabalamış olan Osmanlılar, bunu gerçekleştirmek için planlı bir fetih politikası da yürütmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu uyguladığı strateji doğrultusunda Doğu Trakya ve Edirne'yi almış, Selânik ve Serez'i bünyesine katmış, böylece kendisini Yunanistan ve Adriyatik'e ulaştıran bir giriş kapısı yaratmıştır. Daha sonra Sofya'yı fethederek, Balkanlar'a girişi sağlayan ve Doğu Roma döneminde “Ordu Yolu” olarak bilinen bir rota dâhilinde ilerlemeye devam etmiştir. Osmanlı ordusu, bu rota sayesinde Orta Avrupa, Arnavutluk ve Bosna taraflarına hâkim olmayı başarmıştır. Sofya'yı Rumeli Beylerbeyliği'nin merkezi yapan Osmanlı İmparatorluğu, Niş'i zapt ederek Sırbistan,

Eflak ve Macaristan üzerinde egemenlik kurmuş; ayrıca Üsküp'ü merkez haline getirerek Arnavutluk, Makedonya ve Bosna'ya ulaşmıştır.¹⁸⁴

Bu süreçte adeta Balkanların doğal sınırı gibi işlev gören Tuna nehri askeri açıdan son derece önemli hale gelmiştir. Bir yanda Tuna boyunca dizilen Vidin, Belgrad, Silistre, Niş gibi stratejik önemi olan yerlere kaleler ve kışlalar kuran Osmanlılar, öte yanda Arnavutluk ve Bosna taraflarında, İşkodra ve Liş gibi yerlerde de askeri kuvvet noktaları oluşturmuştur. Böylece sadece Avrupa'yı baskısı altına almakla kalmamış; aynı zamanda kendi sınırlarının da güvenliğini sağlamıştır. Diğer bir deyişle, Balkanların kilit bölgelerini ve ikmal yollarını ele geçirip buralarda askeri üsler yaratmıştır.

Balkanlardaki ulaşım ağını kuran da Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Sofya, Belgrad, Üsküp, Manastır gibi yerlerin gelişerek askeri, idari ve ticari açıdan birer kent olmasının yolunu açmıştır.

Ancak 17. yüzyılda sıkıntılarla boğuşmaya başlayan imparatorluk, Balkanlar'da yaşanacak çözülmenin önüne geçememiş ve yavaş yavaş bölgedeki siyasi, idari ve askeri gücünü kaybetmiştir. Bu durum elbette bir takım temel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bunların en başta geleni imparatorlukta yaşanan yönetim zaafiyeti sonucu ortaya çıkan âyân sınıfıdır. Eyaletlerde merkeziyetçi yönetimini kaybeden devlet, buralarda yönetimin ağaların eline geçmesine ve yarı özerk bir sistemin doğmasına engel olamamıştır. Osmanlı merkezi idaresi, köylüyü sömüren ve kendi özel orduları ile iktidarlarını yaratan bu yeni sınıfla başa çıkamamış, hatta Rusya, Avusturya gibi ülkelerle yapılan savaşlarda âyânların askeri yardımını istemiştir. Âyânların giderek güçlenmesi, köylü üzerinde baskı kurması ve onları borç yükü altında ezmesi köylünün mağduriyetini dayanılmaz hale getirmiştir.

¹⁸⁴ Halil İnalcık, **Balkanlar**, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 12–14.

Sosyal yapıda olan bu bozulma Balkan halklarının isyanını tetikleyen en önemli unsurlardan biridir.¹⁸⁵

İkinci temel neden Fransız Devrimi sonucunda ortaya çıkan “hürriyet”, “eşitlik” gibi kavramların halklar üzerinde yaptığı etkidir. “Ulus”, “kişi hakları” ve “özgürlük” kavramları, hemen olmasa bile zamanla Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlıkları düşünsel olarak etkilemiş ve Balkanlar'da, milletleri için özgürlük isteyen bir zümrenin oluşmasına neden olmuştur. Balkan uluslarının Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaası olmayı reddetmesi sonucunda tüm bölgede ayaklanmalar başlamıştır.¹⁸⁶

Balkan isyanlarının başlamasında diğer bir etken ise Avusturya, Fransa ve özellikle Rusya'nın Balkan topluluklarını Osmanlılara karşı kışkırtmasıdır. Bu ülkeler sadece azınlıkları kışkırtmakla kalmamış aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olan ayaklanmaların, Avrupa kamuoyunu ilgilendirecek uluslararası bir sorun haline gelmesini de sağlamışlardır.

Yukarıda belirtilen sebepler sonucunda 1803'de Sırp, 1821'de Yunanlılar ayaklanmış; Yunanistan 1829'da bağımsızlığını kazanmıştır. 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı ise Sırbistan, Karadağ, Romanya'nın tam bağımsızlığı ile sonuçlanmış; Makedonya ve Trakya hariç tüm Balkanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkmıştır.

19. yüzyılda yaşanmaya başlanan bu gelişmeler sonucunda Osmanlı, Balkanlar'da yeni askeri kışlalar kurmaya, var olan askeri üsleri güçlendirmeye çalışmış ve

¹⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz. Halil İnalcık, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600–1700”, *Archivum Ottomanicum*, VI, 1980; L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, Dreyden Press, Illinois, 1958; Misha Glenny, *Balkanlar 1804–1999*, çev. Mehmed Harmanlı, Sabah Kitapları, İstanbul, 2001; Nikolai Todorov, *The Balkan City 1400–1900*, University of Washington Press, Seattle, 1983.

¹⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz. Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007; Halil İnalcık, *Balkanlar*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993.

saldırıdan ziyade bir savunma stratejisi içine girerek bölgede istihkâm alanları kurmaya başlamıştır. Balkanlar coğrafyasında yeniden yapılan veya güçlendirilen kışla yapıları ile kaleleri bu bağlamda değerlendirmek gereklidir.

1. İşkodra Kalesi Kışlası

a. Konum

Kir, Dirin ve Boyana ırmaklarının kesiştiği noktada kurulan İşkodra, Arnavutluk bölgesinin en eski yerleşimlerinden biridir. Bir kale-şehir olarak Roma devrinden beri önemini koruyan İşkodra, 1466'da güneyde Avlonya ve doğuda Ohri ile birlikte “sancak” haline getirilmiş ve bu tarihten sonra bir idari merkez halini almıştır. Kent İşkodra Sancağı adıyla bilindiği gibi İskenderiye Sancağı olarak da anılmaktadır.¹⁸⁷ İşkodra Sancağı Avusturya ile sürdürülen uzun savaşlarda bir tür “uç” haline gelmiş; bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu Hırvatistan ve Karadağ bölgesindeki sınırlarını güçlendirmek zorunda kalmıştır. 1742 yılında Osmanlı merkez idaresinin gördüğü lüzum üzerine bölgede geniş çaplı bir askeri inşa programı başlatılmış ve 18. yüzyıl sonuna dek sürdürülmüştür.¹⁸⁸

19. yüzyıl ortasına gelindiğinde ise Karadağ bölgesinde başlayan karışıklık, merkeziyetçi yönetimin çözülmesi sonucunda yörede yükselen Buşatlı ailesinin yarattığı itaatsizlik ve Sırp isyanları nedeniyle kontrolü sağlamak adına merkezi yönetim kalelerde etkili bir sistem kurma yolunu seçmiştir.¹⁸⁹ 1831 yılında Osmanlılar Buşatlı ailesini bölgeden atarak kendi hükümranlıklarını tekrar kurmayı başarmıştır.¹⁹⁰ Sadece İşkodra Kalesi değil, bölgede yer alan Liş, Ölgün, Bar, ve Drac kaleleri de “serhadât-ı hakaniyyeden” olduğu için “tamiri lâzimedden”

¹⁸⁷ Mustafa L. Bilge, “Arnavutluk”, *DİA*, III., İstanbul, 1991, s.386.

¹⁸⁸ Burcu Özgüven, *Palanka Forts in the late Ottoman Balkans, The Frontiers of the Ottoman World*, ed. A.C.S. Peacock, Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 175–179.

¹⁸⁹ Burcu Özgüven, *a.g.e.*, s. 175–179.

¹⁹⁰ Machiel Kiel, “İşkodra”, *DİA*, XXIII, İstanbul, 2001, s. 433–434.

görülmüş,¹⁹¹ var olan kalelerin yenilenmesi ve yetersiz olanların güçlendirilmesi yoluna gidilmiştir.

Resim 21 İşkodra Kalesi¹⁹²

b. Kışlanın İnşa Süreci

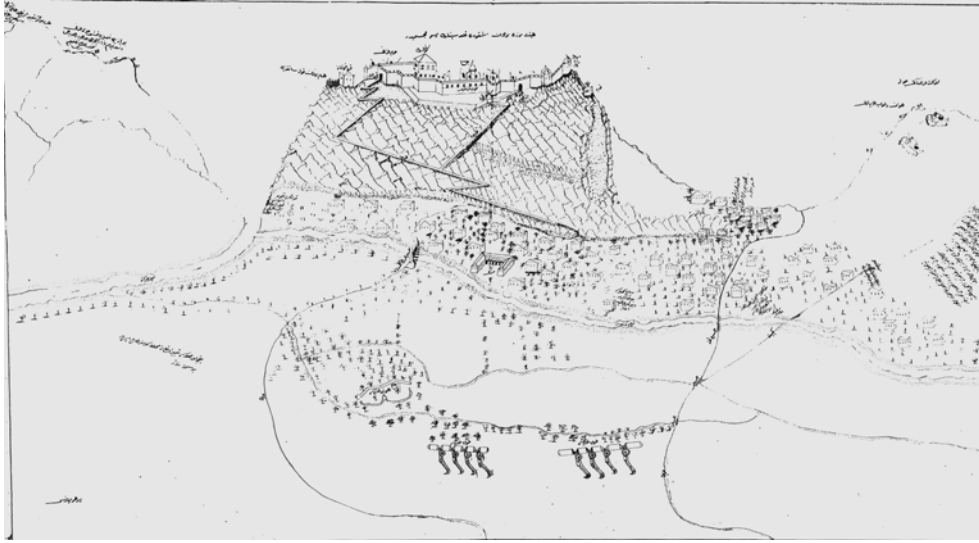
Konumu gereği 19. yüzyılın stratejik bölgelerinden biri haline gelen İşkodra Kalesi, etrafındaki diğer kalelerle birlikte pek çok kez onarılmış ve sadece mimari olarak değil, lojistik olarak da güçlendirilmiştir. 1831–1840 yılları arasında yapılan

¹⁹¹ BOA, C.AS., nr. 1216/54533.

¹⁹² İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Albümleri Koleksiyonu 90766-49.

yazışmalar ve bölgeye ait resimler ile haritalar, gerek İşkodra gerekse civar kalelerde yapılan tamiratların bilgilerini içermektedir.¹⁹³

10 Haziran 1831 tarihli belge İşkodra Kalesi'nde top ve havan saldırısı sonucu oluşan tahribatı gözler önüne sermektedir. Resimli belge sadece top atışlarıyla verilen zararı değil, İşkodra Kalesi ile etrafında yer alan yerleşim bölgesi ve savunma sistemini de içeren bilgileri vermektedir.

Resim 22 İşkodra Kalesi ve çevresini gösteren resim¹⁹⁴

İşkodra'dan, Bâb-ı Ali'ye gönderildiği anlaşılan resme göre, kale duvarları ile kalenin içinde yer alan köşk, cami ve kule gibi yapılar ciddi zarar almıştır. Resim, kale eteklerinde kazılmış olan top ve havan tabyalarını da göstermekte,¹⁹⁵ kentin ne denli yoğun bir savaş ortamında olduğunu da açıkça ifade etmektedir.

1834 yılı başlarında İskenderiye, Ohri ve İlbasan sancakları muhassılı Ferik Hafız Paşa, Bâb-ı Ali'ye İşkodra'da bir kışlaya ihtiyaç olduğunu bildirmiştir. Kışlanın şehrin kenarına inşa edilmesi ve bir alay askerin barınacağı büyüklükte olması

¹⁹³ Bkz. BOA, C.AS., nr. 492/20565; BOA, C.AS., nr.763/32242; BOA, HAT, nr. 599/29337-A; BOA, C.AS.,nr. 1216/54533; BOA, HAT, nr. 600/29350-B.

¹⁹⁴ BOA, HAT, nr. 431/21920

¹⁹⁵ BOA, HAT, nr. 431/21920.

istenmektedir. Hafız Paşa'nın bu isteği üzerine başkentten kışlanın planı yapması ve keşifte bulunması için “fenn-i binaya aşına olan bir mühendisin”, gönderilmesine karar verilmiştir.¹⁹⁶ Yazışmalarda bu iş için adı geçen “mütefennin mühendisin” belirlenmesi için dönemin Ebniye-i Hassa Müdürü es-Seyyid Abdülhalim Ağa görevlendirilmiş ve İşkodra'ya gönderilmek üzere Ebniye-i Hassa Müdürü'nün hulefalarından Raşid Ağa seçilmiştir. 16 Ağustos 1834 tarihli belgeye göre, Raşid Ağa sadece yeni yapılacak olan bir alaylık kışlanın keşif defterini hazırlamamış; civarda bulunan stratejik öneme sahip olan Draç, Aşbuzi(?), Podrogice, Zatyak, Bar ve Ölgün kalelerinde olan hasarı da tespit edip; bu kaleler için de ayrı ayrı keşif defterleri tutmuştur.

Yapılan ilk keşiflere göre İşkodra Kışlası'nın inşaat gideri 2576 kese küsur 60 kuruş olarak hesaplanmış, civar kalelerin tamirat masrafları ile birlikte genel toplam 4110 kese küsur 255,5 kuruşa yükselmiş; ancak bu miktar çok yüksek bulunmuştur.¹⁹⁷ Keşif sonucunda ortaya çıkan meblağ nedeniyle kale tamiratlarından vazgeçilmiş, kışla binasının ise bir kat yapılmasının mümkün olup olmadığı tartışılmıştır.¹⁹⁸ Öte yandan kış mevsimi yaklaşmakta olduğu için kışla yapımının ve kale tamiratlarının gelecek bahara bırakılması uygun görülmüş, bunun üzerine kışlanın yapımı ve tamiratlar bahara ertelenmiştir. Sözü geçen kışla vaktinde inşa edilememiş olduğundan, askerlerin kışı geçirmesi için kalenin içindeki koğuşlara, kalenin yakınındaki eski saraya, kaleye bir saat mesafede bulunan konağa ve civar mahallerdeki uygun yerlere yerleştirilmelerine karar verilmiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁶ BOA, C.AS., nr. 492/20565.

¹⁹⁷ BOA, C.AS., nr. 763/32242, aynı belge bölgede kaleler için yapılan keşif masraf tutarını da belirtmektedir. Buna göre Draç Kalesi 300 kese küsur 70 kuruş, Aşbuzi Kalesi 329 kese küsur 241,5 kuruş, Podrogice Kalesi 233 kese küsur 8 kuruş, Zatyak Kalesi 184 kese küsur 75 kuruş, Bar Kalesi 251 kese küsur 75 kuruş, Ölgün Kalesi 236 kese küsur 236 kuruşluk tamirle vücuda gelecektir.

¹⁹⁸ BOA, HAT, nr. 599/29337.

¹⁹⁹ BOA, C.AS., nr. 1216/54533.

1836 Nisan'ında kışla binasının hala inşa edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle İşkodra ve civarında kışı geçirecek askerlerin kalabileceği yerlerin “muhafazaya vefa edecek kadar tamir olunmasına” karar verilmiştir.²⁰⁰

Yapılan yazışmalardan, gerek İşkodra gerekse etrafındaki kalelerde askerlerin iskân yerlerinden ziyade, topların ve top kundaklarının değişimi ve tamiratına para harcandığı anlaşılmaktadır. Bu amaçla Tophane-i Âmire'den “ahenger” ameleleri²⁰¹ ve marangozlar gönderilmiştir.²⁰² Kalelerde top ve top teçhizatına yapılan masraf bölgenin ne denli bir sıcak çatışma alanı olduğunu da göstermektedir.

31 Mayıs 1839'daki bir yazışma İşkodra'da bulunan Asâkir-i Mansûre Kışlası'nın tamiri için yapılan keşfi anlatmaktadır.²⁰³ Ancak belgede anlatılan bu kışlanın, yapımına karar verilmiş olan iki katlı bina mı yoksa kale içinde daha önceden var olan bir yapı mı olup olmadığı açıkça anlaşılamamaktadır. 1831 yılına ait olan ve İşkodra Kalesi'nin saldırı sonucu aldığı zararı gösteren resimli belgede askeri koğuş veya kışlaya dair bir ifade bulunmamaktadır. Bu nedenle keşif defterinde bahsedilen kışla yapısının 1836'dan sonra inşa edilmiş olduğu fikri akla yatkın gözükmemektedir.

İşkodra Kalesi'nin içinde olan Asâkir-i Mansûre Kışlası, kalenin Dirin/Dirina nehri tarafına inşa edilmiş olan bir yapılar topluluğundan oluşmaktadır. Yerleşkenin ana binası kale duvarının kenarına uzunlamasına konumlanmış birbirine bitişik iki katlı iki binadan oluşan bir yapıdır.²⁰⁴

31 Mayıs 1839 tarihli keşif defterine göre, kışla 450 askerin barınma ihtiyacını karşılamaktaydı. İki katlı yapının içinde uzunlamasına yer alan iki büyük koğuş ve koğuşların bitişğinde her katta iki adet olarak toplam sekiz adet zabitan odası yer almaktaydı. Tüm bölümleri gayet harap olan ana binanın duvarları kâgir olarak beyaz

²⁰⁰ BOA, C.AS., nr. 1216/54533.

²⁰¹ **Ahenger amelesi:** Demirci ustası.

²⁰² BOA, C.AS., nr. 1216/54533.

²⁰³ BOA, HAT, nr. 600/29350-B.

²⁰⁴ BOA, HAT, nr. 600/29350-B.

taştan örülmüş; pencerelerine camlar takılmıştır. Kışlanın tamiri için gerekli olan malzeme İşkodra Muhassılı Hasan Paşa tarafından temin edilmiştir. Keşif defterinde tutulan kayıtlara göre en çok kullanılan ağaç türleri meşe, kavak ve karaağaçtır. Hatıl, kiriş, sütun ve başlık gibi taşıyıcı sistemlerinde meşe ağacı kullanılmıştır.²⁰⁵

Kale içinde yer alan askeri yerleşkede sadece erlerin barındığı ana bina tamir edilmemiş, kaymakam dairesi, paşa dairesi, diğer küçük koğuşlar, mutfak, helâlar ve top yerleri de onarılmıştır.²⁰⁶ Kışla yerleşkesini oluşturan bölümlerin kalenin zemin özelliğine göre konumlandırıldığı düşünülmektedir. Askere hizmet eden bölümler tek bina içinde toplanmamış, topoğrafik özelliklere göre koğuşların yakınına inşa edilmiştir.

Keşif Defteri “halife-i sâlis-i Mühendishâne-i Hümayûn Mehmed İzzet”²⁰⁷ tarafından tutulmuştur. Mehmed İzzet Ağa'nın İstanbul'dan İşkodra'ya kışla yapımı için gönderildiği anlaşılmaktadır. Binanın hem planını hem de malzeme ve masraf keşfini yapan kişi de Mehmed İzzet Ağa'dır.

c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

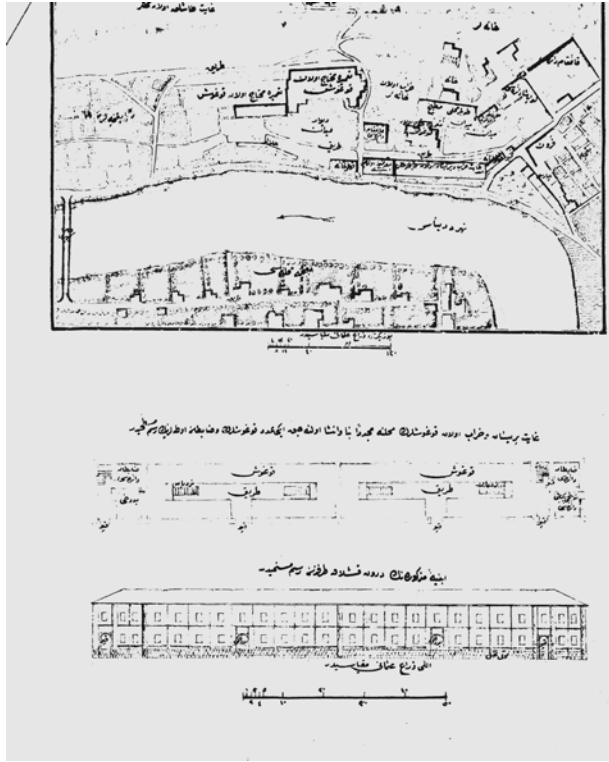
İşkodra Kalesi'nin içine Dirin/Dirina nehrine nazır inşa edilen kışlanın ana binası enine gelişen/yatay olarak, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan, iki katlı iki yapıdan oluşan avlusuz bir binadır. Kâgir olarak inşa edilen yapının sağ ve sol ucunda zabitan odaları yer almaktadır. Yapının koğuş ve odaları koridora açılmaktadır.²⁰⁸

²⁰⁵ BOA, **HAT**, nr. 600/29350-B.

²⁰⁶ BOA, **HAT**, nr. 600/29350-A.

²⁰⁷ BOA, **HAT**, nr. 600/29350-B.

²⁰⁸ BOA, **HAT**, nr. 600/29350-A.

Resim 23 Işkodra Kalesi'ndeki kışlanın planı²⁰⁹

Dikdörtgen planlı binanın giriş (güneydoğu) cephesinde, ikisi koğuşlara, ikisi ise zabitan odalarına açılan dört tane ana giriş mevcuttur.²¹⁰ Yıldız II. Abdülhamid koleksiyonunda bulunan resminde pencerelerin basık kemerli, girişin yuvarlak kemerli olduğu, sonraki tamiratlar sırasında, ana giriş kapısının yer aldığı bölümün üç kata çıkarıldığı görülmektedir. Fotoğraf diğer girişlerin iptal edilip edilmediğine dair bir fikir vermemektedir.

²⁰⁹ BOA, HAT, nr. 600/29350-A.

²¹⁰ BOA, **HAT**, nr. 600/29350-A.

Resim 24 İşkodra Kalesi'ndeki kışla²¹¹

2. Liş Kalesi Kışlaları

a. Konum

Dirin/Dirina nehri kıyısında İşkodra sancağına bağlı yerleşim yerlerinden biri olan Liş, bir kale etrafında gelişmiştir. Liş Kalesi'nin içine ve dışına yapılan kışlalardan buranın askeri açıdan kilit bir noktada olduğu düşünülmektedir.²¹²

²¹¹ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Albümleri Koleksiyonu 90444-7

²¹² Liş hakkında elimizde daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu yerleşim birimi araştırılmaya muhtaçtır.

Resim 25 Liş Kalesi'nin planı²¹³

b. Kışlanın İnşa Süreci

İşkodra Sancağı'na bağlı olan Liş Kalesi'nde yapılacak yeni kışla binalarına ait bilgilere İşkodra Kalesi'nin belgeleri içinde rastlanmıştır. Diğer bir deyişle, hem Liş hem de İşkodra'daki askeri yapıların karar, plan ve inşa süreci aynı anda gerçekleşmiştir. 31 Mayıs 1839 tarihli belgeye göre, Liş Kalesi'nin hem içinde hem de dışında iki adet kışla yapılmasına karar verilmiştir. Buna göre, kalede istihdam edilen bir tabur askerin dört bölüğünün kale içinde, dört bölüğünün de kalenin dışında yapılması planlanan binalara yerleştirilmesi uygun görülmüştür.²¹⁴ İnşaatin bir an evvel başlaması ve tamamlanması elzem olduğu için İşkodra muhassılı Hasan Paşa bu göreve memur edilmiş, yapıların konumlarını belirlemek, planlarını çizmek ve keşfini yapmak içinse mühendis Mehmed İzzet Ağa²¹⁵ tayin kılınmıştır. Hasan Paşa binaların yapımında kullanılacak olan malzemenin uygun fiyatla alınması

²¹³ BOA, **Plan ve Kroki Koleksiyonu**, Plan, 849.

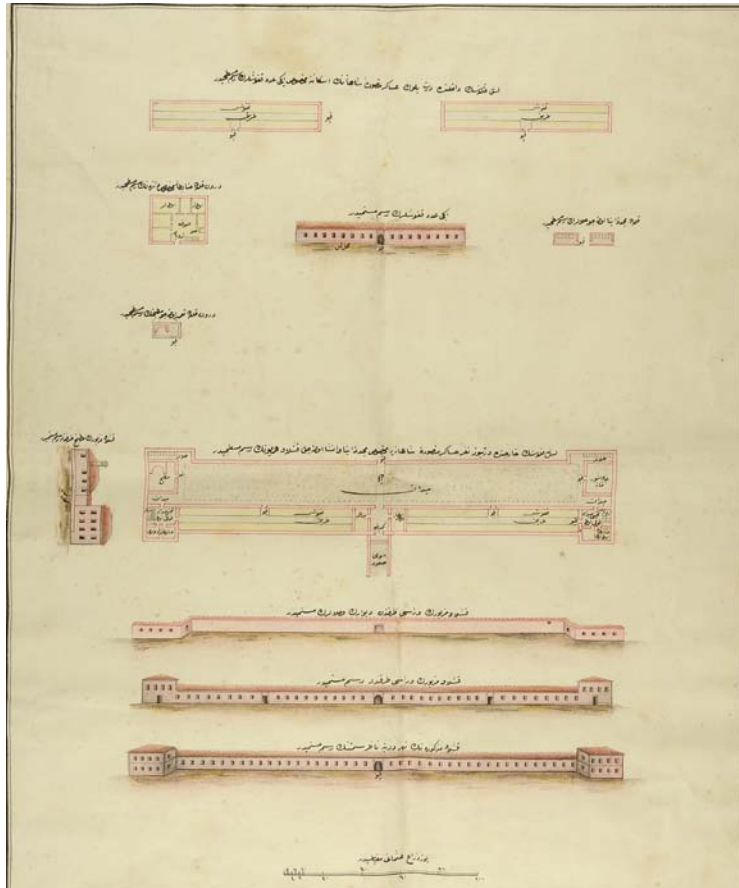
²¹⁴ BOA, **HAT**, nr. 600/29350-B.

²¹⁵ Sâlis-i Mühendishâne-i Hümayûn Mehmed İzzet Ağa, aynı zamanda İşkodra Kalesindeki kışla binalarının planlarını çizen ve keşfini yapan kişidir.

konusunda da yetkili kılınmıştır.²¹⁶ Kışlaların yapımında kullanılan ağaç türleri meşe, kavak ve karaağaçtır. Hatıl, kiriş, sütun ve başlık gibi taşıyıcı sistemlerinde meşe ağacı kullanılmıştır.²¹⁷

c. Kışlaların Planı ve Mimari Özellikleri

Liş Kalesi'nin dışına yapılacak olan kışla 400 erin barınma ihtiyacını karşılayacak biçimde inşa edilmiştir. Kışla binasının yeri olarak yıkılmış olan kale duvarının arka tarafındaki arsa seçilmiştir. Yapı enine planlı, avlulu, ikişer koğuşlu, zabitan odalı, çamaşırhaneli ve mutfaklıdır.²¹⁸

Resim 26 Liş Kalesi'nin içine ve dışına yapılan kışlaların planları²¹⁹

²¹⁶ BOA, HAT, nr. 600/29350-B.

²¹⁷ BOA, HAT, nr. 600/29350-B.

²¹⁸ BOA, HAT, nr. 600/29350-B.

²¹⁹ BOA, HAT, nr. 600/29350

Kâgir duvarlı, kiremit kaplı kırma çatılı olan binanın ana girişinin sağ ve sol tarafında nöbetçi odaları bulunmaktadır. Binada 130 adet demir parmaklıklı pencere vardır. Tek katlı olan kışlanın iki tarafı, “kule” tabir edilen, ikişer katlı çıkmaların öne çekilmesi ile vurgulanmıştır. Bu kulelerin içlerinde beşer adet zabitan odası, arka taraflarında ise bir adet çamaşırhane ve ocaklı büyük bir mutfak bulunmaktadır. İki ana girişi olan binada, girişlerden biri ön diğeri arka taraftadır. Kışlanın kebir kapısının üzerine “tezhipli tarih ve tuğrâ-yı âlişân” nakşedilmiştir.²²⁰ Yapının, zabitan odalarının olduğu bölümünde de iki adet girişi bulunmaktadır.²²¹ Kışlanın ortasında askerlerin toplanması amacıyla bir de meydan vardır.²²²

Yapının arka tarafına kâgir duvarlı ve içleri taş döşemeli on adet helâ inşa edilmiş, helâların kokusunu engellemek için de lağım açılmıştır. Ayrıca kışlanın arkasına dağdan inen sudan korunması için bir de hendek kazılmıştır.²²³ Askeri yapıda iki tane de karakol bulunmaktadır.²²⁴

Liş Kalesi’nin içine de dört bölük askerin barınması için kışla yapılmıştır. Kale içinde yapılan bina, beyaz taştan kâgir olarak inşa edilmiştir.²²⁵ Enine dikdörtgen planlı; iki koğuşlu olarak planlanan yapı; zabitan odalı, mutfak ve helâlıdır. Bir koridor etrafında şekillenen koğuşlar pencere sıraları ile aydınlatılmaktadır.²²⁶ Elimizde, kaledeki kışlanın daha sonraki dönemlere ait herhangi bir çizimi veya bilgisi bulunmamaktadır.

²²⁰ BOA, **HAT**, nr. 600/29350-B.

²²¹ BOA, **HAT**, nr. 600/29350.

²²² BOA, **HAT**, nr. 600/29350.

²²³ BOA, **HAT**, nr. 600/29350-B.

²²⁴ BOA, **HAT**, nr. 600/29350.

²²⁵ BOA, **HAT**, nr. 600/29350-B.

²²⁶ BOA, **HAT**, nr. 600/29350-B.

3. Niş Kalesi Kışlası

a. Konum

Niş şehri, günümüzde Sırbistan sınırları içinde yer alan Nisava nehrinin kıyısındaki Niş ovası'nda kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya ve Macaristan'a yaptığı seferlerde stratejik öneme sahip olan kent, bir tanesi Sofya ve Filibe üzerinden İstanbul'a, diğeri ise Üsküp ve Selânik üzerinden Yunanistan'a ulaşan ve Balkanlar'da kuzey-güney doğrultusunda uzanan anayolun iki kola ayrıldığı yerde konumlanmıştır.²²⁷ Bu özelliklerinden dolayı Niş, imparatorluğun en büyük ve kuvvetli kalelerinden birinin de inşa edildiği yerdir.²²⁸

Kent, Fatih Sultan Mehmed'in 1459'da Semendire'yi fethetmesi sonucunda kurulan Semendire Sancağı'na bağlanmış ve Belgrad, Rudnik, Öziçe ve Güvercinlik gibi nahiyelerle birlikte Semendire Sancağı'nın bir parçası haline gelmiştir. 1683'teki II. Viyana Kuşatması'nın ardından bir süre Avusturya'nın eline geçen Niş, tekrar geri alınmış, ancak 1718'de Pasarofça Anlaşması neticesinde Sırbistan'ın kuzeyinin Avusturya'ya bırakılması sonucu sınır bölgesi olunca şehre büyük bir kale inşa edilmiştir. Kale ile birlikte, Niş ve civarına güvenliği tesis etmek açısından palankalar da²²⁹ yapılmıştır.²³⁰

Niş'in sınır haline gelmesiyle birlikte Yeniçeriler Semendire Sancağı'ndaki baskılarını arttırmışlar ancak bu baskılar yörenin güvenliğini sağlamaktan çok, halkı ezmeye ve ağır vergilere bağlamalarıyla sonuçlanmıştır. Yeniçerilerin yarattığı sıkıntı, Avusturya'nın kıskırtması ile birleşince 1804'te Sırp isyanı patlak vermiştir. Her ne kadar isyan bastırılrsa da, zamanla milliyetçi bir karaktere bürünmüş ve 1877-

²²⁷ Machiel Kiel, "Niş", *DİA*, XXXII, İstanbul, 1991, s.147–149.

²²⁸ Machiel Kiel, *a.g.m.*, s.147–149.

²²⁹ **Palanka**: TDK Sözlüğü (Macarca'dan) Ağaç ve topraktan yapıp hendekle çevrilip pekiştirilmiş siper; küçük kale.

²³⁰ Mehmed Hacısalihoğlu, "Sırbistan", *DİA*, XXXVII, İstanbul, 1991, s.122–123.

1878 Osmanlı Rus Savaşı sonucunda Sırbistan tamamen Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopmuştur.²³¹

b. Kışlanın İnşa Süreci

Niş Kalesi'nin tahkim edilmesi ve burada bir kışlanın inşası “umur-u ehemmeden” görülmüştür.²³² Bu nedenle kalenin, şaranpolün ve kaleye yedi saat mesafedeki Ak Palanka'nın onarımı ile kalenin dışına bir taburluk bir inşa edilmesi hususunda Niş Kalesi muhafızı Mehmed Hüsrev Paşa görevlendirilmiştir.²³³ Kışla için ilk plan ve keşif defteri iki mühendis, Hüsrev Paşa ve beldenin ileri gelenleri tarafından 28 Ekim 1836'da hazırlanmıştır. 1836'daki bu keşifte kalenin, kışlanın ve Ak Palanka'nın planları ile inşaat ve tamirat sırasında kullanılacak olan “levazımât-ı sairenin” fiyatları belirtilmiştir. İnşa edilmesi planlanan kışlanın masrafı 6 yük 86.180 kuruş olarak hesaplamıştır.²³⁴ Yapılan bu keşif sadece kışla binasının inşa masraflarını değil, aynı zamanda kalenin, Ak Palanka'nın ve şaranpolünde tamir giderlerini tespit etmek amacı taşımaktadır.²³⁵

18 Eylül 1838'e gelindiğinde kışlanın halen inşa edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Gerek kale gerekse kışla için birden fazla sayıda keşif yapılmış ve plan çizilmiştir. Kışlanın en son çizilen plana göre yapılması durumunda masraf 4 yük 66.000 kuruş artmaktadır. İnşaat masrafındaki bu artış nedeniyle kışlanın hangi plana göre yapılmasının daha uygun olacağı meselesi devrin Maliye Nazırı Nafiz Paşa'nın yazdığı tahrir ile önce Dâr-ı Şurâ-yı Bâbîâli'ye oradan da Meclis-i Vâla-yı Ahkâmü'l-Adliye'ye havale edilip tartışılmıştır.²³⁶ Meselenin bu kadar uzun uzadıya tartışılmasının en mühim sebebi kışlanın inşaat masraflarının yerel ahaliden tahsil edilecek olmasıdır. Son plana göre yapılacak olan kışla daha büyük olduğundan,

²³¹ Mehmed Hacısalihoglu, **a.g.m.**, s.122–123.

²³² BOA, **HAT**, nr. 1249/48358.

²³³ BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-D.

²³⁴ BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-D.

²³⁵ BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-D Belgede göre kalenin masrafı 5 yük 99.316,5 kuruş; şaranpol masrafı 62.110 kuruş; Ak Palankanın masrafı 57.060 kuruş olarak belirtilmiştir.

²³⁶ BOA, **HAT**, nr. 1249/48358.

inşaat masrafı da fazla olacak ve bu para “fakir fukaraya” ağır gelecektir.²³⁷ Konunun açığa kavuşturulup karar verilmesi için Ebniye-i Hassa Müdürü Dâr-ı Şûra’ya çağrılarak fikri sorulmuş, müdür de kışlanın büyük yapılmasının hem binadaki kötü kokunun önlenmesi hem de ileri de tamirinin kolay olması açısından daha uygun olduğu yönünde fikir belirtmiştir.²³⁸ Bunun üzerine son kararın verilmesi için durum padişaha bildirilmiş; padişah II. Mahmud’da, “*ileri de şu da böyle olaydı, bu da böyle olmuş olaydı demeye meydan bırakılmamak için... her tarafı iyice bir tefekkür ve mütalaa... tanzim ve icralarına mübaşeret olunsun.*”²³⁹ cevabını vermiştir. Sultandan gelen cevap göz önüne alınarak Niş Kalesi “lâzimü’l- istihkâm bir mahalli mûtena” olduğu için, kışlanın “resm-i cedide” göre yapılmasına karar verilmiştir.²⁴⁰

28 Eylül 1838’de Niş kadısı es-Seyyid Abdurrahman Esad Müftizâde bir ekiple birlikte kale, şaranpol, palanka ve kışlayı keşfe giderek keşf-i evvel ve keşf-i sâni defterini hazırlamıştır. Deftere göre kışlanın Niş kalesinin Belgrad Kapısı dışında kalan ve Nişova nehrinin kıyısında yer alan Mehmed ve Salih Ağaların bahçeleri mevkine yapılmasına karar verildiği anlaşılmaktadır. Bu bahçeler dışında, sahipli olan yirmi bir adet evin satın alınmasına, ayrıca civardaki boş evlerin de yıkılarak kışla arazisine katılmasına dair fikir belirtilmiştir.²⁴¹

15 Mart 1839’a gelindiğinde kışlanın hangi plana göre yapılacağı ve kaç kuruşa inşa edileceğine dair tartışmalar halen sürmektedir. 15 Mart 1839 tarihli belgeye eklemiş olan plan Niş Kışlası için çizilen ikinci plandır. Bu belgede Ak Palanka’nın da planı bulunmaktadır.²⁴²

²³⁷BOA, HAT, nr. 1249/48358.

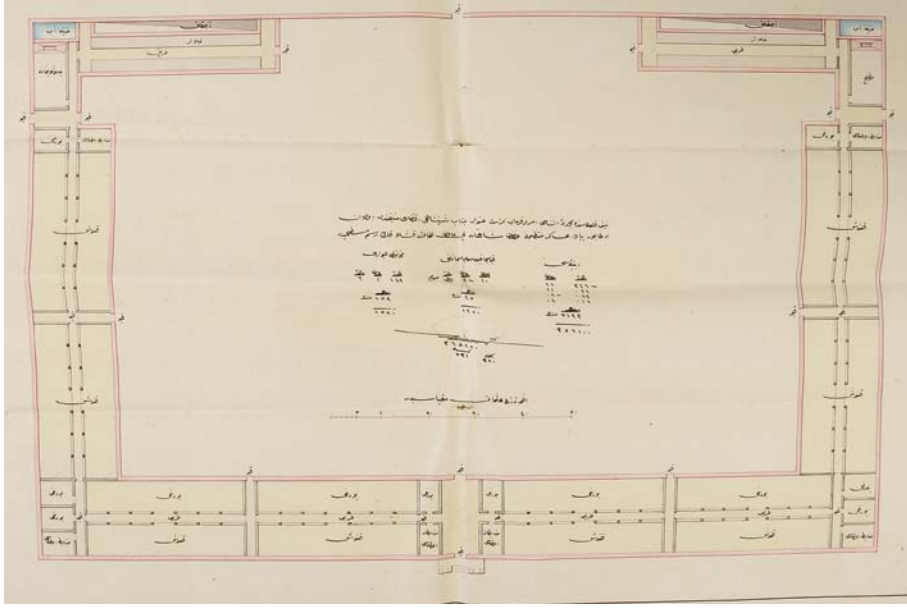
²³⁸BOA, HAT, nr. 1249/48358.

²³⁹BOA, HAT, nr. 1249/48358

²⁴⁰BOA, HAT, nr. 1249/48358; BOA, HAT, nr. 1249/48358.

²⁴¹BOA, HAT, nr. 1249/48358-C.

²⁴²BOA, HAT, nr. 1249/48358-Ç; BOA, HAT, nr. 1249/48358-A; BOA, HAT, nr. 1249/48358-E.

Resim 27 Niş Kalesi'nin dışına yapılan kışlanın planı²⁴³

Nisan 1839'da yapılan iki yazışma kışlanın ikinci plana göre yapılması gerektiğini kesin olarak karara bağlar.²⁴⁴ Bu belgelerden hareketle Niş Kışlası'nın en son modeline göre inşa edilmiş olduğu sonucuna varılabilir.

b. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

Niş Kalesi'nin Belgrad Kapısı dışına yapılacak olan bir taburluk kışla enine dikdörtgen olarak inşa edilmiştir. Simetrik bir plana sahip olan binada 16 koğuş, 14 zabitan odası bulunmaktadır. Zabitan odalarından 4 tanesi “kebir kapı” üzerinde yer almaktadır. Diğerleri ise koğuşların baş ve sonlarına yerleştirilmiştir. Koğuşlar koridorla birbirlerinden ayrılarak toplam on altı bölme oluşturmaktadırlar. Yapıda çamaşırhane, mutfak, helâlar ve iki adet su deposu bulunmaktadır.²⁴⁵

²⁴³ BOA, HAT, nr. 1249/48358-Ç.

²⁴⁴ BOA, HAT, nr. 591/29019; BOA, HAT, nr. 591/29019-A.

²⁴⁵ BOA, HAT, nr. 1249/48358-Ç.

Kışlaya giriş dört kapıdan sağlanmaktadır. “Kebir kapı” cepheden öne taşırılarak vurgulanmıştır.²⁴⁶ Kapılar binanın dört tarafında yer almaktadır. 18 Eylül 1838 tarihli keşif defterine göre kışlada bir şadırvan, kapılardan birinin önünde binbaşılık binası, odunluk, depo, eczane, hastane ve hastane bitişiğinde gasilhane yapılması da uygun görülmüştür.²⁴⁷ Ancak kışlanın altı ay sonrasına ait planında bu yukarıda adı geçen birimler görünmemektedir. Bunun nedeninin planın sadece ana kışla binasına ait olmasından ve ana binanın etrafında yer alan diğer yapı gruplarının belirtilmemesinden mi yoksa diğer birimlerin inşasının ertelenmesinden mi kaynaklandığı bilinmemektedir. Bahsi geçen keşif defterinde kışla ve kışlanın talimhanesinin Belgrad Kapısı yanından başlayan ve Nişova nehrine dek uzanan şarapolü kapsayacağından talimhaneye duvar yapılmasına gerek olmadığı, duvar yerine Nişova nehrinin başladığı yerden itibaren şarapol yapılmasının daha uygun olacağı belirtilmiştir.²⁴⁸

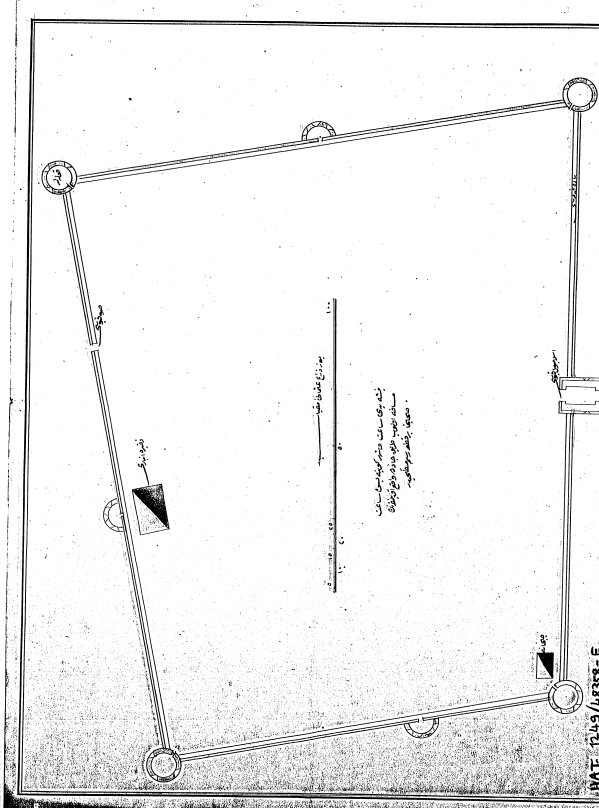
Niş Kalesi’ndeki kışla ile birlikte kaleye yedi, Şehir köyüne ise beş saat uzaklıkta bulunan Ak Palanka’nın da planı çizilmiş ve ne tür bir onarım gerektiği izah edilmiştir. Yapılan keşifte palankanın kulelerinde top mazgallarının olmadığı için kulelere top mazgalları, palankanın içine bir cephe, bir zahire ambarı yapılması gerektiği tespit edilmiş; ayrıca piyadelerin tüfek siperlerinin de onarıma muhtaç olduğu anlaşılmıştır.²⁴⁹

²⁴⁶BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-Ç.

²⁴⁷BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-C.

²⁴⁸BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-Ç.

²⁴⁹BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-Ç.

Resim 28 Ak Palanka'nın planı²⁵⁰

Niğ Kalesi Kışlası'nın ve Ak Palanka'nın 1839 yılında çizilen planları belgelerde yer almakla birlikte, bu yapıların sonraki yıllara ait herhangi bir görsel belgesine ulaşılammıştır.

4. Selânik Kışlası

a. Konum

Yunanistan'da Therme Körfezi'nin kuzeyinde konumlanmış olan Selânik, Osmanlı coğrafyacıları tarafından "İstanbul'un bir parçası" olarak nitelendirilmiştir.²⁵¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki en önemli limanlarından biri olan kent, ilk

²⁵⁰ BOA, HAT, nr. 1249/48358-E.

²⁵¹ Machiel Kiel, "Selânik", *DİA*, XXXVI, İstanbul, 2001, s. 352-357.

kez 1387 yılında ele geçirilmiş olmasına rağmen, tam olarak idari kontrol altına alınmamıştır. Selânik'in gerçek anlamda Osmanlı topraklarına katılması 1430'da burayı “hayati bir Akdeniz limanı” olarak gören II. Murad devrinde olmuştur.²⁵² Şehir bu tarihten itibaren giderek büyümüş, özellikle 1480'den sonra kente kervansaray, zaviye, cami, hamam gibi pek çok yapı inşa edilmiştir.

1492'de İspanya'dan sürülen Yahudilerin Selânik'e yerleştirilmeleri sonucu hem nüfus artmış hem de şehirdeki kültürel kimlik çeşitlenmiştir. 1726'da şehre gelen Ukraynalı gezgin Barski, buranın ne denli kalabalık bir yer olduğundan ve konuşulan dillerin sayısının fazlalığından bahsetmiştir.²⁵³

Büyük ve her türlü ticarete elverişli bir limana sahip olan şehir, 19.yüzyıl sonuna doğru Rumeli vilayetlerinin metropolü halini almış, farklı etnik ve dini öğeleri içinde barındırdığından, sadece ticari açıdan değil, siyasi olarak da bir merkez olmuştur.²⁵⁴

Selânik ile ilgili olarak altı çizilmesi gereken diğer bir husus ise kentin askeri kimliğidir. Şehirdeki okul ve askeri binaların yoğunluğu göze çarpmaktadır. Özellikle 16. yüzyılın ilk yarısında sahildeki deniz surlarının doğusuna inşa edilmiş olan Beyaz Kule'nin civarına 19. yüzyılın sonlarında yerleşmiş olan 3. ordu; Selânik'te sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlere neden olmuş, ayrıca kente bir politik iklim de getirmiştir.²⁵⁵

Selânik 1912'de I. Balkan Savaşı sırasında Yunanlılara bırakılmış ve 1913 Bükreş Anlaşması ile Yunanistan'ın bir parçası olarak kabul edilmiştir.²⁵⁶

²⁵² Mark Mazower, **Selanik: Hayaletler Şehri**, çev. Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul, 2006, s.43.

²⁵³ Machiel Kiel, **a.g.m.**, s. 355.

²⁵⁴ Meropi Anastassiadou, **Selanik: 1830–1912**, çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 1–5.

²⁵⁵ Meropi Anastassiadou, **a.g.e.**, s. 4.

²⁵⁶ Machiel Kiel, **a.g.m.**, s. 356.

b. Kışlanın İnşa Süreci

Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki önemli limanlarından biri olan ve geniş hinterland bölgesi ile ticaret yapmaya uygun olduğu kadar denizden gelecek tehditlere karşı da doğal bir giriş kapısı gibi görünen Selânik, 19.yüzyılda hala bir savunma noktası veya kışlaya sahip değildir. Kentin stratejik konumunun farkında olan Bâbîâli, 1829'da Selânik'e bir askeri üs inşa edilmesi hususunda yazışmalara başlamıştır. Şehrin askeri açıdan önemi arşiv belgelerinde de açıkça ifade edilmektedir.

*“Selânik'in sevâhilde olması cihetiyle ez-her cihet muhafazasını müstelzim hâlatın icrası levâzımı halîyeden olarak inşallahu Teala bundan böyle mahal-i mezkûrda bir alay Asâkir-i Mansûre'nin iskâmı için Selânik'de inşası mukteza-yı irade-i seniyye-i şahaneden olan bir kışlaya (...)”*²⁵⁷

Osmanlı idarecilerinin Selânik'in savunması ile ilgili kaygı duydukları sonucu buraya bir kışla yapılmasına karar verilmiştir ancak, Asâkir-i Mansûre Kışlası ile ilgili yazışmalar 1829'da başlamasına rağmen yapının tamamlanması 1838 yılı başlarını bulmuştur.

Selânik'in deniz kıyısına Beyaz Kule'nin yakınlarında Kalemerya Kapısı'nın hemen dışına yapılan kışla, bir donanma kışlası değildir. Buna rağmen içinde yeni kurulan ordunun eğitilmiş erlerini barındıran ve işgal durumunda askerin şehre müdahale etmesini sağlayacak bir noktadadır.

7 Eylül 1829'da Aliş Paşa tarafından yazılan kaimede Selânik'te bir alay Asâkir-i Mansûre askerinin yerleştirilmesi için bir kışla yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Kışla yapımına başlamak için gereken ilk adım, bina eminin tayin edilmesi meselesidir. Aliş Paşa, Bâbîâli'den gelen emir doğrultusunda bina eminliğine uygun görünen kişilerden oluşan bir liste hazırlamıştır. Bu liste daha sonra 28 Mayıs

²⁵⁷ BOA, HAT, nr. 592/29035-E.

1830'da aşağıdaki açıklamayla birlikte Siroz/Serez Müdürü Kapıcıbaşı Yakub Ağa tarafından II. Mahmud'a gönderilmiştir.

“Siroz ahalisinden Şemhaneci El-hac Mustafa Ağa ve Kel Hacıabdioğlu El-hac Ahmed Ağa servet ü saman asabından madud ve her birinin 150–200 bin kuruşa iktidarlari resa idüğü ve bu havalide böyle hizmete muktedir hademe-i Devlet-i Aliyyeden İskeçe ayanı Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılarından Topuzluzade Emin Bey ve Drama vücuhundan Mahmud Paşa biraderi El-hac Mestan Bey ve Demirhisar kazasının sabık ayanı Silahşoran-ı Hassadan Ali Bey ashab-ı iktidardan ve hala Nevrekob ayanı'nın pederi Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılarından Abdüllatif Ağa ayanı ayanların kudemasından olarak miknet ü iktidar ile maruf ve sairinden muktedirce olmak üzere mevsuf idüğü ru-nemud olmağın bina emanetine hangisi memur buyrulur ise emr u ferman ve irade-i aliyeye (...)”²⁵⁸

Bâbîâlî'de yapılan değerlendirme sonucunda Nevrekob Âyânı'nın pederi Abdüllatif Ağa bina emini olarak görevlendirilmiş,²⁵⁹ Abdüllatif Ağa'nın vefatı üzerine İskeçe Âyânı Topuzluzade Mehmed Emin Bey²⁶⁰ onun yerini almıştır.

Kışla inşasını koordine edecek kişinin kim olacağı tartışmaları devam ederken, askeri üssün Selânik'in neresine yapılmasının uygun olacağı da değerlendirilmekteydi. Selânik'ten gelen tahriratta kışlanın kale içine mi yoksa dışına mı yapılması gerektiği tartışılmış; kale içinin kapanık, dar ve susuz olduğu bu nedenle askeri sıkacağı, etraftaki yüz elli kadar konağın satın alınmasının gerektiği ancak bu durumda bile kışlanın talim meydanının olmayacağı belirtilmiştir. Tahriratta ayrıca kale dışındaki Beşçınar adlı mevkinin sulak olduğu ama oranın da kışın çok rüzgâr aldığı için kışla inşasına müsait olmadığına altı çizilmiştir. Yazılan raporda en uygun mevkinin askerin alışveriş ihtiyacını sağlamaya olanak veren, talim meydanı inşa edilebilecek ve aynı zamanda da suyu olan kaleye yakın bir nokta olacağı bildirilmiştir.²⁶¹ Yapılan incelemeler sonucunda kışlanın Kalemerya Kapısı dışında kaleye bin beş

²⁵⁸ BOA, **HAT**, nr. 592/29035-E.

²⁵⁹ BOA, **C.AS.**, nr. 453/18879.

²⁶⁰ BOA, **HAT**, nr. 301/17916 –D.

²⁶¹ BOA, **HAT**, nr. 592/29035.

yüz adım mesafede deniz kenarında bir yer seçilmiş ve 5 Ekim 1830'da temel hafriyatına başlanmıştır.²⁶²

Belgelerde inşa edilecek askeri yapının dört taburluk eri istihdam ettirmek için yapıldığı belirtilmektedir. Yapılan yazışmalardan bu dört taburun oluşturulması için Selânik'te görevli Evlâd-ı Fatihân Miralayı Ahmed Bey ve Evlâd-ı Fatihân Zabiti Ahmed Tevfik Bey'in sorumlu olduğu ve Ekim 1830'da bu taburlardan iki tanesinin hazır olduğu anlaşılmaktadır.²⁶³

Kışla inşası hususunda Bâbîâli'den Selânik'e gönderilen iki emir özellikle dikkat çekicidir. Bunlardan ilki kışla binasının gösterişe kaçmadan sağlamlık ve dayanıklılık esasına göre inşa edilmesi,²⁶⁴ diğeri ise inşaatta çalıştırılacak amelinin eski usule göre seçilmemesidir. Eski tür seçimde amelinin cebren çalıştırıldığı ve bunun civar kazaların halkında düşmanlık uyandırdığı bu nedenle işçinin kendi rızası ve ücreti ödenerek istihdam edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.²⁶⁵

30 Mayıs 1832'ye gelindiğinde kışlanın halen tamamlanmamış olduğu hatta henüz planları ve keşfi ile ilgili tartışmaların sürdüğü belgelerden anlaşılmaktadır. Yapının temel hafriyatına iki yıl önce başlanmış bile olsa, inşa sürecinde bir kesinti olduğu açıktır.²⁶⁶

1834 yılı sonlarında kışlanın büyük bölümü tamamlanmış, ancak bu defa da yapının konumunun uygunsuz olduğuna dair yazışmalar başlamıştır.²⁶⁷ Belgelerde kışlanın

²⁶² BOA, **HAT**, nr. 301/17916.

²⁶³ BOA, **HAT**, nr. 301/17916-A; BOA, **HAT**, nr. 301/17916-C.

²⁶⁴ BOA, **HAT**, nr. 301/17916; BOA, **C.AS.**, nr. 453/18879.

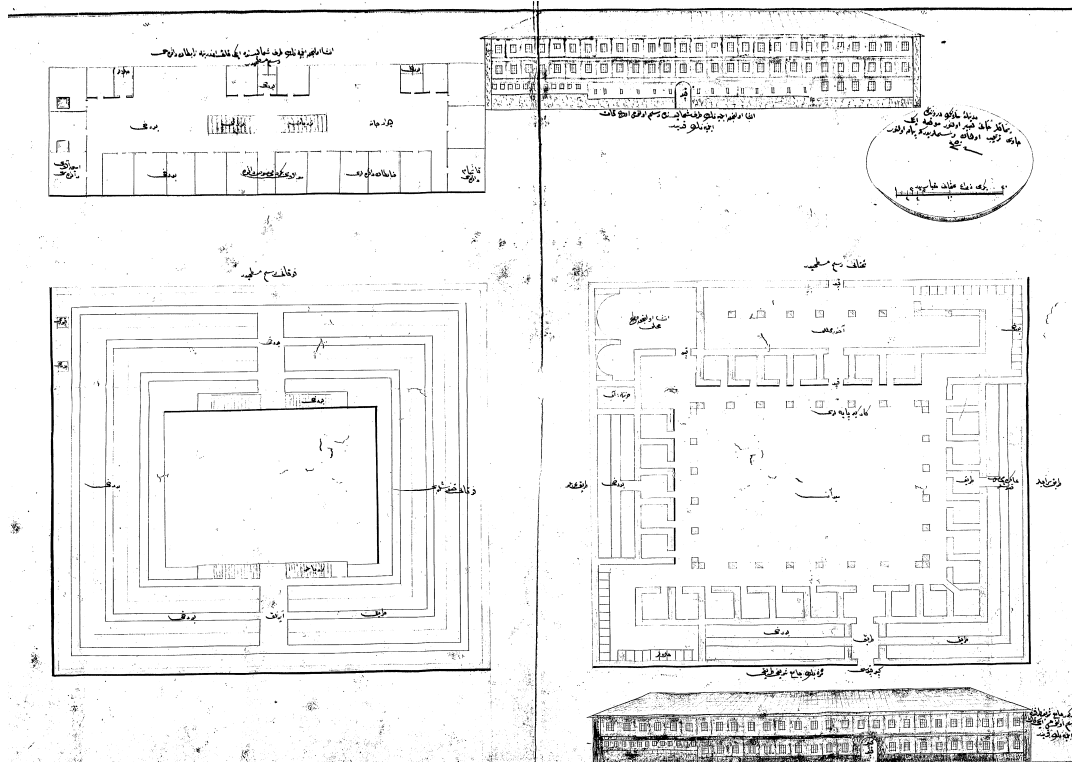
²⁶⁵ BOA, **HAT**, nr. 301/17916.

²⁶⁶ BOA, **HAT**, nr. 595/29175.

²⁶⁷ BOA, **HAT**, nr. 1269/49177-B; BOA, **HAT**, nr. 1269/49177; BOA, **HAT**, nr. 1269/49177-A; BOA, **HAT**, nr. 1269/49177-C; BOA, **HAT**, nr. 1269/49177-D; BOA, **C.AS.**, nr. 425/17633; BOA, **HAT**, nr. 1306/50971; BOA, **HAT**, nr. 1306/50971-A; BOA, **HAT**, nr. 1306/50971-B .

yerinin hangi sebepten dolayı mahsurlu görüldüğü belirtilmemekte, sadece “mevkii uygunsuz” ifadesi kullanılmaktadır.²⁶⁸

Yazışmalarda neredeyse yarısı bitmiş olan kışlanın yıkılarak, enkazından elde edilecek malzeme ile yukarıdaki kalede Haremeyn-i Şerifeyn Vakfı'na ait olan Yamaklar Hanı'nda birer taburluk iki kışla yapılması tartışmaları başlamıştır.²⁶⁹ İncelemeler sonucunda, Yamaklar Hanı'nın iki taburluk askeri alacak genişlikte olduğuna karar verilmiştir.²⁷⁰ Uzun zamandır kullanılmayan ve harap halde bulunan Yamaklar Hanı'nın kışlaya çevrilmesi için keşif yapılmış, masrafı hesaplanmış ve planı çizilmiştir.²⁷¹

Resim 29 Selânik'te Yamaklar Hanı'nın iki taburluk kışlaya dönüştürülmesi için yapılan plan²⁷²

²⁶⁸ BOA, HAT, nr. 1269/49177-B.

²⁶⁹ BOA, HAT, nr. 1269/49177-B.

²⁷⁰ BOA, HAT, nr. 1269/49177-D.

²⁷¹ BOA, HAT, nr. 1269/49177-C; BOA, HAT, nr. 1269/49177-E.

²⁷² BOA, HAT, nr. 269/49177-E.

Kalemerya Kapısı dışında yapımı süren kışlanın konumunun yanlış olduğu ile bilgi Bâbîâli'ye gönderilmiş; gelen cevapta ise kışlanın yerinin hangi açılardan uygunsuz olduğu, eğer uygunsuz idi ise neden yapımına başlandığı hususlarında detaylı bir rapor istenmiştir.²⁷³ Bunun üzerine Selânik Sancağı Muhassılı İbrahim Paşa, kışlanın mevkiinde asla bir mahzur olmadığını, hatta binanın beş tabur askeri alacak genişlikte bir yapı olduğunu, öte yandan Yamaklar Hanı'nın şehir içinde, gayet dar ve talim meydanına elvermeyecek bir noktada bulunduğunu ifade eden bir cevap gönderir. İbrahim Paşa raporunda, kışlanın kalan kısmının ne miktar masrafla inşa edilebileceğini bilmediğini ve Selânik civarında bunu anlayacak yeterlilikte birinin bulunmadığını ancak duvarları yapılmış ve üzeri örtülmüş olduğundan yarısından fazlasının bitmiş olduğunu belirterek, tekrar keşif yapılmasını gerektiğini bildirir.²⁷⁴ Bâbîâli'den gelen yanıt “kışlayı yıkmak lââyık ve revâ olmadığı” şeklindedir.²⁷⁵ Askeri binanın hangi kısımlarının tamamlandığı hangi kısımların henüz inşa edilmediğinin anlaşılması ve kaç lira masrafla vücuda geleceğinin anlaşılması için işin ehli bir mimar tayinine karar verilmiştir.²⁷⁶ Selânik ve Bâbîâli arasında kışlanın yeri hakkında dört sene sonra süregelen yazışma trafiği, o dönemde imparatorluğun içinde bulunduğu karmaşa ortamı ve denetim eksikliği konusunda da bir fikir vermektedir.

b. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

Selânik Kışlası'nın inşa süreci yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi hem uzun bir süreye yayılmış hem de konumu nedeniyle tartışmalara neden olmuştur. Arşivde bina ile ilgili yazışmalar 1835'den 1838'e atlamaktadır. 1835'teki belgeler kışlanın yeri ile ilgilidir. 1838'deki belge ise yapının ikinci keşif defteridir.

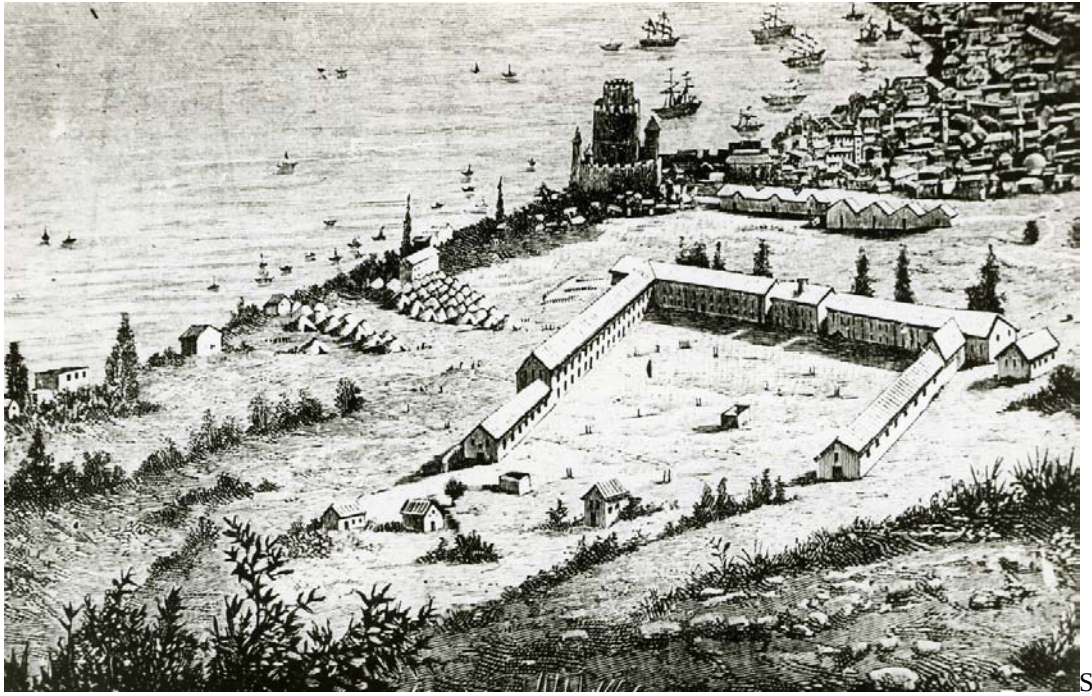
²⁷³ BOA, C.AS., nr. 425/17633.

²⁷⁴ BOA, C.AS., nr. 425/17633.

²⁷⁵ BOA, HAT, nr. 1269/49177.

²⁷⁶ BOA, C.AS., nr. 425/17633.

16 Şubat 1838 tarihli deftere göre, Kalemerya Kapısı'na bir çeyrek mesafede olan kışla; yapının o zamanki bina emini Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Ahmed Tevfik Bey, Ebniye-yi Hâssa Sınıf-ı Ulâ (birinci sınıf) Halifelerinden Sâid Ağa, Selanik Feriki İzzet Paşa, Başkâtip es-seyyid Yahya Efendi, kışlanın neccar kalfası ve diğer “erbâb-ı vukuf” tarafından denetlenmiştir. Yapılan keşif ve muayene eski bina emini Emin Bey zamanında inşa edilen kısımlar ile yeni yapılan mahalleri kapsamaktadır.²⁷⁷ II. Mahmud döneminde yapılan askeri yerleşkenin planı arşiv belgeleri içinde bulunmasa da, bir adet gravürü mevcuttur.

Resim 30 Selânik Kışlası'nın gravürü, Vassilis Colonas'ın Arşivi

Gravürde üç kollu olarak inşa edildiği görülen kışla, keşif defterine göre kuzey ve güney olarak iki giriş kapısına sahiptir.²⁷⁸ Kışlanın giriş kapıları üzerinde mermere oyulmuş, zemini lacivert, üzeri müzehhep tarih ve “tuğra-yı âlişân” bulunmaktadır.

²⁷⁷BOA, D.BŞM. BNE. d, nr. 16477.

²⁷⁸BOA, D.BŞM. BNE. d, nr. 16477.

Kapılar ahşap üzerine, saç kaplamalı ve saçaklıdır. Her iki kapıda da ay ve yıldızlı alemler yer almaktadır.²⁷⁹

Bir ve iki katlı olarak kâgir teknikle inşa edilen yapıda, askere mahsus altlı üstlü yapılan on bir adet koğuş, yüz yirmi adet abdesthane, mutfak, çamaşırhane, kömürlük, ahır ve mühimmat ambarı bulunmaktadır. Köşelerde iki kat olarak inşa edilen ve keşif defterinde “kule” olarak adlandırılan bölümde zabitan için kahve ocaklı beş tane oda vardır. Yapının tek katlı olan kısmında da zabitana ayrıldığı düşünülen altı oda yer almaktadır. Çamaşırhane ve mutfaklar kışlanın doğu ve batı taraflarında bulunmaktadır.²⁸⁰

Gravürden görüldüğü kadarıyla, kışla surlarla çevrili olan kentin kuzey yönünde, Beyaz Kule’nin kuzeybatısında yer almaktadır. Kışlanın güney ve doğu kanatları iki katlı, batı kanadı ise tek katlıdır. Ayrıca doğu kanadı kuzey yönünde tek katlı bir kanatla uzatılmıştır. Bütün kanatlar kırma çatılarla örtülüdür. Bunların kiremitle örtülü olduğu düşünülmektedir.

Ana giriş olduğu tahmin edilen güney kanadının ortasından bir baca yükselmektedir. Ana binanın batı ve kuzey yönlerinde görülen küçük boyutlu, tek katlı ve kırma çatılı bağımsız birimler müstemilat yapıları olmalıdır. Ana binanın güney yönünde, görece uzağında yer alan, sağır duvarlı ve kırma çatılı büyük bina ise, keşif defterinde adı geçen mühimmat ambarı olsa gerektir.

Kışlanın taşları Şeyh Dağı’ndan, kireci Yaylacık Köyü’nden, kumu ise yakınlardaki dereden temin edilmiştir. Askerin su ihtiyacı yapıya bir saat uzaklıktaki Hortaç suyu ile Boyahana? Suyu, Kapıcılar Köyü civarında Manastır suyu tabir edilen sulardan

²⁷⁹ BOA, D.BŞM. BNE. d, nr. 16477.

²⁸⁰ BOA, D.BŞM. BNE. d, nr. 16477.

sağlanmaktadır. Binanın kuzey kapısının dışında bir su deposu ve taksim mahalli bulunmaktadır.²⁸¹

Kışlanın deniz tarafındaki kapısının sağında cami ile mektep bulunmaktadır. Caminin içi “sıvacıkârî” olup, Ayet-i Kerime ve Esmâ-ı Şerif ile bezelidir. Camide fevkânî bir mahfil ile “neccârkârî”²⁸² bir minber ve kürsü mevcuttur.²⁸³

Bunlara ek olarak, kışlada mühimmat ve malzeme taşınması için bir de meşeden yapılmış iskele bulunmaktadır.²⁸⁴ Doğu yönünde, deniz kenarında, çadırların görüldüğü mevkide inşa edildiği bilinen meşe ağacından mamul iskele gravürde algılanamamaktadır. Selânik'teki askeri yerleşke ilk kez II. Mahmud devrinde inşa edilmiş olsa da, II. Abdülhamid zamanında yıkılarak aynı yere yeni bir kışla inşa edilmiştir. Bu kışla günümüzde de Yunan ordusu tarafından askeri amaçla kullanılmaktadır.

5. Sofya Kışlası

a. Konum

Sofya şehri, Bulgaristan'da Sofya Ovası'nın güneyinde yer almaktadır. Denizden yüksekliği 550 metreyi bulan kent, doğu-batı doğrultusunda İstanbul ile Orta Avrupa, kuzey-güney doğrultusunda ise Vidin ile Selânik arasındaki ana yol üzerindedir.²⁸⁵ Kent ana yol üzerinde olduğu için 15. yüzyılın ortalarında Rumeli Eyaleti'nin merkezi halini almış ve bölgede sosyal, ekonomik ve askeri açıdan önemli rol oynamıştır. Sofya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı seferlerinde bir menzil noktası olmuş, savaş için gerekli olan malzeme ve asker gücünün temin edildiği bir yer

²⁸¹ BOA, D.BŞM. BNE. d, nr. 16477.

²⁸² Neccârkârî: İnce marangoz işçiliği ile yapılmış olan.

²⁸³ BOA, D.BŞM. BNE. d, nr. 16477.

²⁸⁴ BOA, D.BŞM. BNE. d, nr. 16477

²⁸⁵ İlhan Şahin, “Sofya”, DİA, XXXVII, İstanbul, 2009, s.344–348.

haline gelmiştir.²⁸⁶ Belgelerde de “Medine-i Sofya Rumeli'nin kilidi mesabesinde olarak”²⁸⁷ ifadesiyle şehrin bu özelliğine vurgu yapılmaktadır.

Kent aynı zamanda Ortodoks kilisi örgütünde bir metropolitlik merkezi olduğundan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarının da en önemli yeriydi. Rumeli Beylerbeyliği'nin de yönetim merkezi olan şehir, beylerbeylik makamının 1835'te Manastıra nakledilmesiyle bu özelliğini kaybetmiştir.²⁸⁸

Sofya, 19. yüzyılda başlayan Osmanlı-Rus savaşlarından en çok etkilenen kentlerden biri olmuş, 1828–1829 Osmanlı- Rus savaşında kısa sürede olsa Rusların eline geçmiştir. Rus işgalinin en önemli nedenlerinden birinin kentin içinde bulunduğu savunma zafiyeti olduğu açıktır. 6 Nisan 1837 tarihli belgede Sofya'nın etrafının sur ile çevrili olmadığı, savunma amacıyla açılan hendeklerin harap ve uygunsuz olduğu ifade edilmektedir.²⁸⁹ Sonraki yıllarda kenti savunmaya yönelik tedbirler alınmış ise de, Sofya Rus işgalinden kaçamamıştır. 1877–1878 savaşı sonucunda muhacirlerin buraya sığınması sebebiyle Ruslar şehri kuşatmış, kuşatma Türk nüfus kenti terk etmesiyle sonuçlanmıştır. Sofya, Ruslar tarafından işgal edilerek ve 1879'da Bulgar Prensliği'nin başkenti olmuştur.²⁹⁰

b. Kışlanın İnşa Süreci

Bâbîâli, Sofya kentinin Rumeli coğrafyasının kilidi olduğunun ve gerektiği kadar tahkim edilmediğinin farkındadır. Bu nedenle şehre bir askeri kışla inşa edilmesinin şart olduğu yazışmalarda belirtilmektedir.²⁹¹ Sofya ile ilgili belgelerde, askerlerin idaresini kolaylaştırmak ve onlara ikamet edecek yer temin etmek için Filibe ve Manastır şehirlerinde de kışlalar yapılmasının şart olduğu vurgulanmaktadır.²⁹²

²⁸⁶ İlhan Şahin, **a.g.m.**, s.344–348.

²⁸⁷ BOA, **HAT**, nr. 591/29021-B.

²⁸⁸ İlhan Şahin, **a.g.m.**, s.344–348.

²⁸⁹ BOA, **HAT**, nr. 591/29021-B.

²⁹⁰ İlhan Şahin, **a.g.m.**, s.344–348.

²⁹¹ BOA, **HAT**, nr. 593/29059; BOA, **HAT**, nr. 591/29021-B.

²⁹² BOA, **HAT**, nr. 593/29059; BOA, **HAT**, nr. 591/29021.

Sofya'da inşa edilmesi planlanan kışla ile ilgili yazışmalar 1821 yılı sonbaharında başlamıştır. 18 Eylül 1821 tarihli belgede, Sofya'da piyadeler ile süvarilerin bulunduğu ve bir kışlaya ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Kışlanın yeri için en uygun arazinin, ucuz olması nedeniyle harap olan hendekler mevkiî olduğunun da altını çizilmektedir.²⁹³

Ancak arşivde 1821 ile 1830 arasında kışla ile ilgili başka belgeye ulaşılamamıştır. Aradan geçen dokuz yılın ardından, 30 Aralık 1830 tarihli bir keşif defterinden kentte bir alay piyade, birer ve ikişer alaylık süvariye yetecek büyüklükte bir kışlanın inşasına karar verildiği anlaşılmaktadır. Yapımı planlanan bu kışlanın Sofya'nın neresinde olduğu belirsizdir, defterde sadece “mümtaz ve munasip bir mevkiye” yapılacağı yazılmıştır.²⁹⁴ Binanın keşfi için mühendis Halil Ağa görevlendirilmiş ve kışlanın planını da çizmiştir. Fakat Hassa Mimarbaşı tarafından incelenen bu plan eski usule benzediği için beğenilmemiş ve yeniden çizilmesine karar verilmiştir.²⁹⁵

Kışla ile ilgili belgeler bu tarihten sonra tekrar kesintiye uğramaktadır. Sofya'ya yapılacak Asâkir-i Mansûre Kışlası'nın 1837 yılında halen inşa edilmediği anlaşılmaktadır. 6 Nisan 1837 tarihli belgede, bazı hadiselerden ötürü Sofya'ya bir alaylık asker gönderildiği ayrıca üç tabur da redif erinin olduğu ancak şehirde askerleri ikamet ettirecek bir kışla olmadığı için askerlerin ahalî hanelerine yerleştirildiği ama bu durumun erlere zahmet ve meşakkat verdiği vurgulanmaktadır.²⁹⁶ Bu nedenle Sofya'nın kenarında bulunan Siyavuş Paşa Hanı'nın yıkılmış olan yerlerinin tamir edilip kışla olarak tahsis edilmesi için izin verilmesi istenmektedir. Ayrıca kentin önüne, arkasına ve yanına birer taburluk kışla inşa olunursa, şehrin kale gibi korunaklı olacağı bildirilmektedir. Sofya Mutesellimi

²⁹³ BOA, **HAT**, nr. 593/29059.

²⁹⁴ BOA, **C.AS.**, nr. 498/20806.

²⁹⁵ BOA, **C.AS.**, nr. 498/20806.

²⁹⁶ BOA, **HAT**, nr. 591/29021, BOA, **HAT**, nr. 591/29021-B.

Hüsrev Paşa'nın verdiği bilgiye göre, bu kışlaların inşa masrafına ahalinin de yardım edeceği söylenmektedir.²⁹⁷

Ancak 18 Eylül 1838'de tarihli belge Sofya'da sadece iki adet kışla inşası için “irade-i seniyye” buyrulduğunu bildirmektedir.²⁹⁸ Bu kışlalardan biri Siyavuş Paşa Hanı'nın yeniden düzenlenmesiyle asker ikametine uygun hale gelecektir. Siyavuş Paşa Hanı'nın Kasım 1838'de tamirinin bittiği, fakat diğer kışlanın yapımından vazgeçildiği anlaşılmaktadır.²⁹⁹

Siyavuş Paşa Hanı kentin kenarında bir mahallede bulunan kâgir bir yapıdır ve çatısı ile döşemeleri harap olmasına rağmen, duvarları sağlamdır ve 800 erden ibaret olan bir taburu almaya elverişlidir.³⁰⁰ Kışlanın onarım çalışmaları tamamlandığında bir buçuk hatta iki tabur askeri almaya elverişli hale geldiği ortaya çıkmıştır. Yapılan keşif neticesinde kışlanın 2 yük 34831 kuruş masrafla inşa edildiği hesaplanmıştır. Bu masrafın 1 yük 63080,5 kuruşluk kısmı civar kazalardan ahalinin verdiği paralar ile karşılanmıştır. Tutulan keşif defteri, Abdülhalim Ağa tarafından³⁰¹ “fenn-i mimariyye” uygun bulunmamış ise de kışlanın üç kat olduğu ve zirai 79 kuruş fiyat ile vücuda geldiği hesaplanarak, bu rakam uygun görülmüştür.³⁰²

c. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

Sofya'da, kentin kenarındaki mahallerden birinde, Siyavuş Paşa Camii'sinin karşısında yer alan Siyavuş Paşa Hanı tamir edilerek kışlaya dönüştürülmüştür. Yukarıda da belirtildiği gibi, yapının diğer kışlaların keşif defterlerine benzer bir keşif defteri bulunmamaktadır. İstanbul'da Hassa Mimarbaşı tarafından incelendiği düşünülen defter, keşif defteri açısından kurallara uygun görülmemiştir. Fakat kışla

²⁹⁷ BOA, **HAT**, nr. 591/29021-B.

²⁹⁸ BOA, **HAT**, nr. 1249/48358.

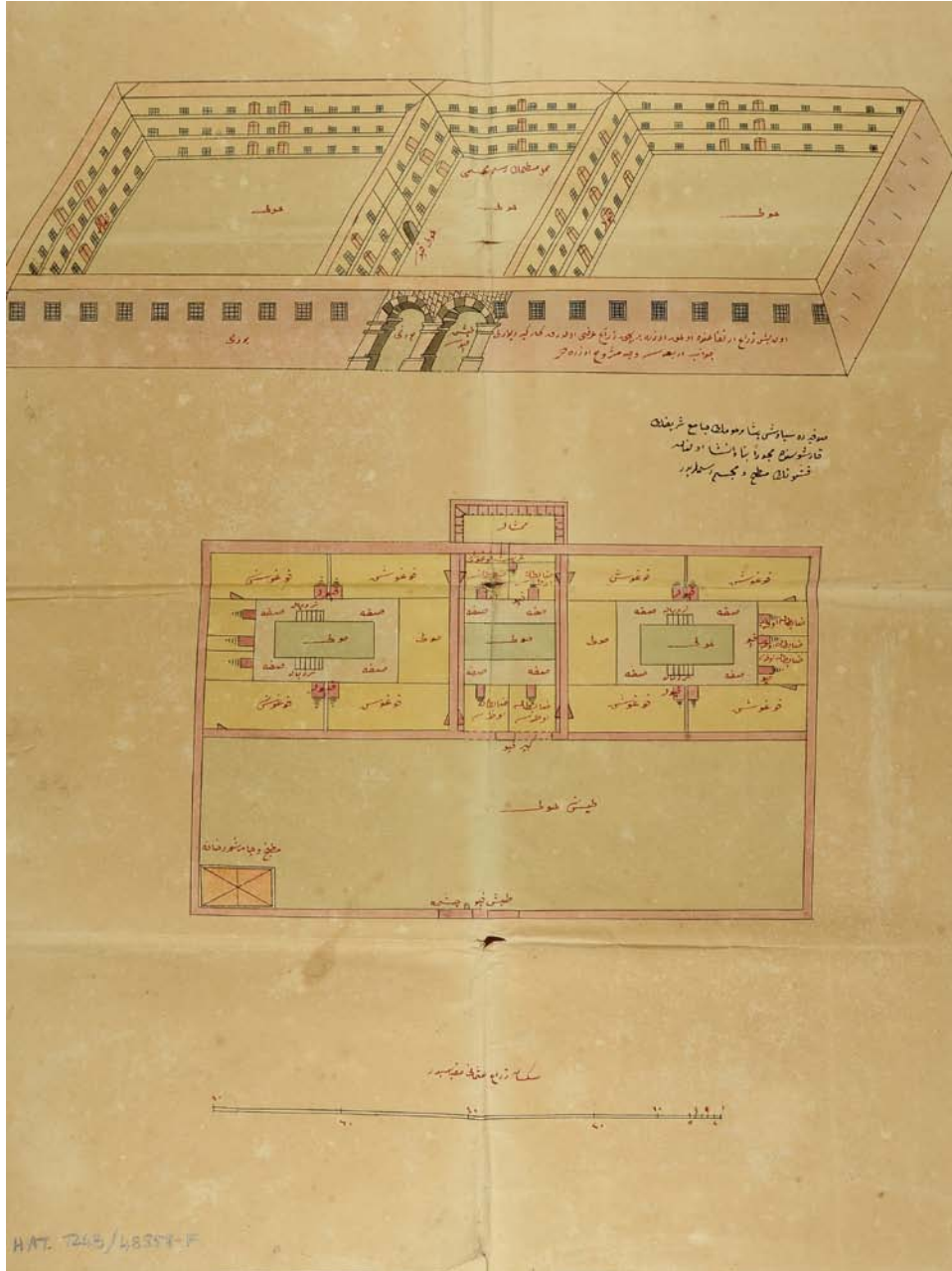
²⁹⁹ BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-H.

³⁰⁰ BOA, **HAT**, nr. 591/29021-B.

³⁰¹ Hassa Başmimarın es-Seyyid Abdülhalim Ağa olduğu düşünülmektedir.

³⁰² BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-H.

masrafının akla yatkın bulunması ve Sofya'nın uzak olması nedeniyle tekrar keşfine karar verilmemiş görünmektedir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, yapı Sofya'da çizilip İstanbul'a gönderilen resmine bakarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle kışlanın son halinin resimdeki biçimi olduğunu düşünmek akla yatkın görünmektedir.

Resim 31 Sofya Kışlası'nın planı,³⁰³

³⁰³ BOA, HAT, nr. 1249/48358-F

Yapının ön tarafında etrafı duvarlarla çevirili, resimde “dış avlu” olarak adlandırılmış avlu yer alır. Avluya, yanyana yer alan yuvarlak kemerli iki kapıyla girilmektedir. Avlunun sol alt köşesinde çamaşırhane ve mutfak binaları ile kapının girişinde çeşme yer almaktadır.

Enine dikdörtgen planlı yapı üç katlıdır. Kışlanın ön cephesinde binaya girişi sağlayan “kebir kapı” yer alır. “Kebir kapının” üzerindeki mekânlar zabitan odalarıdır. Diğer cephelerde kapı bulunmamaktadır. İç avlu üç bölümlüdür. “Kebir kapının” sağ ve sol yanında koğuşların pencere dizileri sıralanmaktadır.

İç avluya girildiğinde, sağdaki bölüme üç kat halinde karşılıklı olarak askeri koğuşlar, sağ kanada ise zabitan odaları yerleştirilmiştir. Orta avlu girişle aynı eksendedir. Bu bölümde merkezi bir sofa etrafında zabitan odaları, arkada çıkıntı yapan bağımsız bir avlunun çevresinde de tuvaletler yer alır. Soldaki avlunun çevresindeki yapılaşma, simetrik konumdaki sağ avludakini tekrarlar. Yapıda her katta 8 koğuş olmak üzere- toplam 24 koğuş, aynı şekilde her katta 7 tane olmak üzere, toplam 21 adet zabitan odası vardır. Yapının koğuş ve odaları koridorlara açılmaktadır.³⁰⁴ Kışlanın ön cephesi tek sıra pencere dizisi ile hareketlendirilmiştir. Binanın diğer cephelerinde ise üç sıra pencere dizisi göze çarpar.

5. Varna Kışlası

a. Konum

Varna, Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında Varna Körfezi'nin kuzeyindedir. Dobruca Platosu'nun eteklerine kurulmuş olan kent, Balkan Yarımadası'nın Karadeniz kıyısındaki önemli limanlardan bir tanesidir.³⁰⁵ II. Murad tarafından

³⁰⁴ BOA, HAT, nr. 600/29350-A.

³⁰⁵ AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, “Varna”, XXI, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1987, s.572.

Haçlı ordusunun yenilgiye uğratıldığı 1444 Varna Savaşı ile tamamen Osmanlı idaresine girmiştir. Özellikle 18 ve 19. yüzyıllarda Osmanlı-Rus savaşlarına sahne olan şehir, defalarca Ruslar tarafından bombalanmış ve hatta istila edilmiştir. Varna şehri, 1877–78 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda tamamen Osmanlı idaresinden çıkmıştır.

b. Kışlanın İnşa Süreci

Varna bir kale-şehirdir. Kenti şekillendiren Varna Kalesi Osmanlı döneminde defalarca onarım geçirmiştir. II. Mahmud döneminde yapılan geniş çaplı onarımlardan bir tanesi 1820 yılı sonlarında tamamlanmış, bu yenileme sırasında kalede “metin ve müstâhkem” olarak 16 tabya, 138 top mazgalı, piyade seğirdimleri ve tüfek mazgalları inşa edilmiştir. Kaleye ayrıca 7 tane “kebir kapı”, büyük bir cephaneye, zahire ambarları, muhafaza duvarları ve sel bentleri yapılmıştır.³⁰⁶ Şehrin “kalbi” olan kale aynı zamanda daha sonraki yıllarda inşa edilecek olan kışla yapısı açısından da belirleyici olmuştur.

Varna'ya inşa edilmesi planlanan kışla ile ilgili yazışmalar 1831 yılında başlamıştır.¹⁰ Haziran 1831 tarihli belgede, Varna'da ikamet etmesi “ehemm ü elzem” olan bir alay Asâkir-î Mansûre askeri için kışla binası inşa edilmesi gerektiği belirtilmektedir.³⁰⁷ Gerekli değerlendirilmelerin yapılması için Varna Muhafızı Hasan Efendi, halife Derviş Ağa ve bina emini Şakir Efendi görevlendirilmiştir.³⁰⁸

Askerlerin barınması amacıyla Varna Kalesi içinde dört adet birer taburluk kışla yapılması düşünülmüştür. Ancak kale içine dört tane bina yapmaya elverişli mahal bulunamamış, bunun üzerine kışla binalarından ikisinin kale içi, diğer ikisinin ise kale dışına inşası uygun görülmüştür. Kale dâhilindeki yapıların birinin Muhafız

³⁰⁶ BOA, **HAT**, nr. 601/29358-A.

³⁰⁷ BOA, **HAT**, nr. 594/29108.

³⁰⁸ BOA, **HAT**, nr. 599/29333-J; BOA, **HAT**, nr. 594/29108.

Konağı'nın yerine, diğerinin Franka Kapısı adlı bölgeye, kale haricindekilerin ise Küçükalioglu çeşmesi yakınlarındaki Çifte Cevizli taraflarına inşası meselesi gündeme gelmiştir. Fakat sonradan yapılan değerlendirmeler neticesinde Çifte Cevizli Mahallesi'ne kışla yapımından vazgeçilmiştir.

Kışlanın Çifte Cevizli Mahallesi'ne yapılmasının sakıncaları belgelerde açıklanmıştır. Buna göre bölgenin havasının kötülüğü, mahallenin Hristiyan mahallesi olması, deniz kenarında bulunduğu için muharebe sırasında denizden gelecek her türlü tehdide açık oluşu ve kale içindeki kışlaya olan uzaklığı konum olarak kışla inşasına müsait bir mevki olmamasının nedenleridir.³⁰⁹

Kale içine dört tane kışla yapılacak yer bulunamayınca, Muhafız Konağı ve Franka Kapısı civarına yapılan iki kışlanın tek kat değil, iki kat olarak inşasına karar verilmiştir. Böylece her bir binada iki taburdan toplam dört taburluk asker için barınma ihtiyacını karşılamak mümkün görünmektedir.³¹⁰ Kışlaların kale dâhilinde ikişer katlı yaptırılmasına karar verilmesinden sonra inşaatın süratle bitirilmesi için civar kasabalardan, neccâr, dülger ve amele ihtiyacının giderilmesi, ayrıca inşaat için gerekli olan malzeme alımına başlanması gerektiği belirtilmiştir.³¹¹

Varna Kalesi'ndeki kışla inşasının bir kısmının Ağustos 1832'de tamamlandığı anlaşılmaktadır. Kale kışla ile birlikte palanka ve tabya inşalarına da başlanmıştır. Belgelere göre kalenin deniz tarafına bakan bölümüne kantarlık kebir topları koymak için üç adet tabya, arka tarafına ise altı adet palanka yapılmıştır.³¹² Ancak 22 Ağustos 1832'de yazılan belgede kışlanın inşa edilen kısmının dikkatsiz ve özensiz bir biçimde yapıldığı için duvarlarında “metânet ve resânet” olmadığı, bu nedenle yapının bir duvarının daha inşaat süreci bitmeden kaydığı belirtilmektedir. Kışla binasının çatı ve duvarları dayanıksız olduğu için, yapının askerin ikamet

³⁰⁹ BOA, **HAT**, nr. 599/29333-J; BOA, **HAT**, nr. 596/29262.

³¹⁰ BOA, **HAT**, nr. 596/29262.

³¹¹ BOA, **C.AS.**, nr. 600/25314.

³¹² BOA, **HAT**, nr. 594/29131.

etmesine uygun olmadığı anlaşılmıştır.³¹³ Varna Kalesi'ndeki kışlanın tamamlanmasının 1835 yılı başlarını bulduğu ve defalarca keşiften geçirildiği yapı için tutulan keşif defterlerinden anlaşılmaktadır. 11 Ocak 1835 tarihli ikinci keşif defterine göre yapının bina emini Mirahûr Mehmed Ağa'dır. Belgede altı çizilen diğer bir nokta ise Bina emini Mehmed Ağa, Varna Kalesi istihkâm sorumlusu Miralay Halil Bey ve kışla yapımında görevlendirilen mimar halifelerinin Varna'dan İstanbul'a gelmeleridir. Varna'dan gelen ekip, Hassa Baş Mimarı es-Seyyid Abdülhalim Ağa'nin evinde İstanbul'dan bazı neccar kalfaları ve halifelerle birlikte Varna Kalesi istihkâmı için yapılan tabya, palanka, kışla ve sair binalar hususunu müzakere etmiştir.³¹⁴

b. Kışlanın Planı ve Mimari Özellikleri

Varna Kışlası'nın detaylı planına ulaşamamıştır. Yapının mimarisi hakkında bilgi verecek tek görsel malzeme, hangi tarihte çizildiği tam olarak belirlemeyen Varna Kalesi planıdır. Kale planının II. Mahmud devri veya daha sonraki bir tarihte çizilmiş olduğu Asâkîr-i Mansûre Kışlası'nın yerinin gösterilmesinden anlaşılmaktadır.

Varna Kalesi planında belirtilen kışla yapısı ve ulaşılan keşif defterleri bir araya getirilip değerlendirildiği zaman, kışlanın II. Mahmud devrinde yapımı sürdürülen kışla olduğu akla yatkın görünmektedir. İlk olarak altı çizilmesi gereken nokta şudur: II. Mahmud sonrasında Varna'da yeni bir kışla inşasıyla ilgili belgeye rastlanmamıştır. İkincisi, 1835 yılı ikinci keşif defterinde yer alan ve kışla yapısını tarif eden ifadeler, Varna Kalesi planında gösterilen kışla ile örtüşmektedir.

³¹³ BOA, **HAT**, nr. 601/29360-A.

³¹⁴ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16412.

Resim 32 Varna Kalesi planı³¹⁵

Belgelerde iki adet kışla yapılmasından söz edilmekte, fakat kışlanın enine dikdörtgen planda gelişen iki avlulu şekilde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1835 tarihli keşif defterinde de iki farklı binadan değil, tek bir yapı grubundan bahsedilmektedir. Gerek elimize ulaşan plan gerekse keşif defteri göz önüne alındığında, Varna Kışlası'nın enine dikdörtgen planda gelişen iki avlulu bir yapı olduğu açıktır. Defterde, kışlanın şirvan ilave olunarak iki katlı yapıldığı yazmaktadır. Ayrıca, yapının her biri tarihli, tezhipli, tuğralı ve çifte kanatlı dört adet “kebir kapısının” olduğu, dört köşesinde kulelerin bulunduğu belirtilmektedir.³¹⁶ 16 koğuşlu olan kışlada abdesthaneli müstakil zabıt daireleri de mevcuttur. Yapıda mutfak, kiler, çamaşırhane ve helâlar vardır.³¹⁷ Kışlanın sonraki yıllara ait olan bir görsel belgesine rastlanmamıştır.

³¹⁵ BOA, **Plan ve Kroki Koleksiyonu**, Plan, 24.

³¹⁶ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16412.

³¹⁷ BOA, **D.BŞM. BNE. d.**, nr. 16412.

III. AVRUPA İMPARATORLUKLARINDAN İNGİLTERE VE FRANSA'DA KİŞLALARININ MİMARİ TARİHİ: PARALEL BİR BAKIŞ

Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü Avrupa'da düzenli ordunun sonunu getirmiş; Roma lejyonlarının uyguladığı savaş organizasyonu, teknolojisi ve tekniği ortadan kalkmıştır. Düzenli ordunun yok olmasıyla birlikte askerlerin ikamet ettiği kışla yapılanmaları da tarihe gömülmüş; Ortaçağ boyunca, Avrupa'da feodal yöneticiler etrafında şekillenen yapılar, düzenli orduyu ikamet ve istihdam ettirecek ekonomik güce sahip olmamışlardır.

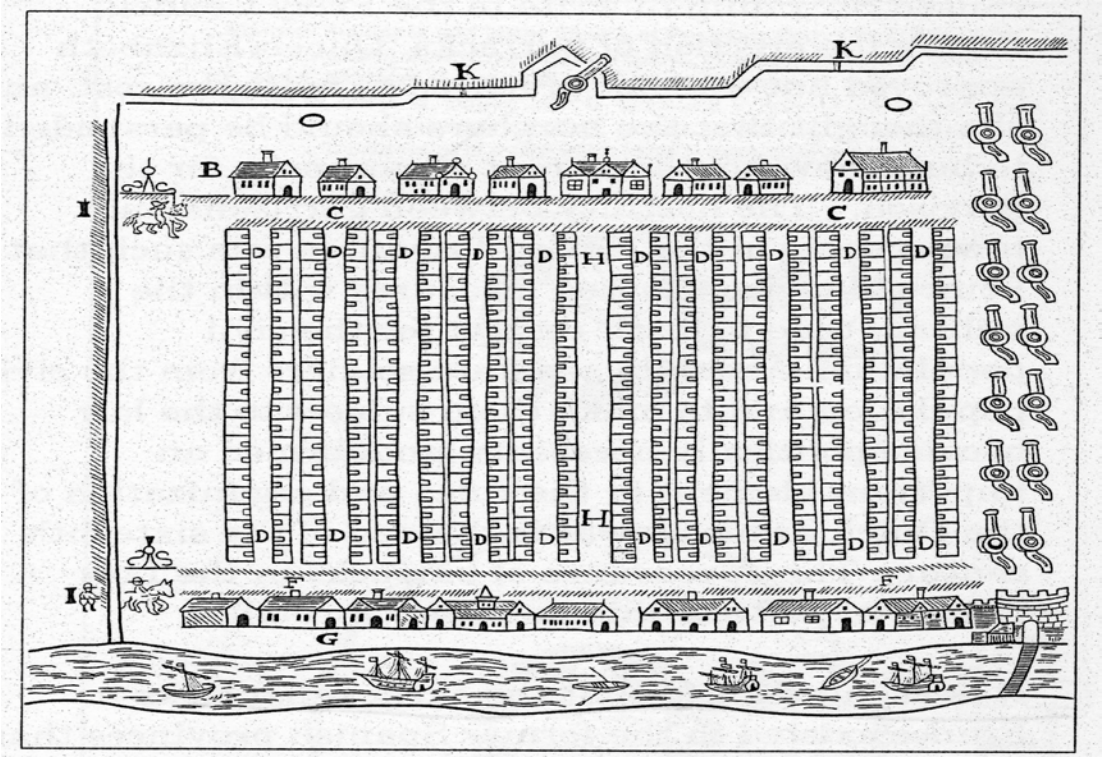
Avrupa'daki çok parçalı siyasi harita, askere alma ve erlerin barındırılma biçimini de değiştirmiş; askerler sadece savaş zamanı paralı olarak işe alınan "disiplinsiz insan güruhundan" ibaret topluluklar haline gelmiştir.¹ Bu nedenle daha düzenli birliklerin ve garnizonların kurulmaya başlaması 15. yüzyılı bulmuş; Ortaçağ kapanırken ateşli silahların ortaya çıkışı, teknolojik gelişmeler ve ulusal kimlik bilincinin giderek artması; ülkelerin orduya olan ihtiyacını da farklı yönde değiştirerek düzenli bir ordu kurma gereksinimi doğurmuştur.² Avrupa'da mutlak monarşiye geçiş başladıkça, düzenli ordular oluşturulmuş ve bu noktada askerlerin barınma ihtiyacının nasıl karşılanacağı konusunda farklı çözümler üretilmeye başlanmıştır.

İlk kışla yapıları, sefere çıkan ordunun savaş alanında kurduğu kampın yerleşim düzeni örnek alınarak tasarlanmıştır. Bu yerleşime göre her alay (*regiment*) bir bölük oluşturacak biçimde aralarında sokaklar bırakılarak konumlandırılmış, her bölük için iki sıralı 20 baraka inşa edilmiştir. Dikdörtgen şeklinde kurulan kamp yerleşiminin üst tarafında bulunan evler subay ve komutanlara tahsis edilmiş; alt sıradaki mekânlar ise depo ve mutfak olarak kullanılmıştır.³

¹ Ortaçağ'da Avrupa'nın askeri organizasyon olarak çok gerilerde olduğu meselesi tartışmaya açık bir konudur. Detaylı bilgi için bkz: Geoffrey Parker, **The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West 1500-1800**, England, Cambridge University Press, 1988.

² James Douet, **British Barracks 1600-1914**, Stationary Office, United Kingdom, 1998, s.2.

³ James Douet, **British Barracks 1600-1914**, Stationary Office, United Kingdom, 1998, s.3.

Resim 33 Ordunun seferde kurduğu kampın planı⁴

Ordunun sefere çıktığı zaman oluşturduğu bu yerleşim sisteminin kışla planına uyarlanması, İspanya'nın Hollanda'da kurduğu garnizonlarla başlamış ve ilk kışla binaları 16. yüzyılın sonunda tuğla ve kereste kullanılarak inşa edilmiştir.⁵ Kışla yerleşkeleri inşa edilmeye başlanmasıyla basit de olsa bir plan tipi ortaya çıkmıştır. Bu plana göre kışlalar yan yana odaların olduğu iki katlı binalar olarak yapılmış ve seferdeki yerleşim düzeninde yangın çıkmasını önlemek için barakaların dışında olan mutfaklar, yeni inşa edilen kışlalarda odaların içine taşınmıştır. Bundan dolayı erlerin kaldığı odalara, yemek yapmak ve ısınmak için şömineler konmuştur.⁶ Elbette ki, askeri teşkilatın kurum kimliği oturdukça ve teknolojik gelişmeler yeni bazı ihtiyaçları doğurdukça, kışla binalarının mimari örgütlenmesinde de değişimler olmuş, fakat 19. yüzyılın sonuna kadar belirli bir plan tipi uygulamasına gidilememiştir.

⁴ James Douet, **a.g.e.**, s.3.

⁵ James Douet, **a.g.e.**, s.3.

⁶ James Douet, **a.g.e.**, s.5.

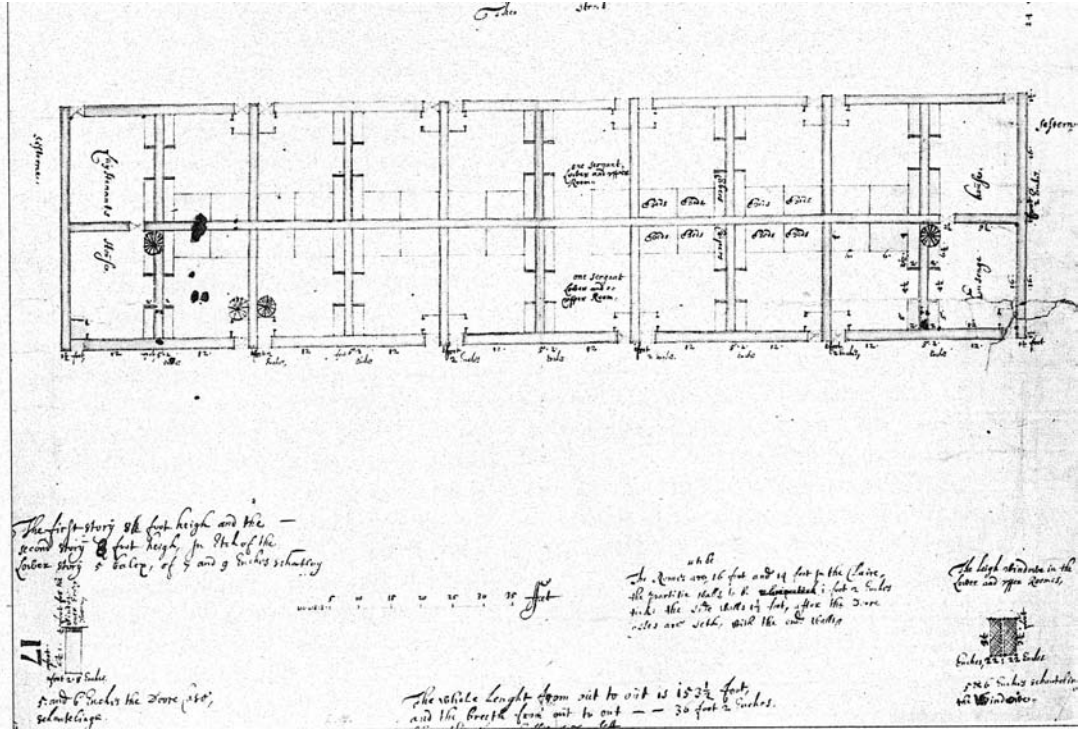
A. İngiliz Kışlalarının Mimari Örgütlenmesi

İngiltere 16. yüzyılın başlarına kadar sürekli ve düzenli bir ordu kurmamış, sadece deniz aşırı seferlerde toplanan ve sefer sona erince dağılan bir sistemi benimsemiştir. Ülkenin içinde görevli olan askerler ise ya Tower of London, Plymouth Fort ve Edinburg Kalesi gibi kalelerde ikamet ettirilmiş veya gelenek olduğu üzere kasabalardaki ev, han ve odalara yerleştirilmiştir. Bu nedendir ki, İngiltere 16. yüzyılın sonuna kadar büyük ve bağımsız kışla binalarının inşası konusunda herhangi bir adım atmamıştır.

16. yüzyılın sonuna doğru modern ordu kurulunca, kalelerin içine kışla tarzında, erlerin ikamet etmesi için binalar yapılmaya başlanmış, İngilizce’de kışla (*barrack*) kelimesi ilk kez 1670’de, Tower of London’ın içine yapılan "İrlanda Kışlalarında" (*Irish Barracks*) kullanılmıştır.

İngiltere’de kışlaların mimari örgütlenmesi konusundaki ilk uygulamalar 1661–1685 yılları arasında başlamış; kışlanın büyüklüğünü belirleyecek temel birim altmış veya daha fazlaca erden oluşan bölük olarak belirlenmiştir. Kışla binaları yan yana odalardan oluşan, her oda da dört erin yatması için iki yatağın olduğu, ısınma ile yemek pişirme ihtiyaçları içinse şöminelerin yerleştirildiği yapılardır. Dönemin kışla anlayışını en iyi ortaya koyan yapı, 1679’da Portsmouth’da inşa edilen kışladır.⁷

⁷ James Douet, **a.g.e.**, s. 6-10.

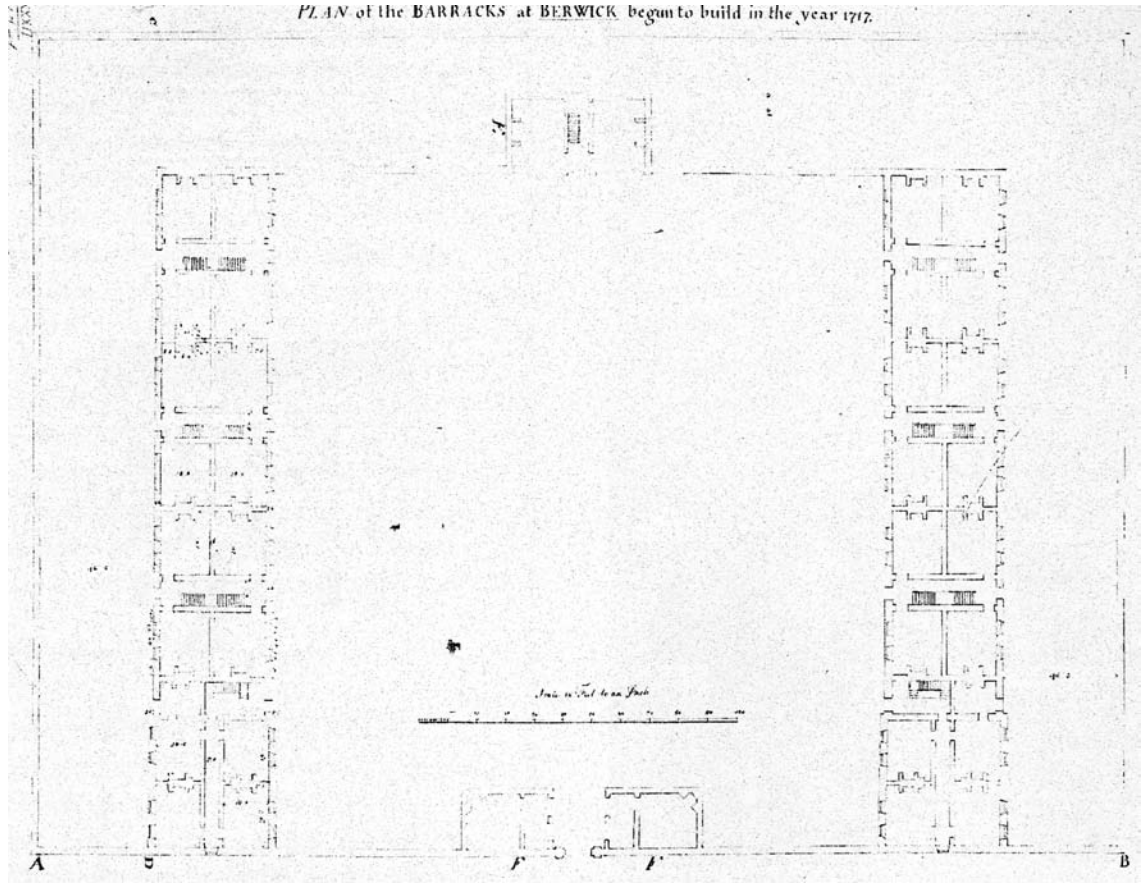

Resim 34 Portsmouth Kışlası'nın planı⁸

Portsmouth'da gibi bazı yapılar, inşa edildi ise de, ülke genelinde bağımsız kışla binaları hâlâ çok nadirdi. İngiltere ancak 17. yüzyıl sonunda düzenli orduyu mutlak monarşinin vazgeçilmez bir parçası olarak görmeye başladığı zaman kışla inşaatlarına ağırlık vermiştir. Bu bağlamda İskoçya'da Jakoben tehdidi baş gösterip, Fransa'nın İskoçya'daki kışkırtıcı etkisi hissedilince, ülkede bağımsız ve anıtsal kışla yapımına başlanmıştır; 1709'da Dublin Kışlası, 1717'de Berwick-upon-Tweed'deki kışlalar tamamlanmıştır. Bu kışlaların en önemli özelliği, kasabaların dışında, etrafı çevrili bir yapı kompleksi olarak inşa edilmiş olmalarıdır.⁹

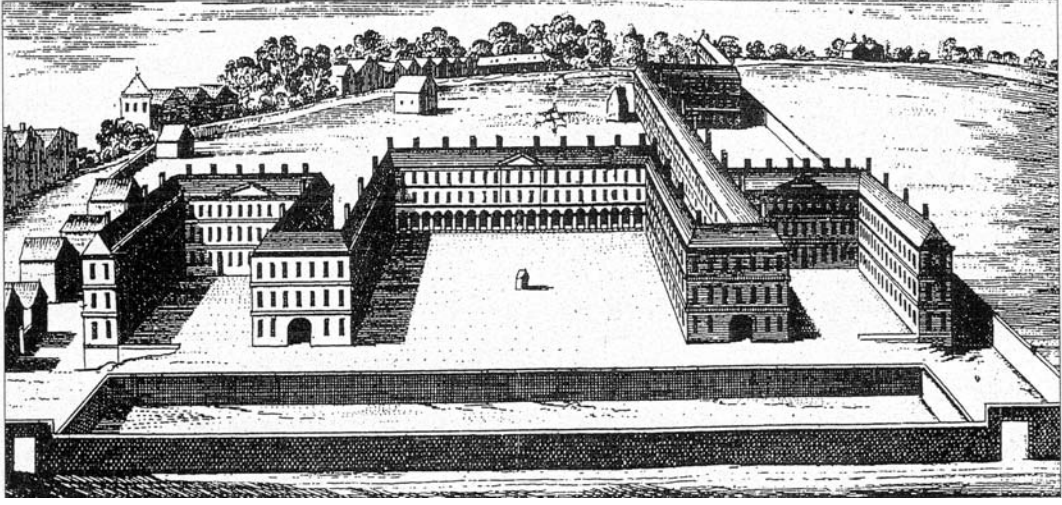
⁸ James Douet, **a.g.e.**, s.10.

⁹ James Douet, **a.g.e.**, s.17-19.

Resim 35 Berwick-upon-Tweed' Kışlası'nın planı¹⁰

¹⁰ James Douet, **a.g.e.**, s.19.

Resim 36 Dublin Kışlası'nın planı¹¹

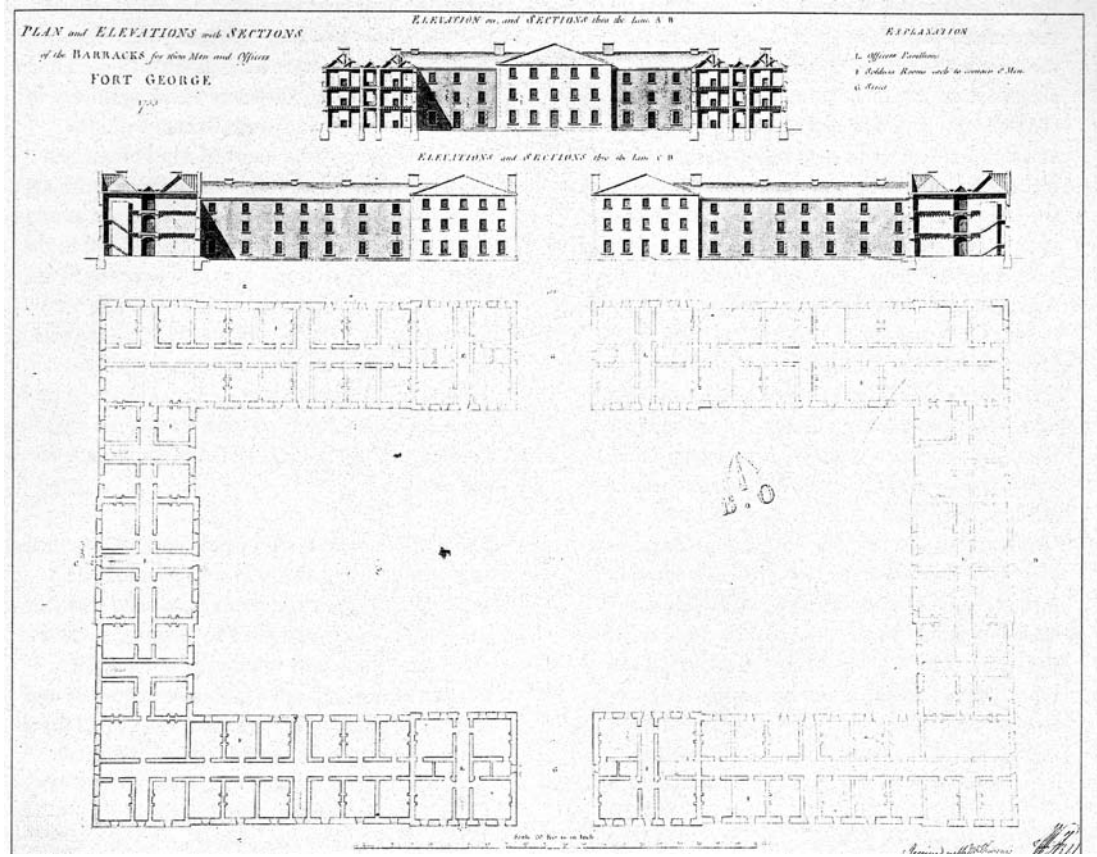
18. yüzyılın başında İngilizler İskoçya'ya pek çok garnizon ve kale yaptılarsa da, bunlar ordunun ikamet ettirilmesine yetmemiş; ayrıca Fransızlarla yapılan savaş da sona ermemiştir. Bu nedenle özellikle İskoçya'da varlığını kanıtlamak isteyen İngiltere, kuzeyde Fort George'u inşa etmiştir.¹² Fort George'un tamamlanması hem bölgedeki Jakoben tehdidini bitirmiş, hem de İskoçların Fransa destekli ayaklanmalarını engellemiştir.

Fort George, "U" şeklindeki iki bloktan meydana gelen dikdörtgen bir plan sergiler. Her bloğun sonunda ve ortasında yer alan üçgen alınlıklı mekânlar subaylara ayrılmıştır. Piyadeler doğudaki blok, topçular ise batıdaki blokta ikamet etmişlerdir. İki bloğun karşılıklı olarak "U" şeklinde uzanması ile tören alanı (*parade ground*) ortaya çıkmıştır. Kışlanın ön cephesinde kemerli bir koridor uzanmakta, bu koridorun bir ucunda vali, diğer ucunda ise vali yardımcısının evi yer almaktadır. Kışlanın doğu tarafında silahlar ve mühimmat depoları ile tahıl ambarları, fırın ve irahane bulunmaktadır. İlk inşa edildiği zaman ibadet yeri olmayan yapıya, 1762 yılında bir kilise eklenmiştir.¹³

¹¹ James Douet, **a.g.e.**, s.31.

¹² Iain MacIvor, "Fort George, Inverness-shire, Parts I and II", **Country Life**, England,1976, s. 410-413.

¹³ Iain MacIvor, **a.g.m.**, s. 478–480.

Resim 37 Fort George Kışlası'nın planı¹⁴

İngiltere'de 18. yüzyılın sonuna doğru yapılan en önemli kışlalardan biri tanesi de Kraliyet Topçu Birlikleri için Woolwich'te yaptırılan binadır. İlk planlar çizildiği zaman birbirine bağlanan üç ana binadan oluşan bir yapı olmasına rağmen, daha sonraki yıllarda üç tane daha bina eklenmesi sonucu yan yana altı bölümden oluşan uzun cepheli bir yapı haline gelmiştir. Kışlada askerlerin kaldığı mekânlar, mutfaklar, çamaşırhaneler, depolar, ahırlar ve hastane gibi tüm gerekli birimler yapının arkasına konumlandırılmıştır.¹⁵

İngiltere'de her ne kadar kışlalar inşa ediliyor olsa da, erler halen ağırlıklı olarak geçici kamplarda veya kasabalardaki han ve evlerde ikamet ettirilmekteydi. Ancak bu ikamet sistemi; askerlerin sivil halktan etkilenmesi ve askerlik disiplinini kaybetmeleri gibi iki büyük problemi beraberinde getirmiştir.

¹⁴ James Douet, **a.g.e.**, s.45.

¹⁵ James Douet, **a.g.e.**, s.58–59.

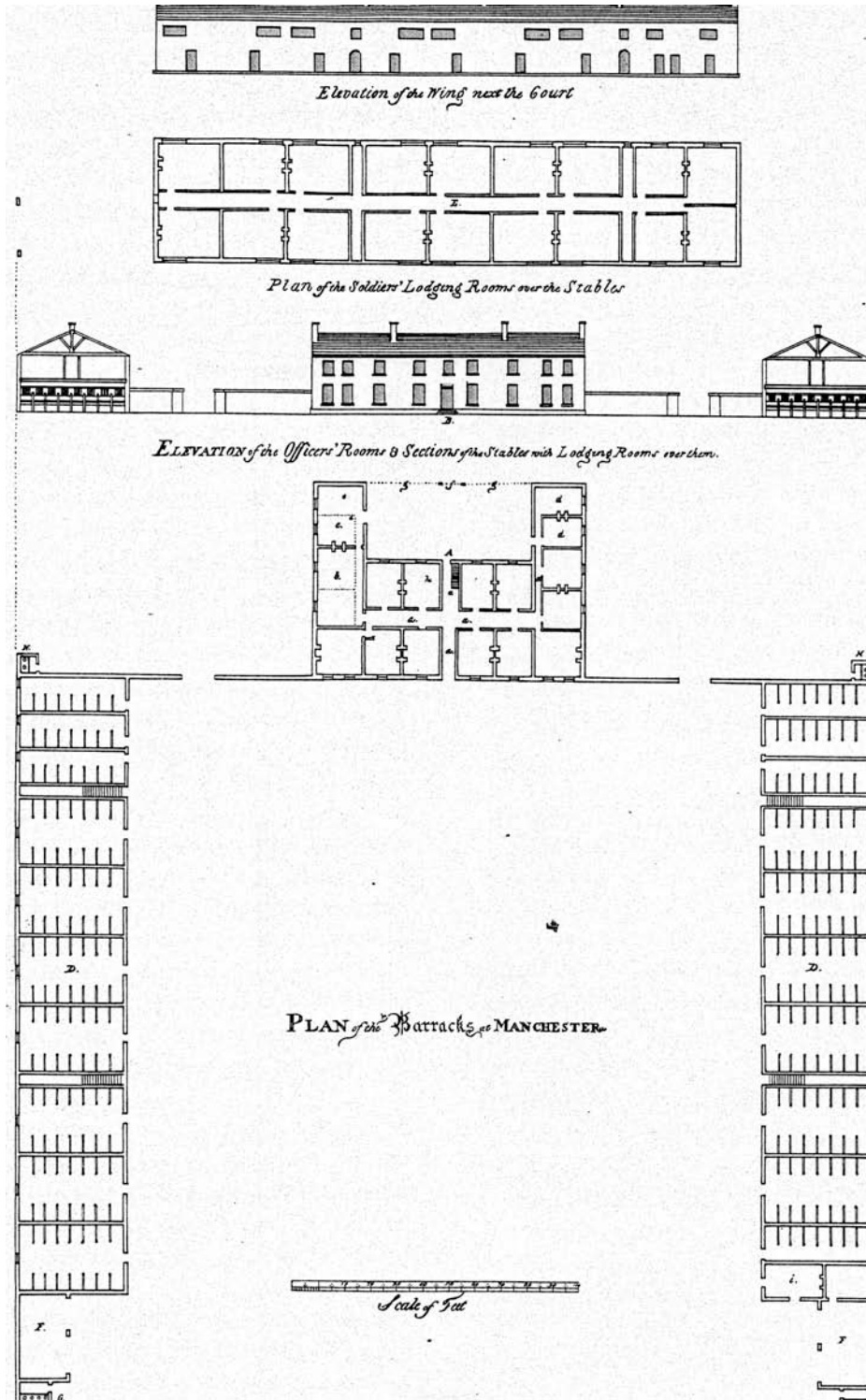
1790'larda Fransız Devriminin "kişi hakları", "özgürlük" ve "eşitlik" söylemleri, İngiltere'de karşılık bulmaya başlayıp, kasabalarda konaklayan askerler; madenci, zanaatkâr ve işçi sınıfıyla birlikte bu fikirlerden etkilenince, askerler giderek kurulu düzene karşı olan çoğunluğun yanında yer almaya başladı. Fransız Devrimi'nin ardından 1792'de kentlerde başlayan ayaklanmalar üzerine III. George kendisine karşı olan kışkırtıcı yazılara ve toplantılara karşı bir bildirge yayınladı. Kralın albaylarından De Lancey'e göre, askerleri devrimsel fikirlerden uzak tutmanın en doğru yolu kışlalara kapatmaktı. İlk yapılan kışlalar süvari birliklerine tahsis edilmiştir. Süvari sınıfının diğerlerine göre öne çıkmasının nedeni, yüksek manevra kabiliyetleri sebebiyle ülkede yaşanacak herhangi bir ayaklanma veya protestoyu bastırmak için çabucak harekete geçebilecek olmasıdır.

Kışlaların inşası görevi Albay Oliver De Lancey'e verilmiş, De Lancey, Manchester, Norwich ve Coventry'de kışlalar yapmıştır. Ancak, bu kışlaların planı İngiltere'de önceden inşa edilen kışla plan tiplerinden farklı özellikler göstermektedir. Bu yeni plan tipi, etrafı yüksek duvarlarla çevrili ve bir eğitim alanı etrafında şekillenen tek girişi olan içe dönük bir yerleşim düzeni sergilemektedir.¹⁶

Daha önceleri, ana binanın içindeki bölüm veya evlerde kalan subaylar ve üst rütbeli askerler, yeni yapılan bu kışlalarda giriş kapısının etrafında biçimlendirilmiş olan ayrı bir bölümde kalmaktadırlar. Sıradan erlerle, rütbeli subayları kesin bir şekilde birbirinden ayıran bu plan tipi, ordudaki hiyerarşik düzeni vurgulayarak erler üzerinde psikolojik bir etki de yaratmıştır.¹⁷

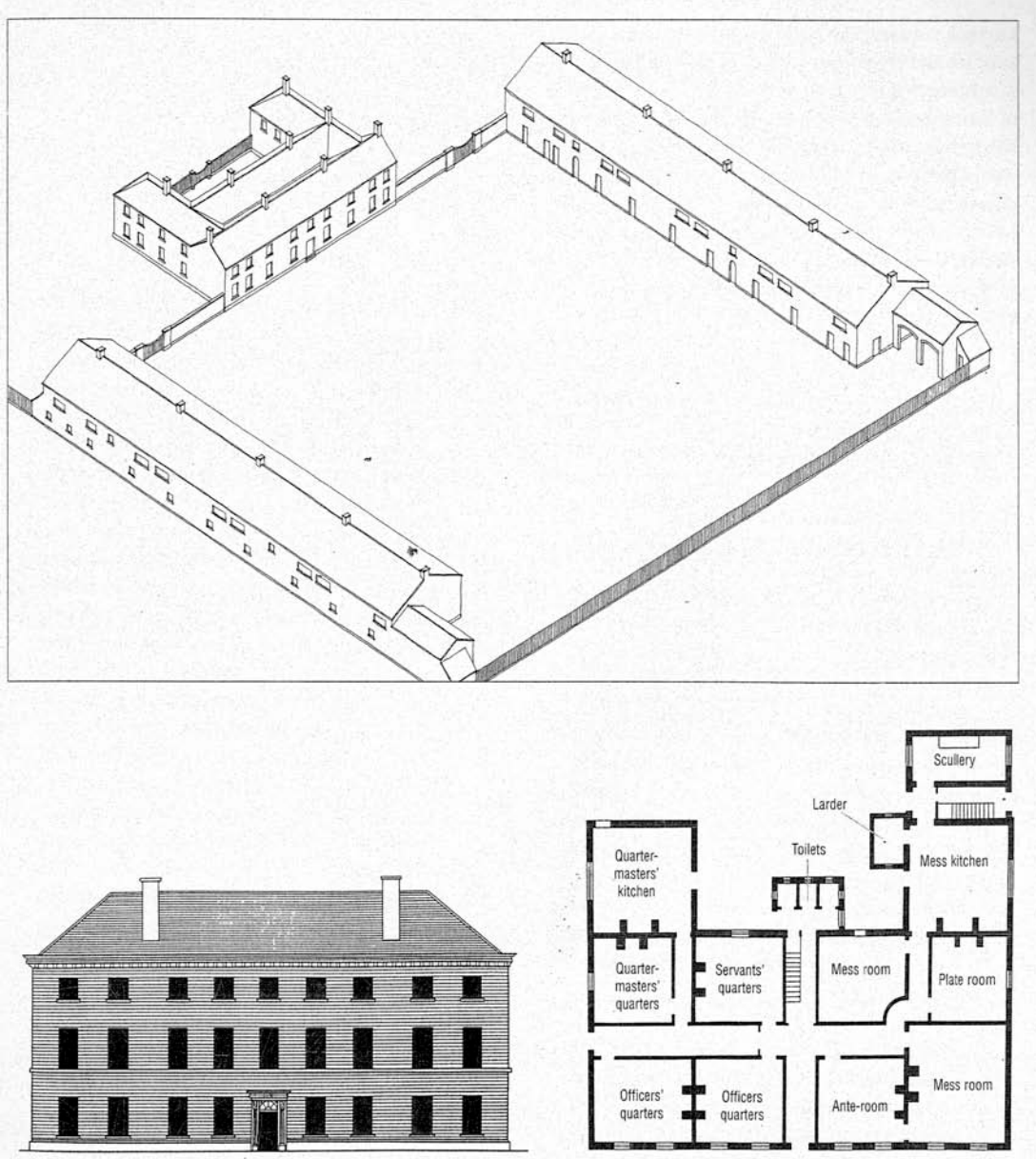
¹⁶ James Douet, **a.g.e.**, s.63.

¹⁷ James Douet, **a.g.e.**, s.63.

Resim 38 Hulme Kışlası'nın planı¹⁸

¹⁸ James Douet, *a.g.e.*, s.64.

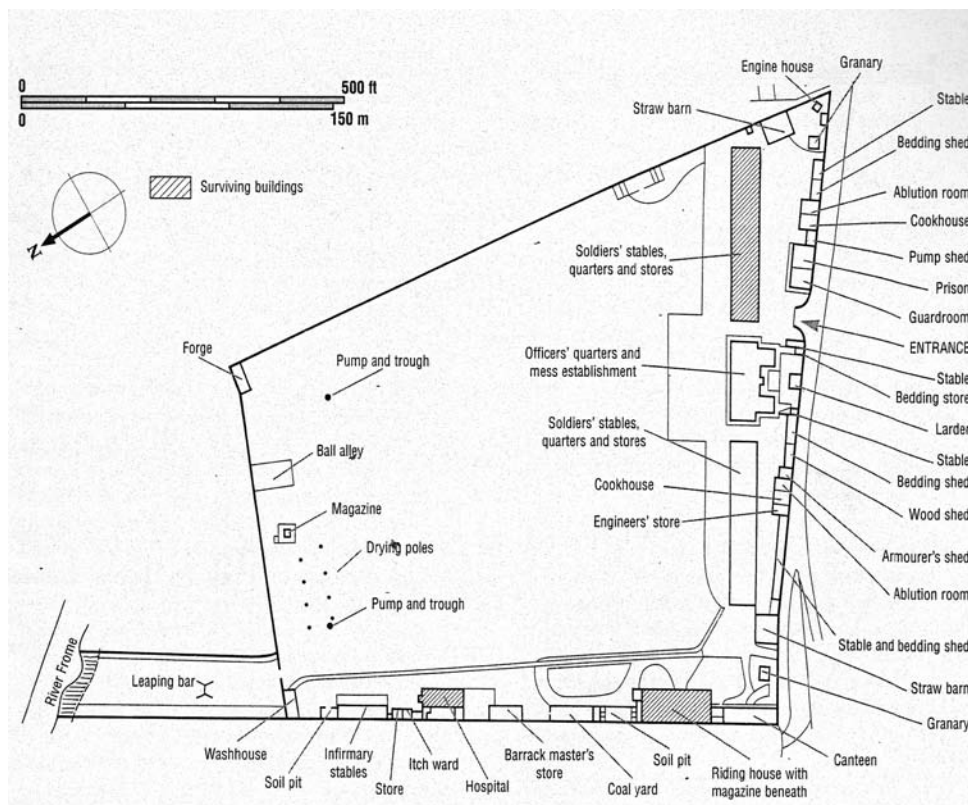

Resim 39 Norwich Süvari Kışlası'nın planı¹⁹

1793 yılının başında Fransa ile girilen savaş, İngiltere'nin kışla inşa programına hız vermesine neden olmuştur. Gerek çok sayıda askerin ikamet ettirilmesi, gerekse şimdiye kadar olan tüm İngiltere-Fransa savaşlarından daha uzun soluklu ve geniş kapsamlı bir mücadelenin başlaması; İngiltere'yi derhal önlemler almaya itmiştir.

¹⁹ James Douet, **a.g.e.**, s.65.

Şimdiye kadar yürütülen kışla programı ağırlıklı olarak Kuzey ve Kuzey Batı bölgelerini kapsamış, ancak Fransa'ya yakın kıyılar olan güney ve doğu kesimlere kışla yatırımı yapılmamıştır. Bu nedenle Fransa'nın çıkarma yapabileceği düşünülen kasabalar aniden bir imar çalışmasına sahne olmuştur. İngiltere'nin DeLancey aracılığıyla yürüttüğü kışla inşa programında savaş öncesi dönemin kütleli ve taş malzeme ile yapılan kışla yerleşkelerine Edinburg, York ve iç kesimlerdeki birkaç yapı hariç çok fazla rastlanmaz.²⁰

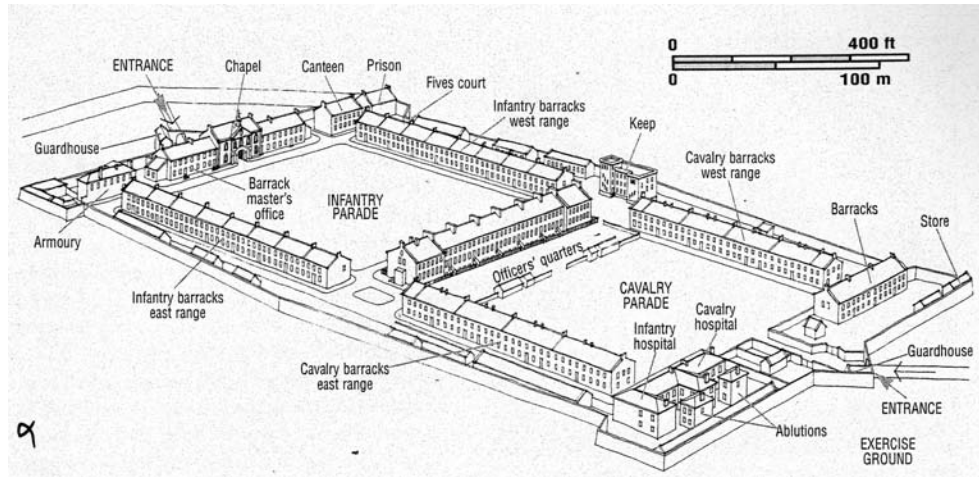

Resim 40 Marabout Süvari Kışlası'nın planı²¹

1793–1804 arasında İngiltere'nin Fransa sahilleri çabuk inşa edilen ahşap yapılarla dolmuştur. Ancak Fransa tehdidi ortadan kalkınca, yerel ve ulusal şartlar nedeniyle her yanda hızla inşa edilen kışlaların yapımına son verilmiş, özellikle ahşap malzeme kullanımından vazgeçilmiştir. De Lancey'in kışla yerleşim düzeni ise "hatalı bir modelin tekrarından ibaret, aceleye getirilmiş" bir şema olarak eleştirilmiştir.²²

Napolyon sahneden çekildikten sonra, İngilizler kraliyetin korunması ve ülkede iç güvenliğin sağlanması gibi konulara geri dönmüşler, Muhafız Birlikleri Londra'da ve Windsor'daki ikamet ettikleri yerlere, garnizonlar İskoçya'daki kaleler ile sahil şeritlerindeki Berwick-upon-Tweed ve Plymouth gibi kışlalara geri dönmüşlerdir.

Savaş sonrasında, İngiltere'de iç güvenlik sorunu devam etmiş, sivil düzenin sağlanması amacıyla inşa edilen kışla yapılarının köşelerine herhangi bir saldırı sırasında ateş edilmesi amacıyla burçlar eklenmiştir. Diğer bir deyişle, savunma yapmaya elverişli kışlalar inşa edilmeye başlanmıştır.²³

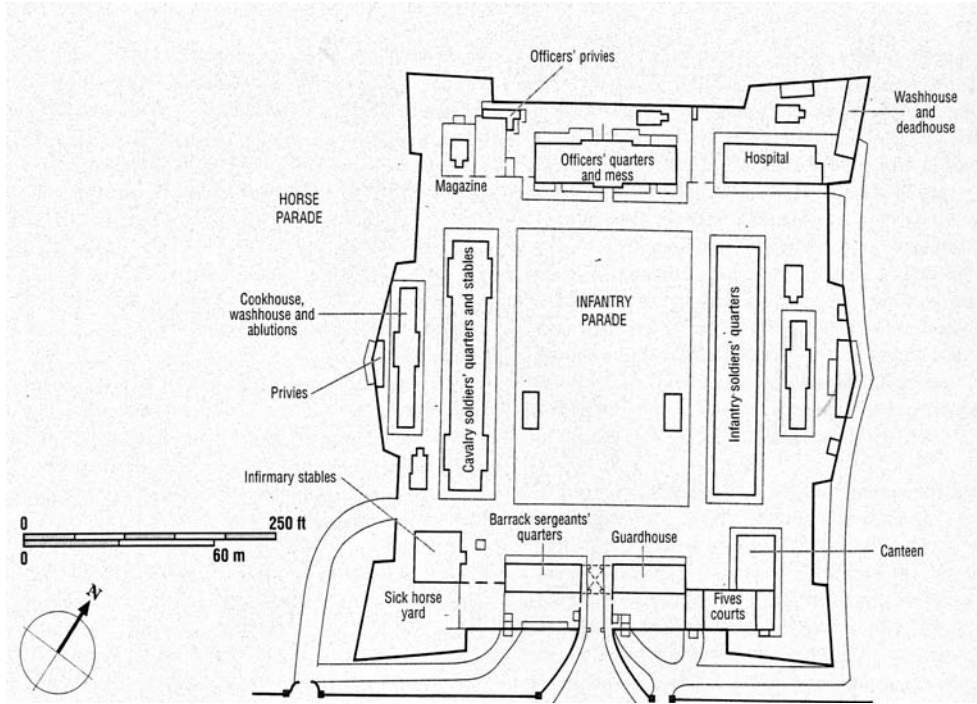

Resim 41 Fulwood Kışlası'nın planı²⁴

²² James Douet, *a.g.e.*, s.94.

²³ James Douet, *a.g.e.*, s.109–114.

²⁴ James Douet, *a.g.e.*, s.115.

Resim 42 Cambridge Piyade Kışlası'nın planı²⁵

Dönemin sorunlarına göre anlık çözümlerle kışla imar projeleri yürüten İngiltere'de 19. yüzyılın ortalarından sonra bile standart bir kışla planından söz etmek mümkün görünmemektedir.

B. Fransız Kışlalarının Mimari Örgütlenmesi

Fransa'da ilk düzenli ordu 15. yüzyılın ilk yarısında kurulmaya başlamış, ancak bu ordunun erlerinin ikamet edeceği kışla yapılarının inşa edilmesi 17. yüzyılı bulmuştur. Bu süreç zarfında Fransız erleri oda, han veya ev gibi mekânlarda barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

Ancak 16.yüzyılda Fransız ordusu sayıca on katlık bir artış göstermiş, ordudaki bu rakamsal artış hem askeri teşkilatın yeniden düzenlenmesi hem de askerlerin

²⁵ James Douet, **a.g.e.**, s.122

uzmanlaşması sonucunu doğurmuştur. Oluşan yeni teşkilat orduda farklı bir disiplin anlayışı ve eğitim gereksinimine yol açınca, XIV. Louis erler için kışla yaşamı oluşturma yoluna gitmiş ve tüm ülkede kışla inşa projelerini desteklemiştir.²⁶

İlk kışlalar, sivil mimari planına göre, burjuva sınıfı tarafından yaptırılmıştır. Burjuva evlerinin planına benzeyen bu binalar, yan yana küçük ev tipi yapılaşmalardan oluşmaktadır. Bu binalarda her katta iki şömineli oda bulunmakta, yemek pişirmek, dinlenmek ve barınmak için bu odalar kullanılmaktadır. Giriş katında yer alan evlerin kapıları sokağa açılmakta, bu kat süvari birliklerinde ahır olarak kullanılmaktadır.²⁷

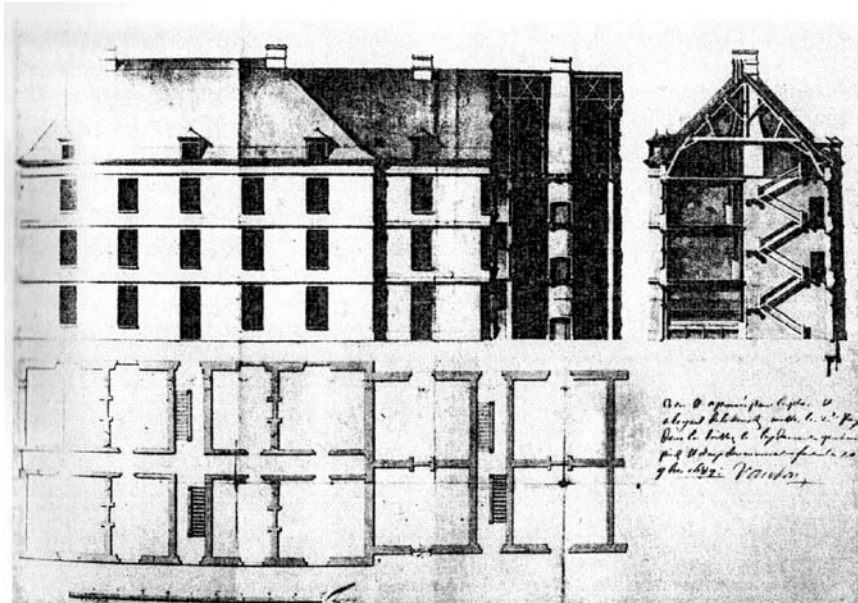
XIV. Louis'nin, 1655 yılında Vauban'ı kışla inşa etmesi için görevlendirmesi, Fransız kışlalarının mimari tarihi de başlatmıştır. Esasen, Vauban'ın geliştirdiği plan tipi de sivil mimariyle büyük benzerlikler taşımaktadır. Bu modele göre, birbirinden bağımsız yan yana dizilen evler büyük bir kışla binası oluşturmaktadır. Her ev dik bir merdivenle dışarıya bağlanmaktadır. Zemin kattaki evler ise penceresiz ve kapıları sokağa açılacak biçimde tasarlanmışlardır. Evler on iki askerin yatacağı şekilde, üç ere iki yatak prensibiyle kurgulanmıştır. Vauban'a göre, kışlaların, manastır veya hastanelerde olduğu gibi insanların bir araya gelmesini sağlayacak olan koridora ihtiyacı yoktur. Koridor hem erlerin disiplinini bozmakta hem de çok sayıda insanın buralarda toplanarak vibrasyonu arttırmasına neden olmakta, bu da binaya zarar vermektedir. Ayrıca koridor binanın çabuk boşaltılması hususunda da bir zorluk oluşturmaktadır.²⁸ 1680–1715 arasında Fransa'daki kale-şehirlere 160 tane Vauban tarzı kışla eklenmiştir. Kaleye eklenen kışla yapıları, kale duvarına paralel, cephesi uzun, iki katlı ve ortası merdivenli yapılardır. Binanın uç kısımlarında birer subay pavilyonu bulunmaktadır. Her evde masa, yatak, silah koymak için bölümler ile yemek yapmak ve ısınmak için şömine mevcuttur.²⁹

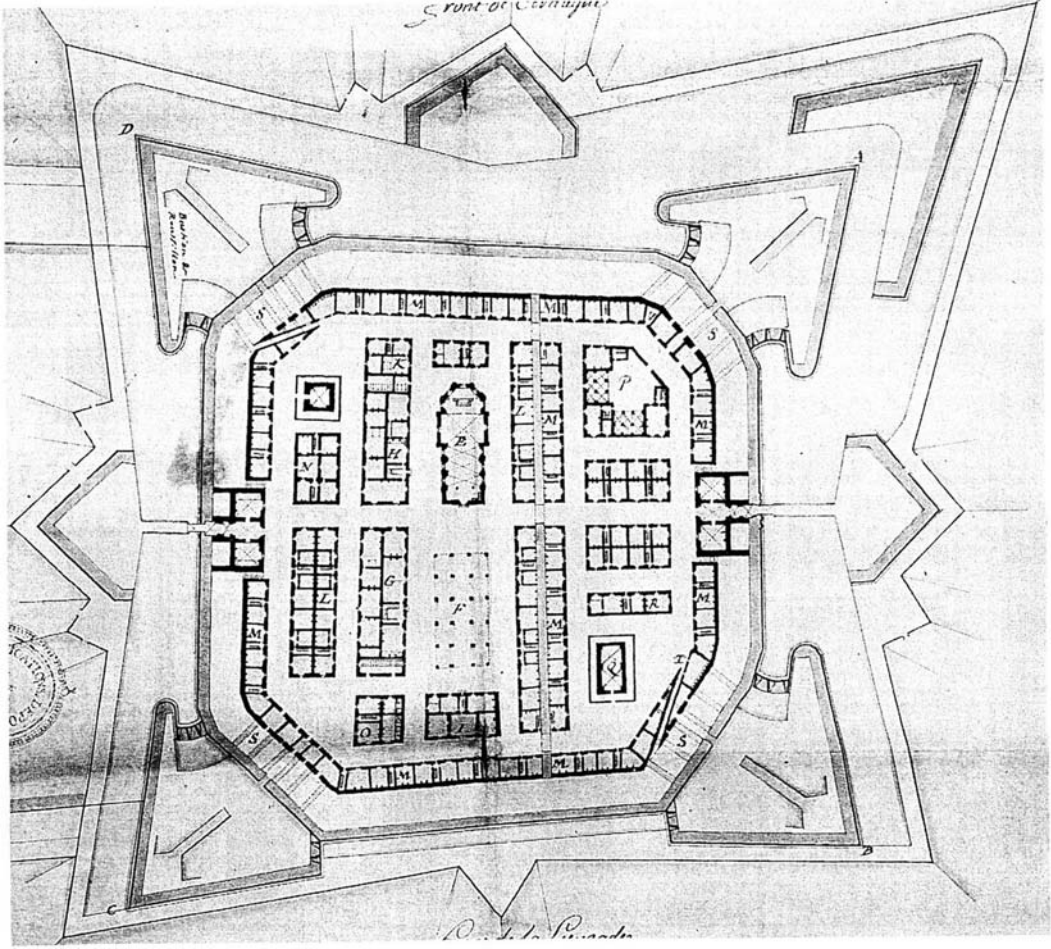
²⁶ François Dallemagne, **Les Casernes Françaises**, Picard, 1990, s.9–13.

²⁷ François Dallemagne, **a.g.e.**, s.29–31.

²⁸ François Dallemagne, **a.g.e.**, s.42–43.

²⁹ François Dallemagne, **a.g.e.**, s. 44–53.

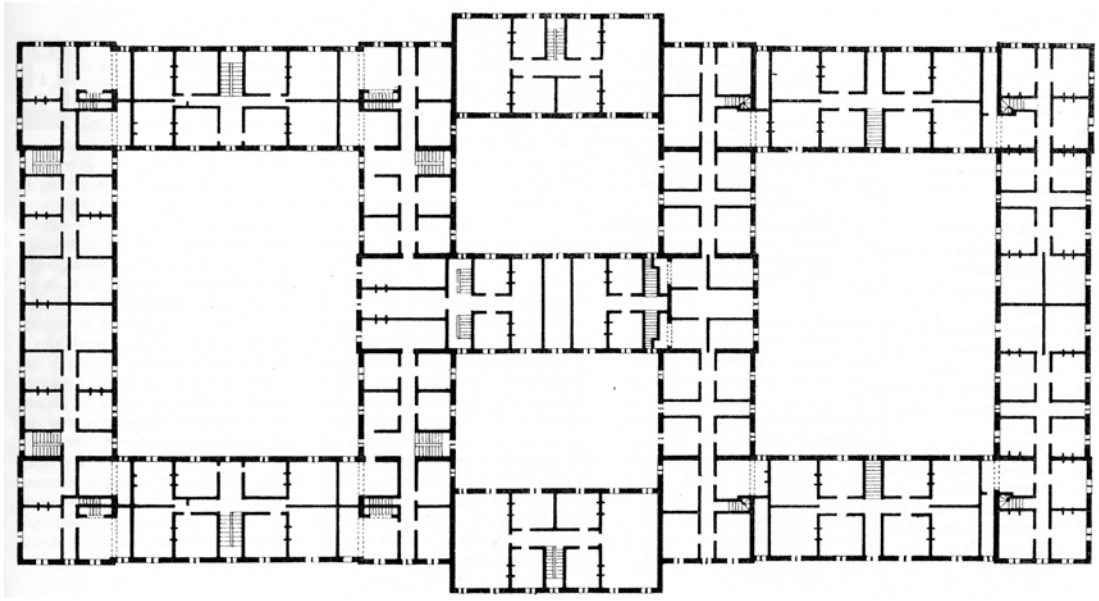
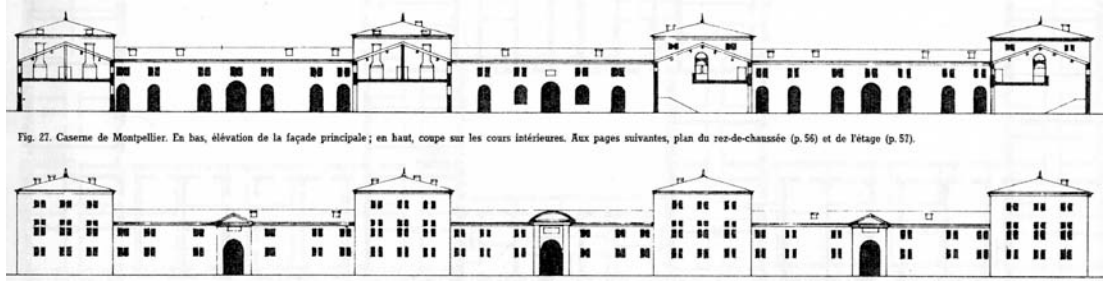

Resim 45 Montlouis Kalesi'nin içinde Vauban tarzı kışlalar³²

Ancak 1695'te Montpellier'de piyade ve süvari için inşa edilen kışla yerleşkesi, Vauban tarzından farklıdır. Çünkü kışla binası kalenin içinden çıkıp, bağımsız bir yapı olarak şehre taşındığı zaman bir avlu etrafında şekillenmeye uygun alana sahip olmuş ve kalenin içine sıkışmış olan dar, uzun binadan farklı bir plan tipine ihtiyaç duyulmuştur. Montpellier'de inşa edilen kışla, avlular etrafında biçimlenen, kare planlı yapılar topluluğundan oluşmaktadır. Bu plan daha az merdivenin kullanıldığı ve er koğuşlarının koridora açıldığı bir anlayışa göre oluşturulmuştur. İki katlı binaların köşelerinde subay *pavillon*'ları yerleştirilmiştir.³³

³² François Dallemagne, *a.g.e.*, s.53.

³³ François Dallemagne, *a.g.e.*, s.55–57.

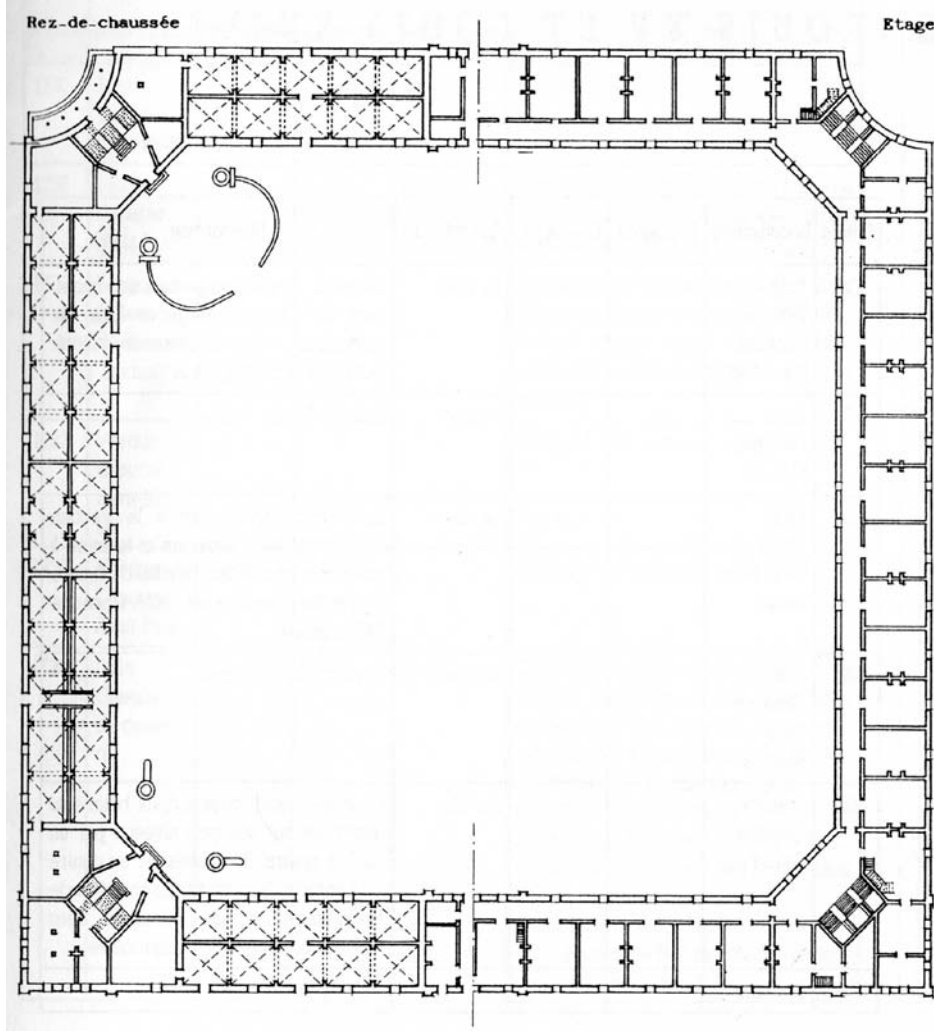

Resim 46 Montpellier Piyade ve Süvari Kışlalarının planı ³⁴

Fransızlar, 18. yüzyılın başından itibaren daha konforlu olması açısından asker ve atların kalacağı bölümleri birbirinden ayırmaya başlamıştır. Bu nedenle 1720'lerden sonra piyade ve süvari kışlaları farklılaşarak piyade sınıfı için askerlerin, süvariler içinse atların rahatının öne çıktığı bir organizasyona gidilmiştir. Erlerin konforu açısından her askere bir yatak uygulaması başlamış, bu uygulama ya da binanın cephesinin uzamasına veya kat sayısının artmasına neden olmuştur.

1783'te tekrar Vauban tarzına dönmüş, kışla bir avlu etrafında biçimlenen bir plan sergilese de, binanın iç düzeni eskiye döndürülerek koridor kaldırılıp yerine merdiven uygulamasına başlanmıştır. ³⁵

³⁴ François Dallemagne, **a.g.e.**, s. 55-57

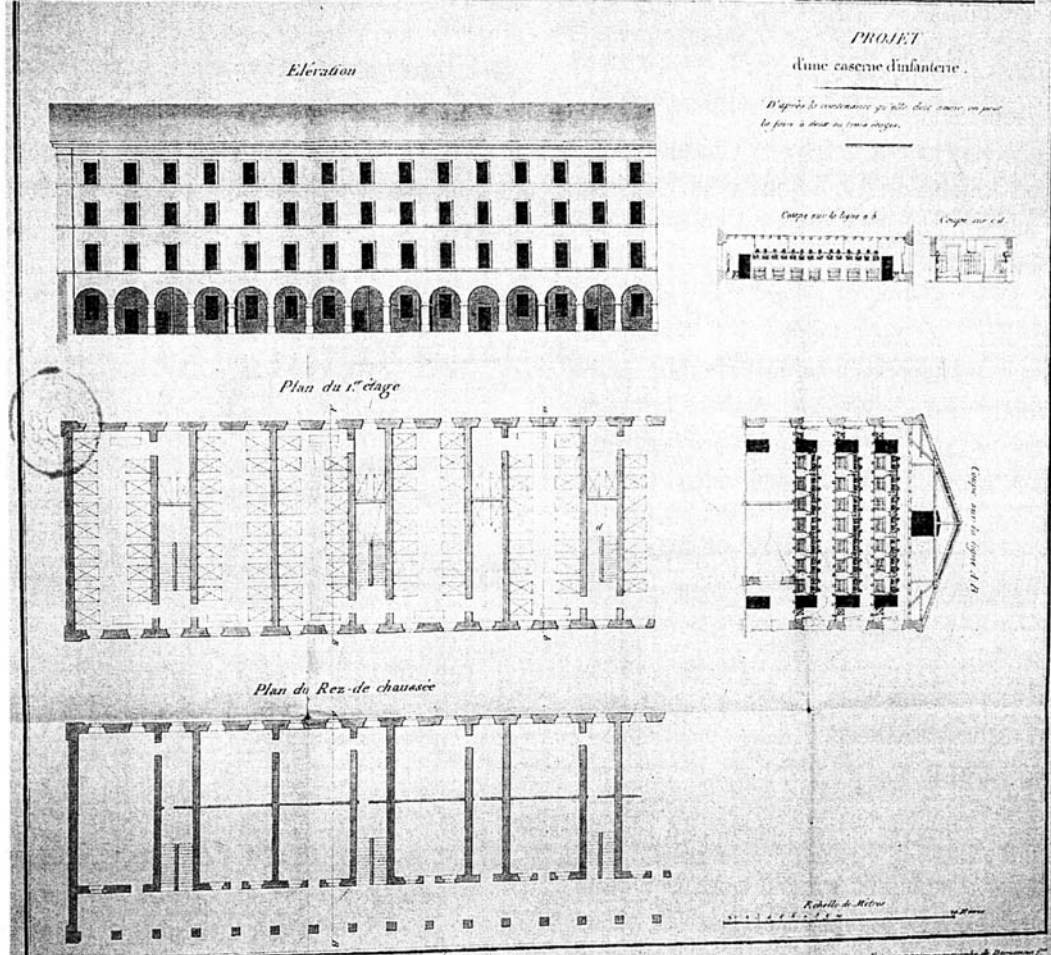
Resim 47 Saint-Martin Süvari Kışlası'nın planı³⁶

Fransa'da 1789–1815 arasında çok fazla kışla inşa edilmemiştir. Ancak, 19. yüzyılda yapılan kışlalar, 18.yüzyılın basit ve her türlü ihtiyacın tek odada karşılandığı binalarından farklıdır. Artık kışlalarda bağımsız mutfak birimleri oluşmuş, bu birimler odalardaki şöminelerin kaldırılıp yerine basit sobanın gelmesini sağlamıştır. Yapılarda giriş katı; depo, çamaşırhane ve kantin gibi mekânlar olarak değerlendirilmiş, binanın hem ön hem de arka tarafına pencere sıraları konularak

³⁵ François Dallemagne, *a.g.e.*, s.60–69.

³⁶ François Dallemagne, *a.g.e.*, s.69

havalandırma problemi ortadan kaldırılmıştır. Merdiven rampaları iki katlı hale getirilerek, oluşan boşluğa subay odaları yerleştirilmiştir.³⁷

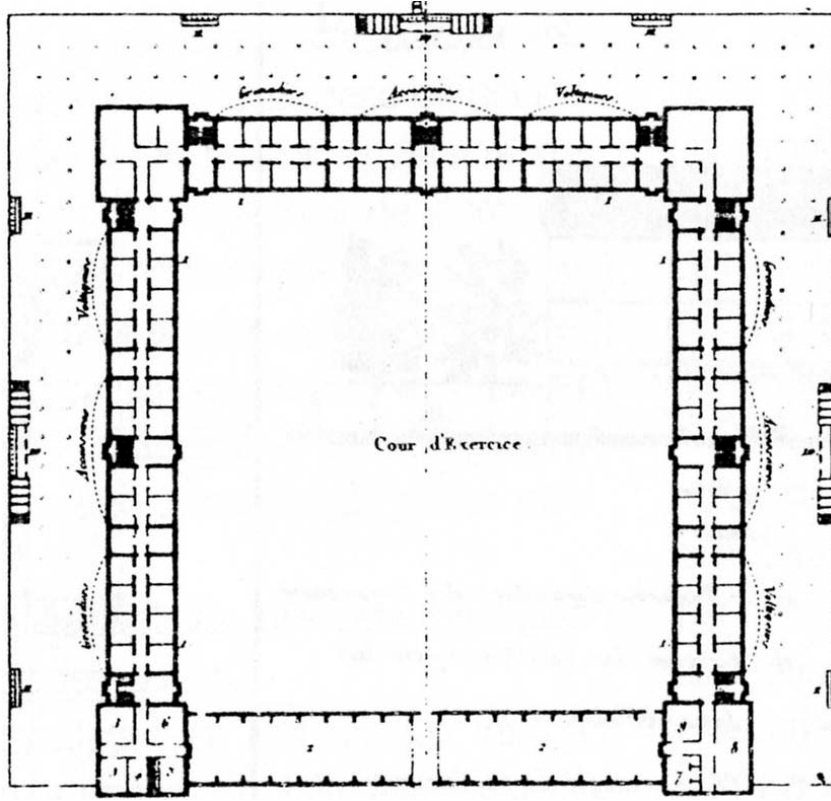
Resim 48 Haxo tarafından hazırlanan kışla planı³⁸

1822'lerde yukarıda sözü edilen plan da değişikliğe uğramış, merdivenin yerini tekrar koridor almıştır. Kare bir avlu etrafında şekillenen bu plana göre, subay odaları ve depolar yapının köşelerine yerleştirilmiş; tuvalet ve mutfak ise dış avluya konumlandırılmıştır.³⁹

³⁷ François Dallemagne, **a.g.e.**, s.111–113.

³⁸ François Dallemagne, **a.g.e.**, s.113.

³⁹ François Dallemagne, **a.g.e.**, s.114–117.

Resim 49 Belmas tarafından hazırlanan kışla planı⁴⁰

Daha sonraki yıllarda da kışla planları değişime uğramış, yeni modeller sadece erlerin barınma ihtiyacına yönelik olmaktan çıkarak, günlük hayatın tüm ihtiyaçlarını karşılar biçimde kurgulanmıştır.

⁴⁰ François Dallemagne, **a.g.e.**, s.115

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

II. Mahmud Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunu teşkil ederek, Osmanlı İmparatorluğu'nun en eski kurumunda radikal bir değişim yaratmış, ordunun yaşadığı bu değişim pek çok alanda karşılığını bulduğu gibi mimariye de yansiyarak Asâkir-i Mansûre kışlalarını ortaya çıkarmıştır.

Asâkir-i Mansûre kışlaları salt birer bina olmanın ötesinde; farklı bir "görsel kültür" yaratarak bir anlamda kendilerini var eden ideolojik, politik, sosyal ve kültürel faktörleri tanımlamaktadırlar. Sözü geçen askeri yapıları sadece bir plan ve bu plana göre şekillendirilen mekânlar topluluğu olarak izah etmeye çalışmak, kışlaların inşa edildiği şartları ve tarihsel süreci görmezden gelmeye yol açacağı gibi, iletmeye çalıştıkları mesajları algılamamıza da engel olacaktır. Bu nedenle, yeni ordunun ikametgâhlarını geniş bir bakış açısı ile değerlendirmek bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

"Görünen Siyaset" ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kışlaları

II. Mahmud'un, Osmanlı İmparatorluğu'nun en köklü ve güçlü teşkilatlarından biri olan Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırıp, Yeniçerilerin ikamet ettikleri kışlaları yıktırması; kendisine yeniden kurgulanmış bir devlet aygıtı yaratmak yönünde attığı en önemli adımdır. Yeniçeri Ocağı'na meydan okuyarak, ortadan kaldırma cesaretini gösteren Sultan, öncelikle "kimi ve/veya neyi yok ettiği" üzerinden tanımlanmalıdır.

Yeniçerilerin başkentte sahip olduğu "fiziksel güç" zamanla bu yapılanmayı iktidar için yapılan savaşlarda taraf haline getirmiş ve özellikle 17. yüzyıldan sonra Yeniçerilik, askeri bir birim olmanın yanı sıra sosyal bir kategoriye de temsil eder hale gelmiştir. Sosyal bir grup olarak Yeniçeriler, Osmanlı toplumunun dinamik bir

elemanı haline dönüşmüş ve bürokrasi, ulema ve esnaf ile bazen işbirliği bazen de çatışma içinde olmuşlardır.¹

Toplumsal yapının her kesimine sızmış silahlı bir güç olarak, başkentte yaşanan her olayda söz sahibi olmaya başlamışlar ve sahip oldukları yaptırım gücü nedeniyle Osmanlı Sultanları için adeta "alt edilmesi gereken bir rakip" haline gelmişlerdir. Yeniçerilerin sosyal yapıyı oluşturan sınıflarla bu derece etkili bir ilişkiye girmelerinin en temel sebeplerinden biri, kışla yapılarının başkent merkezinde yer almasıdır. Kentin içinde ikamet eden ve istediği zaman kışladan çıkıp halka karışabilme olanağına sahip olan askerlerin toplumsal sınıflarla organik bağ kurmaları ve kontrol edilemez bir biçimde kent yönetiminde söz sahibi olmaları çok da şaşırtıcı değildir.

Ancak merkeziyetçi bir devlet anlayışı güden II. Mahmud, başkent içinde konaklayan askeri kuvvetlerin iktidarın aracı olmayacağını farkındadır. Nitekim padişah, devlet-ordu ilişkisinin yeni bir sistem üzerinden yapılandırılması için Yeniçeriliğe atfedilen tüm unvan ve payelerin kullanılmasını yasaklamış² ve Yeniçerilerin varlıklarını şehir dokusundan ve belleğinden kazımak için kışlalarını yok ederek, eskiyi hatırlatan tüm mimari elemanları, hatta mezar taşlarını da ortadan kaldırmıştır.³

Bunu kanıtlayan en önemli göstergelerden bir tanesi 27 Temmuz 1827 tarihinde II. Mahmud tarafından yazılan hatt-ı hümayûn'dur. Sultan yazdığı belgede yanmış ve yıkılmış olan Yeniçeri kışlalarının yerlerinin boş bırakılmamasını, kışlaların arazilerine ev, bostan ve dükkân türü yapılar inşa edilmesinin münasip olacağını ve bir an önce bu alanların tanzim edilmesi gerektiğini bildirmektedir. Buna göre Yeni Odalar denilen kışla arsasının her yeri ev veya hane yapılmaya müsait olmadığı için

¹ Cemal Kafadar, **Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict**, yayınlanmamış doktora tezi, Montreal, McGill University, 1981, s. 68–86.

² BOA, **HAT**, nr. 291/17405-D.

³ Yekta Özgüven, **II. Mahmud Dönemi İstanbul'unda Fiziksel-Kentsel Kavrayışın Değişimi**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 75.

bazı yerlerinin bostan olarak değerlendirilmesine, Eski Odalar tabir edilen kışla arazisinin ise kıymetli bir noktada olduğu ve ev yapımına uygun olduğu için burada “haneler” inşa edilmesine karar verilmiştir.⁴

Dolayısıyla, II. Mahmud'un iktidarını ve ideolojik anlayışını gösteren ilk adım kurduğu değil, “yok ettiği” ordudur. Yeniçerilerin kuvveti, etkisi ve sayısal üstünlüğü düşünüldüğü zaman, yeni inşa edilen kışlaların “yok edilenin yerine yapılan” binalar olarak, Sultan'ın otoritesine bağlı olan askeri temsil ettiği açıktır.

II. Mahmud, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusunun kışla yapılarını İstanbul'un eteklerine inşa ettirip, etraflarını duvarla çevirmiş ve askerleri bu duvarların içinde tutmuştur. Kışlalarda verilen talim ve eğitimle disipline edilen askerler, yeni sistemi kabullenmiş ve merkeziyetçi siyasetin Sultan'a bağlı çalışanları haline gelmişlerdir.⁵ Askeri garnizonlarda kurulan “mikro yaşamla” erleri kontrol altına alan Sultan, izlediği bu yöntemle hem her türlü olaya karışma ihtimali yüksek silahlı gücü şehirden tasfiye etmiş, hem de askerin, iktidara müdahale edebilme kapasitesine sahip erklerle ilişkisini kesmiştir.

Mimari pratik ile politika arasında altı çizilmesi gereken teorik bir bağ olduğu⁶ ve mimari kültürün kendisini yaratan ideolojiden ayrı düşünilemeyeceği açıktır. Bu nedenle Asâkir-i Mansûre kışlaları II. Mahmud'un yürüttüğü siyasal politikanın ve sahip olduğu otoritenin ürünleridir. Winston Churchill'in “Biz binaları biçimlendiririz, sonra da binalar bizi” sözü de bu bağlamda geçerlik kazanmaktadır.⁷

⁴ BOA, **HAT**, nr. 294/17489; Ayrıca bkz. *Yekta* Özgüven, A.g.e., s. 108–109/ 236–239.

⁵ Maury D. Feld, disipline edilmiş askeri gücün fabrika sistemi gibi olduğunu belirtir ve aynen Endüstriyel Devrimin ilk zamanlarında olduğu gibi beklenenin tüm geleneksel davranış kalıplarından vazgeçmek ve her yanı saran bir çevre içinde yeni sistemi kabul etmek olduğunu vurgular. Maury D. Feld, **The Structure of Violence: Armed Forces as Social Systems**, USA, Harvard University Pres, 1977, s.20; Kışlaların askerler için "disiplin fabrikaları" olduğu görüşü için ayrıca bkz. Jeremy Black, **A Military Revolution?: Military Change and European Society 1550-1800**, Macmillan, London, 1991.

⁶ James M. Mayo, "The Manifestation Of Politics In Architectural Practice", **Journal of Arhitectural Education**, 1996, V: 50, No: 2, s. 76.

⁷ James M. Mayo, A.g.e., s. 76.

Dikkat çekilmesi gereken diğer bir nokta ise, Sultan'ın askeri kışlaların aynı zamanda banisi olduğu gerçeğidir. Banilik ise “gücü” sergiler. Çünkü “güç” her zaman bir başkasının üzerine uygulanması sonucu kendini varlığını ortaya koymaktadır.⁸ Dolayısıyla banilik sadece otoritenin sergilendiği bir araç değil, aynı zamanda bizzat “gücü” manipüle etmenin de bir biçimidir⁹ ve sembolik bir söyleme hizmet etmektedir.¹⁰

Bu noktadan hareketle, Asâkir-i Mansûre kışlaları, Sultan'ın hem kendisinden önce atılan ilerici hareketi (Nizam-ı Cedid'i) desteklediğinin hem de kendisine ait olan projenin -Yeniçerileri ortadan kaldırılıp, yeni bir askeri teşkilatı kurması- gerçekleştiğinin mimari kültürle ifşasıdır. Diğer bir deyişle, II. Mahmud'un politik söyleminin, ideolojisinin ve yeniden oluşturduğu emperyal imajının şehir ölçeğindeki sembolleridir.

Öte yandan İstanbul'da inşa edilen Asâkir-i Mansûre kışlaları fiziksel boyutları açısından da yeni yönetim anlayışına uygundurlar. Ezici büyüklükleri ve etraflarını çeviren duvarların üzerlerine yerleştirilen kuleleri ile sadece II. Mahmud'un gücünü yansıtmakla kalmamış; disiplinli ve “Sultan'ın sözünden çıkmayan” bir ordunun evi olarak kendi anlamlarını kendileri yaratmışlardır.

İktidar erkinin kendini en etkili ve en dikkat çekici biçimde ifade ettiği alan olan mimari, kent ölçeğinde gerçekleşen yeniden yapılandırmalar ve imparatorluk mimarlarınca yürütülen inşaat projeleri yoluyla kendini görünür kılmaktadır. Başkentin etrafına inşa edilen kışlalar büyük ölçekli ve ciddi mali kaynak gerektiren askeri projelerdir. II. Mahmud kendisinden önceki padişahlardan farklı bir yönetim anlayışı benimsediğini sadece eylemleriyle değil; aynı zamanda İstanbul'a selâtin

⁸ Barbara Hill, **Imperial Women in Byzantium 1025–124: Power, Patronage and Ideology**, Pearson Education Limited, New York, 1999, s. 157.

⁹ Özlem Özen, **The Atik Valide Complex in Üsküdar**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 29.

¹⁰ Stephan Nicholas, **The Cultural Patronage of Medieval Women**, ed. June McCash, , The University of Georgia Press, Athens, 1996, s. xv.

camisi yerine yaptırdığı Asâkir-i Mansûre kışlaları ile de göstermiştir. Başkentte Boğaz'ın kıyısında yükselen ve 1835'te İstanbul'a gelen Julia Pardoe tarafından “denizden harika görünen muhteşem bir kışlanın önündeydik, dünyada hiçbir ülkede kışlalar Türkiye'deki kadar güzel ve zevkli değildir. Dört köşesinden yükselen kuleleri ve muhteşem camisiyle gördüğüm en güzel yapı”¹¹ sözleriyle anlatılan Selimiye Kışlası, kuleleriyle dikkat çeken Kuleli Kışlası, öte yandan Eski Saray'ın yerine inşa edilen ve denizden tüm haşmeti ile görünen Seraskerlik binası ve Davudpaşa ile Rami Çiftliklerinde kurulan askeri yapılar İstanbul'a ayak basan yabancılar, sivil halk, bürokratlar ve askerler için “gözle görülür siyasetin”¹² canlı örnekleridir.

II. Mahmud'un, gerek sivil gerekse askerler tarafından kolayca görülecek yerler olan kışla kapılarına koydurttuğu kitabelerin manzumeleri de yürüttüğü “gözle görülür siyasete” uygundur. Kitabelerin manzumeleri Sultan'ın Yeniçerileri kırdığı, ülkeyi düzene koyduğu, yeni kışlalar yaptırdığı, buralara cenkperver ve talimli askerleri yerleştirdiğine dair vurgularla doludur. Davudpaşa Kışlası'nın kapısındaki yer alan “*Etti Hân Mahmûd izâle Yeniçeriye kırdı hep*”, “*Cenkperver cündî kûdsi 'askeri peygamberi*” Rami Kışlası'ndaki “*Ta'lîm-i leşker itdi tanzîm-i kışver itdi*” ve Selimiye'nin kapısındaki “*Irz ü şân-ı devleti ikmâl kıldı padişah, Anda inşâ ittürüb nev kışla hâlâ cündüne*” gibi ifadeler II. Mahmud'un nasıl bir toplumsal algı yaratmak istediğini gösterir.

Sultan'ın kendisini ve ideolojisini kışlalar aracılığıyla “görünür” hale getirmesi, İstanbul'da inşa ettirdiği anıtsal büyüklükteki bağımsız kule yapıları, karakollar,¹³ yaptırdığı “arma-i Osmanî” ve hükümete ait binalara astırdığı portresi ile de bir

¹¹ Julia Pardoe, **The City Of The Sultan And The Domestic Manners Of The Turks With: A Steam Voyage Up To Daube**, G.Routledge & Co., London, 1854, s. 101-102.

¹² Sibel Bozdoğan "modernleşmeyi; ya sömürge yönetimleri tarafından ya da bir "gözle görülür siyaset" biçimi olarak mimari ve şehirciliğe büyük bir öncelik tanımış olan otoriter ulus devletlerin modernleştirici elitleri tarafından tasarlanan ve uygulamaya konan resmi bir programdı", şeklinde tanımlar. Her ne kadar Sibel Bozdoğan'ın çalışması farklı dönemin çözümlemesi de olsa, "gözle görülür siyaset" mimari açıdan II. Mahmud'un kışla projelerini de açıklayan bir ifadedir. Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusu İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür**, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 22.

¹³ Yekta Özgüven, **II. Mahmud Dönemi İstanbul'unda Fiziksel-Kentsel Kavrayışın Değişimi**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 71–74.

bütünlük teşkil etmektedir.¹⁴ Benzer biçimde, farklı ve göz alıcı üniformalar giydirdiği askerlerini de kendi ideolojisinin propaganda aracı olarak kullanmış ve Asâkir-i Mansûre ordusuna üzerlerindeki görkemli üniformalarıyla resm-i geçit yaptırmıştır.¹⁵ Rakiplerini tasfiye ettikten sonra kendisine bir emperyal imaj oluşturan ve mutlak bir yönetici olarak devletin tüm erklerin üzerinde söz hakkını olduğunu ilan eden II. Mahmud, İstanbul ölçeğinde yeni bir mimari kurgu ve anlayış yaratarak, yaptırdığı binalar ve bunlara yerleştirdiği sembollerle ideolojisi sergileyen yapı faaliyetlerine girişmiştir.

Saldırıdan Savunmaya Geçen Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Üsleri

II. Mahmud kurduğu yeni askeri teşkilatın garnizonlarını sadece İstanbul çevresine inşa ettirmemiş; Balkanlar'da da pek çok kışla yaptırmıştır. Taşraya yaptırılan kışlaların yerleri haritada işaretlendiği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemki savaş hattı çizildiğinde, bu yapıların tüm imparatorluk sathında bir savunma sistemi oluşturacak biçimde dağıldığı anlaşılmaktadır. III. Selim'le başlayan müdafaa yapıları inşa ettirme gereksinimi, II. Mahmud da tüm hızıyla devam ettirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan beri saldırıdan savunmaya geçmiş bir biçimde sınırlarını korumak kavgası içindedir. II. Mahmud'un hükümdarlığında da devam eden 1809–1812 Osmanlı-Rus savaşı, Rusların Basarabya, Eflak-Boğdan ve Kuzey Bulgaristan'ı işgali ile sonuçlanmıştır. Yapılan Bükreş Anlaşması sonucunda sadece Basarabya ellerinde kalmış ise de, Tuna boyundaki savunma çizgisi çoktan düşmüş ve Rusya Bulgaristan'a dek ilerleyerek kendisine İstanbul yolunu açmıştır. Gerekli tahkimat yapılmazsa başkentin işgalinin çok da uzak bir ihtimal olmadığı açıktır. Rus tehdidine bir de Sırp ve Yunan isyanlarının eklenmesi bu bölgeleri bir ayrışma ve terör ortamına itmiştir. Bu nedenle

¹⁴Selim Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamit Dönemi (1876–1909)**, çev: Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, , s. 33–37; ayrıca bkz. Selim Deringil, "The Invention of Tradition as Public Image in the Late Ottoman Empire, 1808–1908", **Comparative Studies in Society and History**, Vol. 35, No. 1, (Jan., 1993) s. 3-29.

¹⁵ Yüksel Çelik, "Rami Kışlası", yayınlanmamış makale, s.11.

Rumeli ve Balkanlar'ın İşkodra, Varna, Vidin, Yanya, Köstence, Rusçuk, Belgrad, Niş, Şumnu, Sofya, Manastır ve Selânik gibi stratejik noktalarında hem eski kışlalarda tahkimat yapılmış, hem de yeni Asâkir-i Mansûre kışlaları inşa edilmiştir. Benzer biçimde imparatorluğun Anadolu tarafında inşa edilen kışla yapıları da savunma amacına hizmet etmektedir. Örneğin İzmir Kışlası, Ege adalarını da etkisi altına alan Rum isyanlarının bastırılmasında bir üs görevi görmüştür. Buradan adalara asker, malzeme ve teçhizat sevkiyatı yapılmıştır. Öte yandan, Kütahya ve Karahisar kışlaları ise redif askerleri veya münavebeye giden askerlerin memleketlerinde de askeri talim ve disiplinden geri kalmamaları için inşa edilmiş yapılardır.

Genel olarak bakıldığında Asâkir-i Mansûre yapıları saldırı yapan ve toprak fetheden bir imparatorluğun askeri kışlaları olmakta ziyade, sınırları giderek daralan, iç isyanlarla çalkalanan ve düşmana toprak kaptırmamak için uğraşan Osmanlı Devleti'nin iç ve dış tehditlere karşı oluşturduğu savunma üsleridir.

Yeni Ordunun Yeni Evi: Asâkir-i Mansûre Kışlalarının Mimari Örgütlenmesi

Asâkir-i Mansûre kışlalarının plan şeması incelendiğinde, bunların dikdörtgen veya “U” planda gelişen ortası avlulu yapılar olduğu görülmektedir. İstanbul'da Rami, Davudpaşa, Kuleli ve Selimiye kışlaları; Batı Anadolu'da Kütahya ve Karahisar redif kışlaları, Balkanlar'da Liş, Niş, Sofya ve Varna'ya inşa edilen kışlalar dikdörtgen planlı ve ortası avlulu yapı tipi uygulamasının örnekleridir. Selânik ve İzmir kışlalarında üç kollu şema uygulanmıştır. Selânik ve İzmir kışlalarının deniz kenarında ve iskelesi olan yapılar olduğu hatıra getirildiğinde, iskeleye sevkiyat kolaylığı sağlamak için “U” biçiminde plan tercih edildiği söylenebilir. Bunlar dışında İşkodra örneğinde olduğu gibi, kışlanın inşa edildiği yer bir avlu boşluğuna izin vermiyorsa, yapı uzunlamasına ve avlusuz olarak da yapılmaktadır. Öte yandan Sofya Selânik kışlalarında olduğu gibi avlulu han mimarisinin, kışla işlevine uygunluğu sebebiyle bazı hanların tadilat yaptırıldıktan sonra kışlaya dönüştürülmesi meselesi gündeme gelmiştir. Nitekim Selânik'te Yamaklar Hanı ve Sofya'da Siyavuş Paşa Camii karşısındaki hanın kışlaya çevrilmesi için planlar hazırlanmıştır.

Neo-klasik üsluptaki binaların hemen hepsinde iç avluya bakan ve üç ve/veya dört cepheyi de dolaşan koridorlar yer almaktadır. Zabitan odaları, erlerin koğuşları ve binanın içinde yer alan diğer mekânlar bu koridora açılmakta ve pencerelerle aydınlatılmaktadır. Lineer düzlemde yerleştirilen pencereler sövelerle çevrilmiştir.

İstanbul'da inşa edilen Asâkir-i Mansûre kışlalarının hepsinin köşelerinde, kalelerdeki burçlara benzeyen, üzeri külahlı kuleler yer alır. Kent silüetinde kendisini hemen gösterecek olan bu kulelerin yüksekliği ve belirginliğine özellikle önem verildiği oldukça açıktır. Belgelerde kulelerin “fâik (üstün) ve bülend (yüksek)” olduğu sürekli olarak belirtilmektedir. Yapıların köşelerinde yer alan burç benzeri kulelerin iki amaca hizmet ettiği düşünülmektedir. Birincisi yüksek olmaları nedeniyle uzaktan algılanarak topluma sultanın varlığı ve otoritesini hatırlatmaları, diğeri ise kışlalara yapılacak bir saldırı söz konusu olduğunda savunmayı kolaylaştıracak olmalarıdır. Ayrıca altı çizilmesi gereken unsurlardan bir tanesi de kulelerin ay-yıldızlı alemlerle taçlandırılacak olmasıdır. Ay-yıldız figürleri II. Mahmud'un simgesel olarak sürekli kullanmayı tercih ettiği figürlerdir. Öte yandan taşrada inşa edilen kışlaların köşelerinde yüksek kuleler yoktur; ancak yapıların köşe bölümleri cepheden öne taşırılarak vurgulanmıştır.

Kışla yapıları incelendiğinde, hepsinin ana girişlerinin cepheden öne çekilerek vurgulandığı ve bu bölümde girişin üst katının İstanbul'daki kışlalar da hünkâr dairesi, taşradaki kışlalarda ise meclis-i şura veya zabitan odası olarak kullanıldığı görülmektedir. Geleneksel Osmanlı mimarisinde hanlarda girişin üzerinde odabaşı, bazı geniş programlı tekkelerde ise bevab odasının bulunduğu bilinmektedir. Bu nedenle Osmanlı'nın kışla yapılarının giriş kapısının üst kısmını hünkâr dairesi veya şura/zabitan odası olarak kullanması geleneksel mimari planlamaya da uygun görünmektedir.

Özellikle İstanbul'daki kışlalarda hünkâr dairesinin olduğu cephe süsleme açısından diğer cephelerden farklıdır. Bina kütesinden öne çıkarılarak vurgulanan ana giriş bölümü, söve ve alınlık gibi bezemelerle donatılmış; ister İstanbul ister taşrada yapılmış olsun tüm kışla girişlerine kitabe, tarih, tuğra ve ay-yıldızlı bayrak motifi nakşedilmiştir. Kışlaların kapılarına tuğra ve ay-yıldızlı bayrak işlenmesi hususunda II. Mahmud'un ayrı bir hassasiyet gösterdiği belgelerde açıkça görülmektedir.

*“Selimiye Camii-i şerifine Mehmed Paşa Kasrına nazır olan kapıların üstüne tarih hak olmak üzere inşaat için İzzet Molla'ya sipariş olunsun. Diğer kapılara yalnız tuğra, ay-yıldız nişanları hâk ettirilsin.”*¹⁶

Binaların ön cephesinde mimariyle yaratılan bu vurgu, aynı zamanda askeri kadronun hiyerarşik düzeninde de karşılığını bulmakta ve Sultan ile üst rütbeli subayların daire ve oda olarak ikamet ettikleri mekânlar sıradan askerlerin koğuşlarından ayrılmaktadır. Benzer biçimde, özellikle taşrada inşa edilen yapılarda cepheden öne çekilerek vurgulanan köşe mekânlar zabitan odası olarak değerlendirilmiştir. Kışlaların hepsinde (kale içine yer olmadığından avlusuz olarak yapılanlar hariç) orta avlu toplanma ve tören alanı (*parade ground*) olarak kullanılmış, bu nedenle orta avluya tören alanının bütünlüğünü bozacak herhangi bir yapı inşa edilmemiştir.

Öte yandan taşrada inşa edilen kışlaların genel görünüm açısından İstanbul'dakiler kadar gösterişli ve süslü olmadığı aşikârdır. Başkent dışında yapılacak olan askeri binalarda dış görünüşün güzelliğinden ziyade, sağlamlık, dayanıklılık ve düşük maliyet aranmaktadır.¹⁷ Söz konusu yapılara, payitaht İstanbul'dakilerde gözlenen “imaj yaratma” işlevinin yüklenmediği söylenebilir. Taşradaki bazı kışla örneklerinde hela yerleşimlerinin klasik Osmanlı külliyelerinde olduğu gibi, binanın ana kütesinin bitişiğine inşa edildiği görülmektedir. Bunun temel nedeni binayı pis kokudan korumaktır.

¹⁶ BOA, **HAT**, nr. 593/29060.

¹⁷ BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-A.

Kışla yapılarının inşa sürecinin incelendiğinde ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: İlk olarak kışlanın hangi kent veya bölgeye yapılacağı kararlaştırılmakta, sonra binanın yerinin tespiti ve planlarının çizimi için baş mimar ve/veya mühendis başkanlığında bir mimari ekip kurulmakta, inşaat müdürlüğü görevini yürütecek bina emini belirlenmekte ve inşaaata başlanmaktadır.

Kışlaların Şehir İçindeki Konumları ve Çevreyle İlişkileri

Yapıların şehir içindeki konumları belirlenirken dikkate alınan ölçütler, binanın etrafının boş ve havadar olması, su yolu açmak için su kaynaklarına yakın olması, geniş bir talim meydanına imkân tanınması ve halktan uzak şehirle organik bağ kurmaya izin vermeyecek bir noktada bulunmasıdır. Kışla yapılması kararlaştırılan şehirde, yukarıdaki kıstaslara uygun arazi aranması görevi genellikle o şehir veya bölgenin muhafız, muhassıl, kaymakam gibi yerel yöneticileri ve binanın planını çizecek olan baş mimar veya mühendise verilmektedir. Bu ekibe bazen o bölgenin ileri gelenlerinden de eşlik edenler olmaktadır.

Baş mimar veya mühendisin seçimi yere ve şartlara göre değişiklik göstermekte, İstanbul'da inşa edilecek kışlanın plan çizimi ve inşaat denetimi doğrudan Hassa Mimarlar Ocağı'nın baş mimarı tarafından yapılmaktadır. Taşrada yapılan askeri binaların planı eğer yörede işe vakıf bir yerel mimar veya mühendis mevcut ise onun tarafından çizilmekte, eğer yoksa başkentten bir veya birkaç kişi görevlendirilerek bölgeye gönderilmektedir. Her iki durumda da çizilen plan ve plan için hazırlanan keşif defteri İstanbul'a yollanarak Hassa Mimarlar Ocağı'nın denetiminden geçmektedir. Bazen plan beğenilmemekte ve başkentte yenisi yapıp gönderilmekte; bazen de keşif defterindeki inşaat maliyeti fazla bulunmakta ve yeniden keşif yapılması talep edilmektedir. Kışla inşaatı bittikten sonra ikinci bir keşif defteri hazırlanmakta ve binanın maliyet, malzeme, plan tarifi, amele ücretleri gibi tüm bilgileri detaylı bir biçimde belirtilmektedir.

Osmanlı mimari bürokrasisinin çok düzenli ve incelikli kayıtlar tuttuğu belgelerden anlaşılmaktadır. İmparatorluğun kayıtları hem sürecin hem de pratiğin nasıl işlediğini konularına ışık tutmaktadır. Özellikle taşra söz konusu olduğu zaman, iki problemin varlığı belirgindir. Bir tanesi inşası kararlaştırılan kışlanın; yazışmalarının başlamasıyla vücuda gelmesi arasındaki sürenin uzunluğu-ki bazen dokuz yıla kadar çıkmaktadır; ikincisi ise binanın konumu hususundaki kararsızlık ve inşaat kalitesindeki yetersizliğin bir türlü giderilememesidir. Konumu uzun tetkikler sonucunda belirlenen ve inşaatı bitirilerek tamamlanan kışlanın lokasyonunun sonradan sakıncalı bulunması ve eleştirilere maruz kalması durumuna yazışmalarda rastlanmaktadır. Benzer biçimde, daha inşası devam eden binanın bazı yerlerinin kayması veya kötü ve/veya eksik malzeme kullanılması neticesinde içinde erlerin barınamayacağı bir yapı haline gelmesi de rastlanan bir durum arz etmektedir. Bu noktada, merkez bürokrasinin taşrada inşa edilen kışla yapılarında tam bir denetime sahip olmadığı ve 19. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu “kafa karışıklığının” mimari pratikte de var olduğu söylenebilir.

Kışlalarının mimari örgütlenmesine bakıldığında, bunların askeri barınaklardan ibaret yapılar olmadığı; içlerinde eğitim verilmesi amacıyla talim meydanının, dini ihtiyaçların karşılanması için caminin, her türlü gündelik ihtiyaca yönelik olarak hamam, mutfak, tuvalet gibi ünitelerin, depo ve ahırlar gibi birimlerin olduğu görülür.¹⁸

Bunlara ek olarak, askeri garnizonların etrafında erlerin alışveriş ihtiyaçlarını giderecekleri çarşı yapılanmaları da kurulmuş ve bu çarşıların özellikleri II. Mahmud'un yayınladığı kararname ile detaylı bir biçimde açıklanmıştır.

Kararnameye göre Davudpaşa veya şehre uzak mahallerde kışla ya da çadır var ise askerin gerekli malzemesini tedarik etmesi için buralarda birkaç bakkal, bir kasap, bir “sebzevatçı”, bir iki kahve ve tütüncü dükkânlarından oluşan bir çarşının varlığı

¹⁸ Yüksel Çelik, **a.g.r.**,s.2.

gereklidir. Bu çarşıda askere faydalı, temiz ve insan sağlığına uygun mallar satılmalı, satılan malların fiyatları piyasa fiyatının üzerinde olmamalıdır. Çarşının denetimi Meclis-i Şûrâ-yı Askeriye tarafından yapılacaktır. Dükkân sahiplerinin kim olacağına ve buralarda satılacak mallara Meclis-i Şûrâ-yı Askeriye ihtisap nâzırı ve tüm esnaf birlikte karar verecektir. Malların temizliği ve fiyatlarına esnaf ve tüccarın ihtisap nazırı ile birlikte Meclis-i Şûrâ-yı Askeriye'ye gelmesi ile karar verilecektir. Eğer kanun dışı bir uygulama gerçekleşirse bu olay araştırılacaktır. Zabıtlardan herhangi biri uygunsuz bir talepte bulunur veya esnaftan birini rencide ederse, esnaf durumunu ihtisap nazırı aracılığı ile Şûrâ-yı Askeriye'ye bildirecektir. Yahut esnaftan herhangi biri zabıtlara uygunsuz bir teklifte bulunursa durum yine Şûrâ'yı Askeriye'ye bildirilecektir.

Askerin seferber olmayıp kışlada bulunduğu zamanlarda, kışla şehre uzak olduğu için böyle yerlerde bulunan askere çarşıya benzer birkaç bakkal dükkânı gerekli olmakla birlikte, açılacak bakkal sayısı kışladaki tabur sayısı ile orantılı olacaktır. Bu bakkal dükkânlarının sahipleri, ihtisap nazırının idaresinde ve Meclis-i Şûrâ-yı Askeriye'nin nezaretinde ve esnaf tarafından hürmet edilen bakkalların kefaletinde olacaktır. Satılan malların tamamı askere yararlı şeylerden oluşacaktır. Bakkallarda ihtisap nazırınca tasdik olunmuş bir adet fiyat defteri asılı olacak ve bu defterin bir sureti zabıtanda bulunacaktır. Dükkâna gelen mallar hafta zabiti veya nöbetçi binbaşı tarafından kontrol edilerek; malların kalitesi ve fiyat defterine uygun olup olmadığı denetlenecektir. Eğer mallar bozuk, çürük veya kokulu ise hemen ihbarda bulunulacaktır. Bakkalların zabite hediye getirmesi onları töhmet altında bırakacağından, hediyeler reddedilecektir.

Her alayın bulunduğu yerde bir kasap dükkânı gereklidir. Hafta zabiti kasapta satılacak etleri de denetlemekle görevlidir. Etler semiz koyun eti veya genç dana eti olmalı ve fiyatları piyasa fiyatına uygun bulunmalıdır. Askerin kışladaki çarşıdan

alışveriş etmesi şart değildir. Eğer başka bir yerden gelirken daha uygun ve ucuz bir şey bulduysa alma hakkına sahiptir.¹⁹

Asâkir-i Mansûre askeri garnizonlarının ihtiyaçlarını temin etmek için yalnızca çarşı oluşturulmamış; hastane, değirmen ve fırın da yapı kompleksinin tamamlayıcıları olarak plana dâhil edilmişlerdir. Rumeli ve Anadolu'da yapılan ve yapılacak olan tüm kışlaların etrafına birer hastane ve gerektiği kadar değirmen yapılması elzem görülmüştür.²⁰ İzmir Muhafızı Hasan Paşa yazdığı bir kaimede, fırın ve zahire depolanması için ambarlar yaptırılmasının gerekli olduğunu belirtmekte, fırınlar için ihtiyaç duyulan odunların değirmenlerin içine depolanabileceğini ifade ederek, herhangi bir tehlikeyi önlemek adına etraflarının duvarla çevrilmesinin faydalı olacağını altını çizmektedir. Bâbîâli'nin verdiği olumlu cevap Hasan Paşa'nın fikirlerinin doğruluğunu gösterir.²¹

Gerek günümüze kalan kışlaların mimarisinden gerekse belgelerden edinilen bilgiler ışığında II. Mahmud'un, Asâkir-i Mansûre için her açıdan kendine yeterli olan ve askerlerin neredeyse hiç içinden çıkmaya gereksinim duymayacak türden kışlalar inşa ettirdiği görülmektedir. Kışla yerleşkeleri Osmanlı'nın külliyesi tarzında belirli bir plan ve şehircilik anlayışı doğrultusunda inşa edilmişler ve bulundukları bölgede gözle görülür bir dönüşüm yaratmışlar, adeta kendilerine has bir "askeri mahalle" oluşturmuşlardır. Bu dönüşüm sadece kışla mekânlarından değil, kışla etrafına kurulan çarşı yapılanmaları ve askeri tesislere ikmal yolları açılması sonucu, kent merkezinin saçaklarına doğru genişlemesi ile de gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda, kışlalar etrafına kurulan hükümet binaları, karakol ve hapisane gibi yapılar; askeri yerleşkelerin çevresinde şehir merkezlerinin oluşmasına da neden olmuştur.²² Diğer bir deyişle, kışla yapıları yeni yerleşim merkezleri yaratarak "şehir dokusunun gelişmesi ve dönüşmesine" katkıda bulunmuşlardır.

¹⁹ BOA, HAT, nr. 314/18509-C.

²⁰ BOA, HAT, nr. 597/29796.

²¹ BOA, HAT, nr. 597/29296.

²² Aynur Çiftçi, **19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 140.

Asâkir-i Mansûre Kışlaları ile Yeniçeri Odaları ve Avrupa Kışlalarının Karşılaştırması

Asâkir-i Mansûre kışlalarını, Yeniçeri Odaları ile karşılaştırdığımız zaman, iki askeri yapı kompleksinin birbirine benzer öğeler taşıdığı söylenebilir. Her ne kadar, Yeniçeri Odaları'nın mimari örgütlenmesi hakkında detaylı bir çalışma yapılmamışsa da, var olan bazı araştırmalar, minyatür ve haritalardan genel bir çerçeve çıkarmak mümkün görünmektedir.

Yeniçeri Odaları Eski ve Yeni odalar olarak iki tanedir. Bunlardan birincisi, günümüz Şehzadebaşı'nda, diğeri ise Aksaray semtinde inşa edilmiştir. Eski odaların planı hakkında elimizde somut bir belge bulunmamaktadır. Matrakçı Nasuh'un *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn* adlı minyatür albümünde Eski Saray yakınında, etrafı duvarlı çevrili ve üstü kırma çatılı olarak tasvir edilmişlerdir. Öte yandan, aynı minyatür albümünü referans gösteren Ünver, Eski Odalar'ı tek katlı, kırma çatılı, birbirine paralel iki bina olarak tanımlamıştır. 1786'daki Kauffer Haritası'nda Eski Odalar dikdörtgen şeklindeki iki ayrı yapı olarak çizilmiştir. II. Beyazıd'ın su yolu haritasına göre ise büyük bir adayı kaplayan kışla, geniş bir cadde ile ikiye ayrılan, bir meydan etrafına sıralanmış yapılardan oluşan çevre duvarlı ve dört kapılı olarak betimlenmiştir.²³

Yeni Odalar ise, Tekkeler Meydanı, Et Meydanı ve Orta Camii ile büyük bir külliye biçiminde Aksaray'ın Halıcılar semti yakınına inşa edilmiştir.²⁴ Tıpkı Eski Odalar örneğinde olduğu gibi, Yeni Odalar'ın da plan ve görünüşü hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Matrakçı Nasuh'un minyatür albümünde Yedikule'nin üst tarafında kalan kırma çatılı, beş kapılı yapı grubunun Yeni Odalar'a

²³ Detaylı bilgi için bkz. Aynur Çiftçi, **19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 43.

²⁴ Orhan Sakin, **Yeniçeri Ocağı: Tarihi ve Yasaları**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2011, s. 34.

ait olduğu düşünölmektedir. Halkalı Suyu'na ait su yolu haritasında is kırma çatılı, iki katlı avlusuz yapı Yeni Odalar olarak tasvir edilmiştir.²⁵

Bu açıklamalardan yola çıkarak, Yeniçeri Odaları hakkında kesin bir plan şemasına ulaşamadığı söylenebilir. Fakat Yeniçeri kışlalarını oluşturan birimler dikkate alındığında, bunların aynı Asâkir-i Mansûre kışlaları gibi askerin tüm ihtiyacına karşılık verecek bir kurguya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tamamı bir çevre duvarı veya yapı topluluğunun içinde örgütlenmemiş dahi olsa, Yeniçeri Odaları'nın da kendilerine ait cami, fırın, hamam ve dükkânları vardır. Bunlara ek olarak yine kışlanın dışında yer alan talim meydanı ve Yeniçeri ağalarının ikamet ettiğı Ağa Kapısı Konağı mevcuttur. Ancak, Yeniçeri Ocağı'nın hiyerarşik yapısı, taktik ve idari birimi, savaş tekniğı ve organizasyonu Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusundan farklıdır. Yeniçeri Ocağı'nın temel birimi “orta/bölük” olarak adlandırılmaktaydı. Her yüz neferin başına “yayabaşı” unvanıyla bir subay tayin edilir; yüz neferlik ortalara “cemaat” denirdi. Yeniçeriler önceleri “cemaat” adlı ortalardan oluşmaktaydı. Fakat ilerleyen zamanlarda Sekban Bölükleri ve Ağa Bölükleri'nin de Ocağı katılmasıyla cemaat sayısı 196'ya ulaştı. Temel sorun ortanın nefer sayısının sabit olmamasından kaynaklanmaktaydı. Orta sayısı sabit kalırken nefer sayısı sürekli artmaktaydı. İlk Ortalar 100 ile 500 neferden oluşurken, bu sayı giderek artması sonucu, III. Selim devrinde bazı ortalar 2–3 bin kişiye kadar çıkmıştır.²⁶ Bu noktadan hareketle, Yeniçeri kışlasının taktik birimdeki asker sayısı söz önüne alınmadan planlandığı ve taktik birimde oluşan artışa göre organik bir büyüme gösterdiği düşünülebilir. Ayrıca, Yeniçeri Ocağı'nın hiyerarşik düzeninin mimari örgütlenmesinde karşılığını bulup bulmadığı, örneğın subay veya daha üst rütbede olan neferler için farklı oda veya yatakhaneler düzenlenip düzenlenmediğı de bilinmemektedir. Aynı şekilde, kışlanın helâlarının ve çamaşırhanelerinin yapının neresinde olduğu konusu da belirsizliğini korumaktadır.

²⁵ Detaylı bilgi için bkz. Aynur Çiftçi, A.g.e., s.45.

²⁶ Orhan Sakin, **Yeniçeri Ocağı: Tarihi ve Yasaları**, Doğı Kütüphanesi, İstanbul, 2011, s. 23-24.

Asâkir-i Mansûre ordusuna bakıldığında, önceleri temel birimin 105 askerden oluşan “saf” olduğu bilinmektedir. “Safın” başında bir yüzbaşı vardır. Altı “saf” bir kol oluşturacak, ordu “sağ kol” ve “sol kol” olarak ikiye bölünecektir. Bu iki “kolun” birleşmesinden “tertib” oluşacak, “tertibin” başında binbaşı görev yapacaktır. İlk başta hedef 8 tertible 12.000 kişilik ordu kurmaktır. Tertib sayısı sonradan 1680 kişiye çıkarılmıştır. İlerleyen yıllarda, “saf” yerine “bölük” tabiri kullanılmaya başlanmış; her 8 bölük bir tabur teşkil edecek; üç tabur ise bir alayı oluşturacak biçimde bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu biçimde planlanan temel birimler 1829 yılı başlarında kurulmuştur.²⁷ Asâkir-i Mansûre ordusunda teşkil edilen bu hiyerarşik, idari ve taktik düzenlemeyi, ordunun kışla yapılarında da görmek mümkündür. İnşa edilecek kışlaların belgelerinde, yapının bir tertiblik mi yoksa bir alaylık mı olacağı belirtilmekte ve bina, taktik birimleri oluşturan yardımcı kuvvet birimler de göz önüne alınarak planlanmaktadır. Asâkir-i Mansûre için inşa ettirilen tüm yapılarda, o kışlada ikamet edecek olan asker sayısına denk gelecek kadar koğuş, tuvalet, çamaşırhane ve mutfak bulunmakta, ayrıca yöneticiyi yönetilenden ayırmak için üst rütbeli askerler için farklı mekânlar düzenlenmektedir.

Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, III. Selim'in Nizam-ı Cedid'i oluştururken Avrupa'nın askeri kurumları hakkında bilgi sahibi olduğu, hatta bu konunun detaylı araştırılması hususunda elçilere görev tebliğ ettiği açıktır. III. Selim'in politik devamı olan II. Mahmud da, tıpkı selefi gibi Avrupa'da olan gelişmelerden haberdar olmak adına elçilerine görev vermiştir.

*(...) meriy'ül-icra olan mahallerde bulunan süfera-yı saltanat-ı seniyyeye mahremane ve mahfice yazılıb gerek bulundukları devletlerin ve gerek düvel-i sairenin idare-i askeriyesi ve maliyeleri ne vechle ve nizamda olduğunu mübeyyin şeyleri tercüme ettirerek ve meşhudları olan keyfiyatı bit-tedkik etraflıca kaleme alarak bu tarafa gönderseler ve bu tarafda dahi ledel-mütalaa içlerinde millet-i Beyza'yı- İslamiye ve reaya-yı Saltanatı seniyyeye ve iklim ve mevkie ve nezaket-i vaktu hale göre enfa ve evfak görülen maddeler inhitab ve daha iktiza edenler ilave olunarak kararlaştırıldıkta (...)*²⁸

²⁷ Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826–1839)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 266–267.

²⁸ BOA, HAT, nr. 305/18002.

Belgeden de anlaşılacağı gibi, II. Mahmud Osmanlı İmparatorluğu'nda kışla imar projelerine imza atarken, Avrupa'daki devletlerin askeri sistemi ve kışlaları hakkında fikir sahibi idi. Bundan dolayı, İngiliz ve Fransız²⁹ askeri yapılarıyla, Osmanlı'nın yeni kışlaları karşılaştırıldığında, ortak pek çok noktanın var olduğu görülmektedir.

Üç imparatorluğun kışla plan şemaları incelendiği zaman, bu yapıların “askeri organizmanın”³⁰ etkili bir şekilde çalışmasını sağlayacak biçimde tasarlandıkları görülmektedir. Talim, eğitim gibi faaliyetler ile yatma, yıkanma, beslenme gibi günlük rutinde olan eylemlerin bir bütünlük içinde bir araya getirilmesi zorunluluk arz etmektedir. Elbette, bunların yanı sıra erlerin sivil dünya ve üst rütbe ile olan ilişkilerini de düzenleyecek bir plan şeması şarttır. Bütün bu zorunluluklara bir de sosyal gelenek ve inanç gibi toplumsal hassasiyetlerinde entegre edilmesi söz konusu olmaktadır. Her üç imparatorluk bunları göz önüne alarak kışla inşa etmişlerdir.

19. yüzyıl kışlaları bir avlu etrafında biçimlenen dikdörtgen veya “U” şeklinde, etrafı çevre duvarlı bir plan şeması sergilemektedir. Orta avlu tüm askeri binalarda toplanma alanı olarak kullanılmıştır. Yapıların hepsinde “askeri birim” -bölük, tabur ve/veya alay- göz önüne alınmış ve tasarım bu askeri birimdeki er sayısına göre hazırlanmıştır.

İngiltere, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kışlaların hepsi öne çekilerek vurgulanan ana girişleri, üçgen alınlıkları ve simetrik düzenleriyle döneme hâkim olan Neo-klasik üsluptadır. Binalar iki veya üç katlı olarak inşa edilmiş, erlerin binayı boşaltmaları için koridor veya merdivenler kullanılmıştır. Osmanlılar ve İngilizler koridora açılan mekân düzenini ağırlıklı olarak tercih etmiş, Fransızlar ise bazen merdivene bazen de koridora açılan koğuşlar yapmışlardır.

²⁹ Askeri mimari konusunda yapılmış olan araştırmaların neredeyse yok denecek kadar az olması Avusturya kışlaları hakkında bilgi verilmesini engellemiştir. Avusturya'nın askeri yapıları hususunda internette olan ve doğruluğu konusunda sağlama yapma imkânı olmayan bilgiler dışında bir kitaba ulaşılammıştır.

³⁰ James Douet, **British Barracks 1600–1914**, Stationary Office, United Kingdom, 1998, s.xiv.

Kışlaların tamamında üst rütbeye sahip askerler mutlaka sıradan erlerden farklı mekânlarda ikamet ettirilmiştir. Ordudaki hiyerarşik düzen, yapıların cephe tasarımları ve mimari örgütlenmelerinde de karşılığını bulmuş; general, albay, nazır ve zabitan odaları ya ana giriş kapısının etrafına, ya kanatların uç noktalarına yerleştirilmiş veya bulundukları bölüm üçgen alınlık koyularak vurgulanmıştır. Toplumsal ve sosyal tercihler de mimari örgütlenmeye dâhil edilmiş, Osmanlı'nın cami eklediği kışlalarına, İngilizler kilise ve birahane inşa etmiştir.

Osmanlı, İngiliz ve Fransız askeri yapılarının mimari serüveni düşünüldüğünde, Osmanlı İmparatorluğu'nda inşa edilen kışlaların kararlı ve bilinçli bir mimari uygulama sergiledikleri görülmektedir. Bunun başat nedeni, Avrupa'daki imparatorluklardan farklı olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu itibarıyla düzenli ve sürekli bir ordusunun olmasıdır. Yeniçeri Ocağı'nın I. Murad'ın (1359–1389) devrinde oluşturulduğu bilinmektedir.³¹ Devlet eliyle kurulmuş profesyonel ve maaşlı erlerden oluşan Ocağın ne kadar kadim bir teşkilat olduğu düşünülecek olursa; Osmanlı sultanları, bürokratları ve mimarlarının ordunun barınma ihtiyacı konusunda ne denli köklü bir geleneğe sahip oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Yeniçeri Ocağı kurum olarak kaldırılmış olsa bile, yüzyıllar boyu askerini kışlalarda ikamet ettiren bir imparatorluğun, iş yeni kışlalar inşa etmeye geldiği zaman mimari birikimlerine başvuracağı açıktır. Elbette, burada savunulan Asâkir-i Mansûre kışlalarının, Avrupa'daki örneklerinden kopuk yapılanmalar olduğu değildir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi mimari sözlüğü ile Avrupa'dan ithal ettiği mimari form ve özellikleri fonksiyonel bir şekilde harmanlayarak uyguladığı görülmektedir.

Asâkir-i Mansûre kışlaları II. Mahmud'un merkeziyetçi yönetiminin, yeniden düzenlenen “devlet-ordu”/ “padişah-asker” ilişkisinin mimariye yansımasıdır. Farklı bir emperyal imajla imparatorluğu yöneten Sultan'ın, kendisine bağlı ve devlet doktrinleri doğrultusunda yetiştirilmiş asker sınıfı için Avrupa'daki çağdaşları tarzında inşa ettirdiği anıtsal yapılardır.

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I**, Ankara, 1988, s. 144–146.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Hatt-ı Hümayûn: **HAT.**
2. Bab-ı Asafî Defterleri: **A. AMD.**
3. Cevdet Askeri: **C.AS.**
4. Cevdet Belediye: **C.BLD.**
5. Cevdet Bahriye: **C.BH.**
6. Cevdet Hariciye: **C.HR.**
7. Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri, Sadaret Hususi Maruzat Evrakı: **Y.A.HUS.**
8. Bâb-ı Defterî Başmuhasabe Kalemi Bina Emini: **D. BŞM. BNE. d.**
9. İradeler Meclis-i Vala: **İMVL.**
10. Plan ve Kroki Koleksiyonu

1. BOA, **A. AMD.**, 33/46
2. BOA, **C.AS.**, nr. 195–8389
3. BOA, **C.AS.**, nr. 558/23421
4. BOA, **C.AS.**, nr. 747/31434
5. BOA, **C.AS.**, nr. 922/39859
6. BOA, **C.AS.**, nr. 1216/54533
7. BOA, **C.AS.**, nr. 1216/54533
8. BOA, **C.AS.**, nr. 400/16528
9. BOA, **C.AS.**, nr. 400/16528
10. BOA, **C.AS.**, nr. 425/17633
11. BOA, **C.AS.**, nr. 425/17633
12. BOA, **C.AS.**, nr. 430/17893
13. BOA, **C.AS.**, nr. 453/18879
14. BOA, **C.AS.**, nr. 492/20552
15. BOA, **C.AS.**, nr. 492/20565
16. BOA, **C.AS.**, nr. 492/20565
17. BOA, **C.AS.**, nr. 498/20806

18. BOA, **C.AS.**, nr. 504/21046
19. BOA, **C.AS.**, nr. 600/25314
20. BOA, **C.AS.**, nr. 620/26164
21. BOA, **C.AS.**, nr. 763/32242
22. BOA, **C.AS.**, nr.. 492/20555
23. BOA, **C.AS.**, nr.763/32242
24. BOA, **C.AS.**,nr. 1216/54533
25. BOA, **C.BH.**, nr. 42/1999
26. BOA, **C.BLD.**, nr. 21/ 1030
27. BOA, **C.BLD.**, nr. 87/4317
28. BOA, **C.BLD.**, nr. 87/4317
29. BOA, **C.HR.**, nr. 148/7389
30. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr. 16344
31. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr. 16372
32. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr. 16477
33. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr. 16104
34. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr. 16104
35. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr. 16335
36. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr.. 16420
37. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr. 16122
38. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr. 16340
39. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr. 16351
40. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr. 16412
41. BOA, **D. BŞM. BNE. d.**, nr. 16481
42. BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-E
43. BOA, **HAT**, nr. 1249/48358
44. BOA, **HAT**, nr. 1249/48358
45. BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-C
46. BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-Ç
47. BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-D
48. BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-F
49. BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-H

50. BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-H
51. BOA, **HAT**, nr. 1269/49177-B
52. BOA, **HAT**, nr. 1269/49177-C
53. BOA, **HAT**, nr. 1269/49177-E
54. BOA, **HAT**, nr. 1306/50971
55. BOA, **HAT**, nr. 1306/50971-A
56. BOA, **HAT**, nr. 1306/50971-B
57. BOA, **HAT**, nr. 301/17916
58. BOA, **HAT**, nr. 301/17916 -D
59. BOA, **HAT**, nr. 301/17916-A
60. BOA, **HAT**, nr. 301/17916-C
61. BOA, **HAT**, nr. 336/19271-A
62. BOA, **HAT**, nr. 591/29019
63. BOA, **HAT**, nr. 591/29019-A
64. BOA, **HAT**, nr. 591/29021-B
65. BOA, **HAT**, nr. 592/29035
66. BOA, **HAT**, nr. 592/29035-E
67. BOA, **HAT**, nr. 593/29059
68. BOA, **HAT**, nr. 595/29175
69. BOA, **HAT**, nr. 597/29296
70. BOA, **HAT**, nr. 599/29337
71. BOA, **HAT**, nr. 600/29350
72. BOA, **HAT**, nr. 600/29350-A
73. BOA, **HAT**, nr. 600/29350-A
74. BOA, **HAT**, nr. 600/29350-B
75. BOA, **HAT**, nr. 600/29350-B
76. BOA, **HAT**, nr. 1244/48320
77. BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-A
78. BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-A
79. BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-B
80. BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-G
81. BOA, **HAT**, nr. 1244/48320-L

82. BOA, **HAT**, nr. 1244/8320-N
83. BOA, **HAT**, nr. 1249/48358-A
84. BOA, **HAT**, nr. 1269/49177
85. BOA, **HAT**, nr. 1269/49177-A
86. BOA, **HAT**, nr. 1269/49177-D
87. BOA, **HAT**, nr. 291/17405-D
88. BOA, **HAT**, nr. 294/17489
89. BOA, **HAT**, nr. 305/18002
90. BOA, **HAT**, nr. 314/18509-C
91. BOA, **HAT**, nr. 336/19271
92. BOA, **HAT**, nr. 336/19271
93. BOA, **HAT**, nr. 336/19271-B
94. BOA, **HAT**, nr. 336/19271-C
95. BOA, **HAT**, nr. ^{336/19271-D}
96. BOA, **HAT**, nr. 431/21920
97. BOA, **HAT**, nr. 593/29060
98. BOA, **HAT**, nr. 594/29108
99. BOA, **HAT**, nr. 594/29131
100. BOA, **HAT**, nr. 594/29136
101. BOA, **HAT**, nr. 596/29225
102. BOA, **HAT**, nr. 596/29255
103. BOA, **HAT**, nr. 596/29262
104. BOA, **HAT**, nr. 597/29796
105. BOA, **HAT**, nr. 599/29333-J
106. BOA, **HAT**, nr. 599/29338.
107. BOA, **HAT**, nr. 601/29358-A
108. BOA, **HAT**, nr. 601/29360-A
109. BOA, **HAT**, nr. 946/40716
110. BOA, **İMVL**, nr. 36/645
111. BOA, **Y.A.HUS.**, nr. 255/48
112. BOA, **Plan ve Kroki Koleksiyonu**, Plan, 849
113. BOA, **Plan ve Kroki Koleksiyonu**, Plan, 24

ANSİKLOPEDİ ve DERGİLER

- Afyoncu, Erhan, "III. Selim Dönemi İç ve Dış Olayları", **III. Selim: İki Asrın Dönemecinde İstanbul**, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2010.
- AnaBritannica "Varna", **Genel Kültür Ansiklopedisi**, XXI, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1987.
- Artan, Tülay, "Davutpaşa Bahçesi", **DBİA**, III, İstanbul, Ana Basım AŞ., 1994.
- Abdülkadir Özcan, Beydilli, Kemal, "Davud Paşa Kışlası", **DİA**, IX, İstanbul, 1994
"İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizam-ı Cedid'e Dair Risalesi", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, C:13/1987 Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Deringil, Selim, "The Invention of Tradition as Public Image in the Late Ottoman Empire, 1808–1908", **Comparative Studies in Society and History**, Vol. 35, No. 1, (Jan., 1993).
- Feridun Emecan, "Afyonkarahisar", **DİA**, I, İstanbul, 1988.
- Hacısalihoglu, Mehmet, "Sırbistan", **DİA**, XXXVII, İstanbul, 1991.
- İnalcık, Halil, Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600–1700", **Archivum Ottomanicum**, VI, 1980.
- Kara, Fahrünnisa Ensari, Rami", **DBİA**, VI, İstanbul, Ana Basım AŞ., 1994.
- Kiel, Machiel, "Niş", **DİA**, XXXII, İstanbul, 1991.

- Kiel, Machiel, "Selanik", **DİA**, XXXVI, İstanbul, 2001.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "İzmir", **DİA**, XXIII., İstanbul, 2001.
- MacIvor, Iain, "Fort George, Inverness-shire, Parts I and II", **Country Life**, England, 1976.
- Mayo, James M., "The Manifestation Of Politics In Architectural Practice", **Journal of Arhitectural Education**, 1996, V: 50, No: 2.
- Özcan, Abdülkadir, "Davud Paşa Kışlası", **DBİA**, IX, İstanbul, 1994
- Özcan, Besim, "Sultan Selim Devri Islahat Hareketleri", **Türkler**, ed. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Quataert, Donald, "Clothing Laws, State and Society In The Ottoman Empire: 1720–1829", **International Journal of Middle East Studies**, Volume:29, No:3, 1997.
- Şahin, İlhan, "Sofya", **DİA**, XXXVII, İstanbul, 2009.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Tosyalı Ebubekir Ratib Efendi", **Belleken**, c. XXXIX, sayı. 153, Ocak 1975'ten ayrı basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1975.
- Varlık, Mustafa Çetin, "Kütahya", **DİA**, XXVI, Ankara, 2002.
- Yalçınkaya, Alaaddin, "18.yy: Islahat, Değişim, Diplomasi Dönemi (1703–1789)", **Türkler**, ed. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c. XII.

KİTAPLAR

Agoston, Gabor,

Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006.

Aksan, Virginia,

Ottoman Wars 1700–1870: An Empire Besieged, Pearson Education Limited, Great Britain, 2007.

Anastassiadou, Meropi,

Selanik: 1830–1912, çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Arıkan, V. Sema,

Nizam-ı Cedit'in Kaynaklarından Ebubekir Ratib Efendi'nin "Büyük Layihası", yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

Ayverdi, Sâmiha,

Boğaziçinde Tarih, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1976.

Beydilli Kemal- Şahin, İlhan,

Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.

Beydilli, Kemal,

Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776–1826), Eren Yayınları, İstanbul, 2007.

Black, Jeremy,

A Military Revolution?: Military Change and European Society 1550-1800, Macmillan, London, 1991.

- Bozdoğan, Sibel, **Modernizm ve Ulusu İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür**, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- Câbî Ömer Efendi, **Câbî Tarihi**, haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- Cezar, Mustafa, **Osmanlı Başkenti İstanbul**, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, İstanbul, 2002.
- Çataltepe, Sipahi, **19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedid Ordusu**, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997.
- Çelik, Zeynep, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Çetiner, Zühal, **Davudpaşa Kışlası ve İstanbul Kışlaları İçindeki Yeri**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- Çiftçi, Aynur, **19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004.
- Dallemagne, François, **Les Casernes Françaises**, Picard, 1990.
- Davidson, Roderic H., **Essays in Ottoman and Turkish History: 1774–1923**, Saqi Books, USA, 1990.
- Deringil, Selim, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamit Dönemi (1876–1909)**, çev: Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

- Douet, James, **British Barracks 1600–1914**, Stationary Office, United Kingdom, 1998.
- Eldem, Sedat Hakkı, **Köşkler ve Kasırlar I**, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü Rölöve Kürsüsü, İstanbul, 1974.
- Esad Efendi, **Üss-i Zafer**, haz. Mehmet Arslan, Kitapevi, İstanbul, 2005.
- Eyice, Semavi, **Bizans Devrinde Boğaziçi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976.
- Feld, Maury D., **The Structure of Violence: Armed Forces as Social Systems**, USA, Harvard University Pres, 1977.
- Finkel, Caroline, **Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı**, çev: Zülâl Kılıç Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- Georg Oğulukyan'ın Ruznâmesi, **III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa**, haz: Hrand D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972.
- Glenny, Misha, **Balkanlar 1804–1999**, çev. Mehmet Harmanacı, Sabah Kitapları, İstanbul, 2001.
- Hafız Hızır İlyas Ağa, **Tarih-i Enderun, Letaif-i Enderun 1812–1830**, çev: Cahit Kayra, Güneş Yayınları, İstanbul, 1987.
- Halaçoğlu, Yusuf, **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.

- Hasol, Doğan, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul, YEM Yayınları, 2010.
- Hill, Barbara, **Imperial Women In Byzantium 1025–124: Power, Patronage and Ideology**, Pearson Education Limited, New York, 1999.
- İnalcık, Halil - Quataert, Donald, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1600–1914**, İstanbul, Eren Yayınları, 2004.
- İnalcık, Halil, **Balkanlar**, Eren Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kafadar, Cemal, **Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict**, yayınlanmamış doktora tezi, Montreal, McGill University, 1981.
- Karal, Enver Ziya, **Tarih Notları**, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1941
- Karal, Enver Ziya, **Selim III'ün Hâtt-ı Hümayûnları: Nizam-ı Cedid 1789–1807**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- Karal, Enver Ziya, Osmanlı **Osmanlı Tarihi**, V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- Koca Sekbanbaşı, **Koca Sekbanbaşı Risalesi**, haz: Abdullah Uçman, Tercüman 101 Temel Eser, No: 72.
- Kurtcebe, İsrail - Yıldız, Feridun, **Kuleli Askeri Lisesi Tarihi**, Kuleli Askeri Lisesi Matbaası, İstanbul, 1985.
- Kutlu, Sacit, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Küçükyağcı, Erdal **Turna'nın Kalbi: Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

- Mazower, Mark, **Selanik: Hayaletler Şehri**, çev. Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul, 2006.
- Moureau, François, **Fransız Seyahatnameleri ve Tarihin Aynasında İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2002.
- Nicholas, Stephan, **The Cultural Patronage of Medieval Women**, ed. June McCash, , The University of Georgia Press, Athens, 1996.
- Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006.
- Özen, Özlem, **The Atik Valide Complex in Üsküdar**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- Özgüven, Burcu, **Palanka Forts in the late Ottoman Balkans, The Frontiers of the Ottoman World**, ed. A.C.S. Peacock, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Özgüven, Yekta, **II. Mahmud Dönemi İstanbul'unda Fiziksel-Kentsel Kavrayışın Değişimi**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Pardoe, Julia, **The City Of The Sultan And The Domestic Manners Of The Turks With: A Steam Voyage Up To Daube**, G.Routledge & Co., London, 1854.
- Parker, Geoffrey, **The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West 1500–1800**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

- Ralston, David B., **Importing the European Army: An Introduction of European Military Techniques and Institutions into the Extra-European World, 1600–1914**, The University of Chicago Press, Chicago, 1990.
- Ramazanoğlu, Gözde, **Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı**, yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2003.
- Sakin, Orhan, **Yeniçeri Ocağı: Tarihi ve Yasaları**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2011.
- Sevin, Necla Arslan **Gravürlerde Yaşayan Osmanlı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- Shaw, Standford - Shaw, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul, 1983.
- Shaw, Standford, **Between Old and New: The Otoman Empire Under Sultan Selim III 1789–1807**, , Harvard University Press, Massachusetts, 1971.
- Stavrianos, L.S., **The Balkans since 1453**, Dreyden Press, Illinois, 1958.
- Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, , 1990.
- Teke, Kasım Mehmet, **Kuruluşundan Cumhuriyete Kuleli Askeri Lisesi (1845–1923)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2007.

- Todorov, Nikolai, **The Balkan City 1400–1900**, University of Washington Press, Seattle, 1983.
- Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, **Asiler ve Gaziler: Kabakçı Mustafa Risalesi**, haz. Ayşe Danacı Yıldız, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Unat, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I**, Ankara, 1988.
- Yıldırım, Sercan Özgencil, **Kentin Anlam Haritaları: Gravürlerde İstanbul**, Kitabistanbul, İstanbul, 2008.
- Yıldız, Gültekin, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devletinde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826–1839)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Yılmaz, Gülay, **The Economic and Social Roles of Janissaries in a 17th Century Otoman City: The Case of İstanbul**, yayınlanmamış doktora tezi, Institute of Islamic Studies, McGill University, Montreal, 2011.

ÖZLEM ÖZEN

- Doğum Yeri ve Yılı : İstanbul/1973
- İş Deneyimi : Milli Eğitim Bakanlığı
- Lisans Eğitim : 1997 / Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü
- Yüksek Lisans Eğitimi : 2002/ Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü
- Yüksek Lisans Tez Konusu : Atık Valide Cami
- Doktora Eğitimi : 2006/ İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü
- Doktora Tez Konusu : II. Mahmud Dönemi Askeri Islahat Sürecisinde
Ortaya Çıkan Kışla Yapıları ve Mimari Özellikleri

YAYINLAR

Makaleler

- Asakiri Mansure Kışlaları; Balkanlar'dan Üç Örnek, MS 9, Milli Saraylar Yayınları, (2012)

BİLDİRİ VE SEMİNERLER

- İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, (2011), II. Mahmud Dönemi Asakiri Mansure Kışlaları

İLETİŞİM: ozlemilban@gmail.com